

**God
gaat
Zijn
ongekende
gang**

God gaat Zijn ongekende gang

Actuele
missiologische
vragen
vanuit de
zendingspraktijk

Inhoud

Voorwoord 8

1. Inleiding 11

God gaat Zijn ongekende gang

BERT-JAN MOUW

2. **Crisis in het Midden-Oosten** 17

Wederkerigheid en marginaliteit vanuit een gespannen regio

KEES VAN DER KNIJFF

3. **Harde grond?** 29

Het Evangelie in de islamitische wereld

BERNHARD REITSMA

4. **Allemaal migranten – probleem of plan?** 41

BERDINE VAN DEN TOREN-LEKKERKERKER

5. **Zorg voor de schepping als zendingsopdracht** 53

NIEK TRAMPER

6. **Moed tot kwetsbaarheid** 67

'Around the Fire' als stimulans om ons te laten raken

THIJS BLOK

7. **De uitdagingen van partnerschappen** 77

Nederlandse zendingsorganisaties en de Filipijnse Kerk

ILJO DE KEIJZER

8. **Gastvrijheid** 89

Antropologisch-missiologicalische verkenningen in Tsjechië

LEENDERT WOLTERS

9. Heil op donkere plekken 101

Over nabijheid en kwetsbaarheid

JAN OUWEHAND

10. Gedurfd geloof 113

Geloven onder druk als spiegel voor de kerk in Nederland

RIK LUBBERS

11. Wat mag het je kosten? 125

Zending tussen risicobeheersing en roekeloosheid

MARK GODESCHALK & PETER DE GROOT

12. Israël, volk met een missie 137

ALBERT GROOTHEDDE

13. 'Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld' 149

Kerk, staat en nationalisme in Bulgarije en Roemenië

FOKA VAN DE BEEK

14. 'De tekst is mijn vaderland' 161

Latijns-Amerikaanse hermeneutiek van binnenuit

JAN VAN DOLEWEERD

15. Geestelijke machten en zending 173

Bijbel en theologisch onderwijs

WILLEM HENRI DEN HARTOG & GERRIT VREUGDENHIL

Over de auteurs 186

Voorwoord

De wereld van vandaag is niet meer de wereld zoals die er in 1901 uitzag toen de Gereformeerde Zendingsbond werd opgericht. De missionaire praktijk van toen is niet te vergelijken met de zendingspraktijk anno nu. Door deze 125 jaar heen zijn ook binnen de GZB heel verschillende vragen aan de orde geweest. Soms bleven de vragen hetzelfde, maar zijn de antwoorden van vandaag anders. Sommige vragen zullen nu niet meer gesteld worden en andere waren in het verleden ondenkbaar.

Over deze veranderende missionaire praktijk denkt de Commissie Zending binnen de GZB als adviesorgaan mee en deze jubileumbundel komt daaruit voort. We laten GZB'ers aan het woord die werkzaam zijn op verschillende plaatsen in Gods wereld. Wat zijn de actuele missiologische vragen die zij tegenkomen? Welke vragen willen zij zelf aan de orde stellen?

Zij nemen ons mee op een boeiende reis naar allerlei contexten die totaal anders zijn dan die van Nederland. Ze geven een inkijkje in de omstandigheden van uitgezonden zendingswerkers en van de broeders en zusters met wie zij leven, geloven en werken. Ze stellen ons vragen en geven ons te denken.

Wanneer we deze bijdragen op ons in laten werken, beseffen we dat de beweging tussen 'hier' en 'daar' heen en weer gaat. En dat daarbij ook landen elders in de wereld op allerlei manieren met elkaar verbonden zijn. Gods missie gaat door 'van overal naar overal'. God gaat Zijn ongekende gang. We spreken het verlangen uit, dat het lezen van de bijdragen in deze bundel leidt tot reflectie, inspiratie, verwondering en dankbaarheid. Want het vervult met vreugde als we beseffen dat de Geest aan het werk is vandaag. Dat stemt vrolijk, dat verrast, dat daagt uit. Vanuit de wereldkerk worden onze perspectieven op zending op smaak gebracht en soms op spanning gezet. Deze bundel laat zich lezen als een oproep om vanuit de ontmoeting die erin gestalte krijgt onze eigen praxis te laten bevragen.

Wat in deze bundel wordt aangereikt, is een momentopname. Dat relateert, maar inspireert en stimuleert tegelijkertijd. Omdat we geloven in het doorgaande werk van Gods Geest, wordt de kerk van vandaag én die van morgen blijvend geroepen om de verhalen te delen. Het is ons verlangen dat de GZB als missionaire organisatie hierbij ook in de toekomst tot zegen zal zijn.

We zijn als redactie de schrijvers van de diverse artikelen zeer erkentelijk voor hun bijdrage en de manier waarop we samen konden werken aan deze jubileumbundel. Ook bedanken we iedereen die zich inzette voor de vormgeving en eindredactie van deze bundel. Hierbij spreken we met name onze dank uit aan Marieke van der Giessen-van Velzen. Dank voor de aandachtige manier waarop je met ons meegelezen hebt!

We wensen u een mooie leeservaring toe.

Foka van de Beek
Bert-Jan Mouw
Niek Tramper
Michiel Vastenhout

Zomer 2026

Inleiding

God gaat Zijn ongekende gang

BERT-JAN MOUW

Al 125 jaar zijn we als zendingsorganisatie GZB verbonden met een veelkleurig netwerk van kerken en gemeenschappen over de hele wereld. Een lange en rijke historie, sinds in 1901 de Gereformeerde Zendingsbond in Utrecht werd opgericht. Zes jaar later werd de eerste landelijke Zendingsdag gehouden en verscheen het eerste nummer van maandblad *Alle den Volcke*, inmiddels omgedoopt tot het periodiek *Alle Volken*. Weer zes jaar later werd in 1913 de eerste zending, Antonie Aris van de Loosdrecht, uitgezonden naar Toraja in Indonesië. Na hem volgden vele anderen. We kijken met dankbaarheid terug op al het goede dat er door dit werk heen mocht groeien. Het was mooi, het was moeilijk. Er waren wijze beslissingen en onverstandige keuzes. En dwars door alles heen zegende God.

Zending begint niet bij een organisatie of bij een gewekt verlangen. Zending begint bij de God die deze wereld schiep. Hij gaat Zijn weg door deze wereld. Die weg is eeuwenlang en wereldwijd en leidt tot de volmaking van een Koninkrijk dat eeuwig zal bestaan. Voor dat doel doet God Zelf alles wat nodig is. Daarin is Hij niet afhankelijk van mensen. *'God moves in mysterious ways'*, dichtte William Cowper in 1773 (in het Nederlands vertaald als *'God gaat Zijn ongekende gang'* door J.W. Schulte Nordholt, gezang 447 in het Liedboek voor de Kerken, 1973).

Zending is vreugdevol getuige zijn van een mysterie. Het is geloven en belijden dat deze wereld van God is en dat die God deze wereld naar Zijn hand zet. Daarin gaat God ons te boven. Hij is groots, ongekend, machtig om Zijn eigen werk te voltooien. Vaak draagt de weg die Hij kiest ook verborgenheid met zich mee.

'De wolken die jij vreest, / zijn zwaar van regen, overvloed / van zegen allereerst', zingt het gezang. En: 'Zoudt gij verstaan waar Hij u leidt? / Vertrouw Hem waar Hij gaat.' Zending is misschien wel allereerst dát: Hem vertrouwen waar Hij gaat en je in gehoorzaamheid en navolging geroepen weten op die weg.

Want al is God in Zijn missie niet van mensen afhankelijk, wonderlijk genoeg schakelt Hij hen wel in. Niet omdat het anders niet lukt. Wel om de wereld mee te nemen in wat Hij te geven heeft. Zending gaat niet allereerst over de *doelen* van God, maar over het *delen* van God. God deelt in Christus Zichzelf mee. Wij banen niet Zijn wegen, Hij nodigt ons op Zijn wegen uit. Zending is genade!

Actuele vragen en stemmen

Zo brengt zending vooral Gods eigen werk in beeld. Hij werkt zoveel breder dan wij beseffen. Voor die belijdenis komt in de actuele missiologie steeds meer ruimte. Zending is: 'Ga heen, verkondig het Evangelie.' Maar zending is zeker ook: 'Ga heen, verwonder je over Zijn werk.' In de wereldkerk is het God Zelf die broeders en zusters verbindt. De wereldkerk is altijd ook een wederkerige kerk. Zending is meer dan zenden. Het is een beweging waarin tegelijkertijd gegeven en ontvangen wordt. Die belijdenis handen en voeten geven is een zoektocht. Hoe houd je geven en ontvangen dicht bij elkaar? Mogen wij in ons spreken ook aangesproken worden?

In die oefening zien we onszelf als GZB geplaatst. Wij staan in een wereldwijde context. De wereld verandert voortdurend. En daarmee verandert zendingswerk ook. Telkens weer stellen we elkaar de vraag: Hoe vormt wat we geven en ontvangen ons naar Gods beeld en tot Gods eer? Waar moeten we het in zending nu over hebben?

Daarom vroegen we GZB'ers die werken over de hele wereld, welke actuele missiologische vragen zij in en vanuit hun context tegenkomen en willen opwerpen. Hoe kunnen stemmen die zij horen en omstandigheden die zij meemaken ons staan in Gods missie inspireren, corrigeren en motiveren?

Met dankbaarheid hebben we deze oogst mogen binnenhalen. Verhalen, gedachten en reflecties van over de hele wereld leveren een rijk geschaalde verzameling inzichten en bespiegelingen op. We worden verrast met prangende vragen, prikkelende overwegingen en actuele verdieping. Van die oogst delen we graag uit. Dat tekent ook het karakter van deze bundel. Het is geen systematisch opgezette GZB-missiologie. Lees deze bundel vooral als een doordenking van die oefening om wereldwijd te geloven. Het is een stukje vrucht van de vrolijkheid over wereldwijde verbondenheid.

Thema's die oplichten

De bijdragen in deze bundel zijn dus onafhankelijk van elkaar geschreven. Daarmee zijn de hoofdstukken los te lezen. In de rangschikking van de hoofdstukken lichten een aantal thema's op. In deze inleiding geven we daar kort woorden aan.

De bundel begint met artikelen die aandacht vragen voor onderwerpen die in het nieuws vaak voorbij komen. Kees van der Knijff neemt ons mee in zijn leefwereld: partnerschap in het Midden-Oosten. In een situatie die snel polariseert zoekt hij oprechte wederkerigheid. We geloven, meer dan eerder, dat zendingswerk ook betekent dat je je laat aanspreken door wie je wereldwijd ontmoet. Maar hoe ver mag die ontmoeting dan daadwerkelijk gaan?

Bernhard Reitsma verlegt de blik naar de islam. De islamitische wereld lijkt onbereikbaar voor het Evangelie, terwijl we in het Westen doortrokken zijn van het christelijk geloof. Vanuit eigen ervaring en wetenschappelijk onderzoek geeft hij een ander perspectief.

Berdine van den Toren geeft zo'n perspectiefwijziging als het om migratie gaat, een *hot item* in het dagelijkse nieuws. Is dat vooral een probleem of raakt het aan een groter plan? Is 'de migrant' eigenlijk altijd de ander, of ben ik dat in al mijn geloof ook zelf? Ze werkt vanuit haar levenservaring en werkveld migratie uit als centraal thema in Gods zending en zet zo vreemdelingschap in een ander licht.

Niek Tramper werpt het licht vervolgens op ecologie en klimaat. Wie bij zending enkel denkt aan de verkondiging van het Woord wordt hier meegenomen in een breder plaatje. Hij verkent de vraag of ook zorg voor de schepping niet voluit deel van zending behoort te zijn en stelt vanuit die gedachtelijn vragen vooruit.

God roept mensen mee op weg in Zijn missie. Zij die er gehoor aan geven gaan die weg vervolgens nooit alleen. Onderweg ontmoet je de ander. Je ontvangt de ander dankbaar uit Gods hand en vindt elkaar als deelgenoten in dezelfde missie. Dat betekent echter niet dat daarmee meteen het paradijs is aangebroken.

Thijs Blok neemt ons mee in een recent proces van schuldbelijdenis en vernieuwing in verbondenheid met de kerk in Kenia. Als je samen optrekt, gaan er ook dingen mis. Voortschrijdend inzicht of nieuw vuur van de Geest kan andere dingen laten oplichten. Juist daar waar zending ook eerlijk mag zijn, valt nieuwe ruimte open.

Vanuit die eerlijkheid verkent Iljo de Keijzer vanuit haar Filipijnse context de werkelijkheid van 'helpen dat niet helpt'. Dat samen optrekken is een ware uitdaging. Intenties zijn vaak goed, maar dat garandeert nog geen goed vervolg. Wat valt er te leren over partnerschap in de wereldwijde kerk?

In lijn met dat spanningsveld stelt Leendert Wolters vanuit de kerk in Tsjechië de vraag naar gastvrijheid. Zending wil gastvrij zijn, maar de zendingswerker is allereerst zelf gast. Leendert beziet die dynamiek in het licht van antropologische en Bijbels-theologische lijnen. Hoe raakt gastvrijheid dan de missionaire houding?

Jan Ouwehand bepaalt ons vervolgens bij de vraag waar we dan kijken en hoe ver onze open houding reikt. We ontmoeten via hem Vihaan uit Nepal, een volwassen man in een gebroken leven. Binnen de missiologie staat de mens in de marge in de belangstelling. Wat is de plek van kwetsbare mensen in zendingswerk? Wat valt daar principieel over te zeggen en krijgt dat wel voldoende praktische vertaling? Mag God ook door mensen in de marge spreken?

Al lezend merk je in alles: zending beheerst, neemt in dienst, vraagt om toewijding, roept om ons hart. Missie is zoveel meer dan een volgende activiteit in een toch al volle agenda. Gods missie leren kennen, ontvangen en delen zet het leven in een ander licht. De vraag is vervolgens wel wat dat dan mag kosten.

Rik Lubbers deelt vanuit ontmoetingen in Centraal-Azië zijn ervaringen met gelovigen onder druk. Onder de indruk van wie hij ontmoet, zoekt hij met ons naar gedurfd geloof.

Mark Godeschalk en Peter de Groot betrekken de kostenvraag op ons beeld bij het zendingswerk zelf. Zij hebben in Congo en Zuid-Soedan aan den lijve ervaren hoe spannend zendingswerk kan zijn. Missie brengt ook risico's van onveiligheid met zich mee. Hoe ver mag of moet toewijding dan gaan? Hoe navigeer je wijs tussen risicobeheersing en roekeloosheid?

Juist aan deze reflecties en vragen merk je hoe werken en wonen op een bepaalde plek de gedachten vormt. In de laatste artikelen verkennen we dat nog wat verder. Albert Groothedde zet in met een ontmoeting met een rabbijn in West-Jeruzalem. Van daaruit denkt hij na over de roeping van Israël in Gods wereldwijde missie. Hoe is Gods volk 'volk met een missie'? In een tijd waarin 'Israël' snel een politiek woord wordt ontvangen we hier een ander perspectief. Toch is politiek en missie soms niet zo scherp van elkaar te scheiden.

Foka van de Beek verdiept zich, vanuit waar zij woont en werkt, in de vraag naar de verhouding tussen kerk en politiek in Bulgarije en Roemenië. We kennen allemaal de onvoorwaardelijke steun die patriarch Kirill van Rusland uitsprak voor de Russische inval in Oekraïne. Dat schokt christenen in het Westen. In Oost-Europa ervaart dat men anders. Hoe vormt die praktijk de missie?

Jan van Doleweerd betreft de plek waar je bent op het lezen van de Bijbel. Samen met Latijns-Amerikaanse studenten aan de universiteit in Colombia leest hij Schriftgedeelten en preken. Latino's zeggen dat ze graag lezen over Abraham, Jozef en Daniël en zichzelf herkennen in de ervaringen van ont-heemding. Ze vinden hun leven terug in de Bijbel. Hoe gaat zo'n leesproces bij hen en wat kan dat ons leren?

Bij Willem-Henri den Hartog en Gerrit Vreugdenhil merk je in het bijzonder hoe je in een andere cultuur anders kijkt en anders ervaart. Zij verkennen wat in de westerse cultuur als een abstract idee voelt, maar in hun leef-wereld – van respectievelijk Zimbabwe en Colombia – als dagelijkse realiteit wordt ervaren: de geestelijke wereld. Gemeenteleden vragen in toenemende mate om onderscheidingsvermogen. In hun bijdrage zoeken ze naar lijnen vanuit de Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse wereld. Waar herken je wat van God is en hoe heb je oog voor wat niet van Hem komt? En wat vraagt dat van de kerk daar en hier?

Vrucht en vreugde

Gods kerk is wereldwijd en wederkerig. Al 125 jaar krijgen we als GZB bij Gods werk in de wereld een plek op de eerste rij. In deze bundel ontvangen we dankbaar de vrucht daarvan. We hopen en bidden dat dit aanzet tot reflectie en inspiratie, tot verwondering en dankbaarheid.

De God van hemel en aarde gaat Zijn ongekende gang. Hij kiest Zijn wegen op weg naar de vervulling van wat Hij belooft. In Zijn almacht zal niets of niemand die vervulling kunnen verhinderen. In dat vertrouwen zien we dankbaar achterom en in verwachting vooruit.

Nog eenmaal zal de Vader de Zoon in de wereld zenden, en elk oog zal Hem zien. Tot aan die dag is de Geest gezonden om de wereld voor te berei-den. Van Zijn werk doen we met vreugde verslag.

Crisis in het Midden-Oosten

Wederkerigheid en marginaliteit vanuit een gespannen regio

2

KEES VAN DER KNIJFF

Wie schrijft over het Midden-Oosten kan niet om de hete brij heen draaien. Sinds oktober 2023 zijn Israël en de Palestijnen dagelijks onderwerp van gesprek – niet in het minst ook van theologisch gesprek. De gemoederen lopen vaak zo snel hoog op, dat van een daadwerkelijke uitwisseling helaas maar zelden sprake is. Er liggen echter indringende vragen op tafel, waarbij grondwaarden als wederkerigheid en aandacht voor de marge serieuze aandacht eisen. Een beladen crisis als deze maakt dat extra duidelijk.

Wanneer we vanuit een breder perspectief kijken naar de situatie en ontwikkelingen in het Midden-Oosten liggen er indringende missiologische vragen op tafel. Vragen die mijns inziens relevant en onontkoombaar zijn, onafhankelijk van ons precieze standpunt over Israël.¹ Vragen ook die raken aan grondovertuigingen onder het werk van de GZB of daar zelfs rechtstreeks uit voortvloeien.

In wat volgt schets ik eerst die grondovertuigingen, voordat ik laat zien hoe deze raken aan en onder spanning gezet worden door het thema van gerechtigheid in het Midden-Oosten. Mijn bijdrage is dan ook meer een theologische en missiologische reflectie naar aanleiding van de situatie in het Midden-Oosten dan een directe bespreking van die situatie zelf.

Ik ben ervan overtuigd dat we daarmee bij spannender vragen uitkomen die hopelijk de potentie hebben te leiden tot een vruchtbaarder gesprek.²

1 Ik heb niet de pretentie dat deze bijdrage (delen van) het pleit in die discussie zal beslechten. Om die reden breng ik de directe vraag naar de theologische 'status' van Israël ook niet expliciet ter sprake. Voor wie daarin geïnteresseerd is, is meer dan genoeg literatuur vanuit verschillende perspectieven voorhanden.

2 Mijn collega's Wilbert van Saane (Libanon), Heleen Dandash-van den Berg (Libanon), Willem-Jan de Wit (Egypte), Arie van der Poel (voormalig regiocoördinator Midden-Oosten) en Esther van der Knijff dank ik voor hun input en reacties op een eerdere versie van dit hoofdstuk.

Grondlijnen

Binnen de GZB is de achterliggende decennia veel nagedacht over de aard van zending in de 21^e eeuw en het beleid en de speerpunten die daaruit voortvloeien. Zonder dat uitputtend te willen beschrijven of overdoen, wil ik twee kernwaarden uitlichten. Het betreft de waarden 'wederkerigheid' en 'aandacht voor de marge'.

Wederkerigheid

In alle zendingswerk waarbij de GZB betrokken is staat 'wederkerigheid' centraal. Niet langer willen wij de sterke, rijke, of wijze kerk zijn die onze zwakkere broeders en zusters komen helpen of komen vertellen 'hoe het zit'. Meer en meer is de overtuiging ontstaan dat die houding niet past. In de praktijk blijkt deze waarde behoorlijk weerbarstig te zijn, maar mijns inziens zet de GZB zich hier bewonderenswaardig voor in. Dat uit zich op allerlei vlak, maar vooral ook in de nadruk op wederzijds leren. We zenden niet alleen uit om te brengen, maar ook om te ontvangen. De Nederlandse kerken hebben minstens net zoveel te leren van partnerkerken als andersom. Om die reden is meer en meer het accent komen te liggen op aandachtig luisteren naar broeders en zusters uit de wereldkerk. Vaak via zendingswerkers ter plaatse, maar in toenemende mate ook door deze broeders en zusters in Nederland te ontvangen en ruimschoots gelegenheid te geven hun verhaal en boodschap te delen.

Aandacht voor de marge

Een tweede kernwaarde is 'aandacht voor de marge'. In wat zij zelf doet, maar ook in het werk met partners probeert de GZB voortdurend aandacht te vragen voor mensen en groepen in de marge. Veelal richt zich dit op bevolkingsgroepen die sociaal-cultureel niet volledig meetellen in hun omgeving en daardoor vaak ook niet in de kerken. Te denken valt hierbij aan werk dat gedaan wordt onder Roma in Oost-Europa of onder Pygmeeën in Congo, maar ook aan het inzetten op diaconaal werk onder daklozen of verslaafden of aan kerkstichting in achterstandswijken.

Zulke missiologische uitgangspunten – waar ik overigens van harte mee instem – blijven vaak abstract tot ze in de praktijk getest worden. Dat testen vindt allereerst plaats door dingen te 'implementeren', de waarden daadwerkelijk om te zetten in praktijken. Zoals boven beschreven is hier de afgelopen tijd ruim op ingezet en ervaring mee opgedaan. Maar het testen vindt ook plaats door situaties waarin onze waarden onder spanning komen te staan.

Juist in crisissituaties moet blijken wat onze uitgangspunten waard zijn en of een organisatie als de GZB en haar achterban bereid zijn consequenties aan deze overtuigingen te verbinden. De verdrietige ontwikkelingen in het Midden-Oosten kunnen (en moeten) voor de GZB en de Protestantse Kerk in Nederland zo'n katalysator zijn van verdere bezinning. Er liggen immers spannende vragen op tafel.

In het vervolg van dit hoofdstuk werk ik die uit in vijf stellingen, voorzien van een korte achtergrond vanuit het Midden-Oosten en een theologische duiding.

Selectiviteit

Stelling

Wie 'wederzijds leren' in de wereldkerk belangrijk vindt, moet oppassen voor de valkuil om daarbij zelf de gesprekspartners uit te willen kiezen.

Zoals gezegd ben ik dankbaar voor de nadruk op 'wederzijds leren'. Gezien de situatie van de kerk in Nederland lijkt het me getuigen van wijsheid en moed om te constateren dat wij wellicht meer te leren hebben van anderen dan zij van ons. Maar waar wederzijds leren een nadrukkelijke inzet wordt, bestaat het gevaar dat het een project wordt waarbij we uiteindelijk toch zelf aan de knoppen blijven zitten en de controle houden. Of concreter: uiteindelijk beslissen we nog steeds zelf wie onze gesprekspartners zijn, met wie er interviews in onze bladen verschijnen en wie we uitnodigen om in Nederland te komen spreken.

Tot op zekere hoogte is dat onontkoombaar. De vraag is of we er genoeg van doordrongen zijn dat we vaak nog 'in control' zijn en of we wel bewust proberen niet (te) selectief te zijn in onze keuzes. Want daarin schuilt het gevaar, een gevaar dat juist in tijden van crisis soms pijnlijk duidelijk wordt.

Om het concreet te maken: ik realiseerde me op een gegeven moment dat ik bepaalde kerkelijke bladen uit Nederland, die in de achterban van de GZB veel gelezen worden en waarvan ik enkele in Libanon digitaal ontvang, niet durfde openen met mijn collega's in de buurt. Waarom? Omdat ze vaak heel wat personen, vlaggen en symbolen bevatten die een directe link met Israël hebben. Tegelijk kan ik me niet herinneren in deze bladen de afgelopen jaren een serieus interview gezien te hebben met Palestijnse of Arabische christenen. En dat terwijl er wel ruimschoots aandacht was voor de stem van bijvoorbeeld Joodse rabbijnen.

Nu is met dat laatste natuurlijk niets mis, maar het grote contrast stemt wel tot denken. Staan we er echt voor open om te leren van de wereldkerk, of kiezen we – bewust of onbewust – toch vooral zelf welke stemmen we willen horen?

Juist organisaties als de GZB, met zoveel contacten wereldwijd, hebben de mogelijkheden en de roeping om ook die stemmen aan bod te brengen die in Nederland veelal buiten beeld blijven. En die stemmen zijn er te over. Vanuit partners in Egypte en Libanon, maar bijvoorbeeld ook vanuit de Palestijnse gebieden. Te denken valt aan docenten van het Bethlehem Bible College, Palestijnse christenen die zich vaak al jaren inzetten voor dialoog en vrede tussen Joden en Palestijnen, en ook aan profetische stemmen vanuit Israël.

Juist de crisissituatie in het Midden-Oosten laat zien dat in het denken over en stimuleren en organiseren van wederzijds leren een belangrijke

***Welke kritische
spiegel willen jullie
kerken in Nederland
voorhouden?***

volgende stap nodig is: onszelf in bescherming nemen tegen het gevaar van selectiviteit door de controle verder uit handen te geven. Hoe? Misschien is een eerste stap om ook dit vaker bij partners neer te leggen en ze mee te laten denken. Aan hen te vragen: wij willen als Nederlandse kerk graag van jullie leren. Wat

zijn thema's die jullie ons mee willen geven en wie zou dat op een geschikte manier kunnen doen? En welke kritische spiegel willen jullie kerken in Nederland voorhouden?

Inspireren of confronteren?

Stelling

In het 'wederzijds leren' komt al snel de nadruk te liggen op 'inspireren'. Maar leren is veel breder: ook confrontatie moet onderdeel zijn van het willen leren van de wereldkerk.

Wanneer we de controle meer uit handen geven, krijgt 'leren' wellicht ook een bredere betekenis. Veel van wat op dit moment aan de achterban wordt teruggegeven, valt te karakteriseren als 'inspiratieverhalen'. Verhalen over dingen bij partnerkerken die goed gaan en waar we wellicht als kerk in Nederland van kunnen leren, of op zijn minst door geïnspireerd worden.

Dat zijn inderdaad belangrijke en hoopvolle verhalen. Ik heb zelf ook meer dan eens zulke verhalen gedeeld in nieuwsbrieven of tijdens preken en presentaties in een verlofperiode. Verhalen over kwetsbare kerken die ondanks de tegenstand volhouden. Verhalen over hoe een situatie van crisis en uitzichtloosheid voor de kerk juist een heel vruchtbare tijd kan zijn. Zulke

verhalen worden gewaardeerd, zetten mensen aan het denken, zijn bemoeidigend. Daar mogen we zeker mee doorgaan.

Maar echt leren is natuurlijk wel breder dan dat. Het kan schuren of zelfs pijn doen. En dan wordt het spannend. Zijn we bereid om te luisteren en ontvankelijk te zijn, wanneer broeders en zusters hun pijn delen? Wanneer ze ons confronteren met onze eigen beperkingen en fouten? Als ze ons misschien zelfs beschuldigen of aanklagen? Staan we er, als kerken en gelovigen in Nederland, werkelijk voor open ons niet alleen te laten inspireren, maar ook te laten confronteren door broeders en zusters van elders?

Ik denk aan iemand als de Palestijnse theoloog en predikant Munther Isaac. Hij werd wereldwijd bekend door zijn intense en indringende Kerstpreek in 2023. De westerse kerk kwam er in die preek niet goed vanaf. Sinds die preek is Isaac het boegbeeld geworden van de kleine Palestijnse protestantse kerken. Wereldwijd heeft hij gesproken en zich ingezet voor bewustwording over de situatie van de Palestijnen en Palestijnse christenen. Eén van zijn boeken werd in het Nederlands vertaald, met de titel De andere kant van de muur. Het is een indringende weergave van de ervaringen van Palestijnse christenen. De boodschap van Isaac voor westerse christenen schuurt, doet pijn, maakt soms ook boos. Zijn we ook bereid te leren van deze confronterende en schurende stem? De paar recensies die ik langs zag komen gaven nog niet veel tekenen van zulke openheid.

Toch is dat wel waartoe we bereid moeten zijn. Wie leren beperkt tot inspireren kan veel hebben aan de stemmen uit de wereldkerk, maar mist wellicht de kern. Leren is heel vaak ook afleren, en begint bijna altijd met heel goed luisteren. Ook wanneer we een sterke mening hebben of na een minuut al met ons weerwoord willen beginnen. Een lerende kerk begint met een luisterende kerk.

Theologische marginaliteit

Stelling

In het denken over groepen in de marge mag ook de theologische 'marge' niet vergeten worden. Groepen die in de (Nederlandse) protestantse traditie gemarginaliseerd zijn of dreigen te worden zijn moslims, Arabische christenen en Palestijnse christenen.

Marge en marginalisatie zijn belangrijke begrippen, zeker ook in de missiologie. Wat daarbij soms onderbelicht blijft, is dat deze begrippen zelf ook precieze beschrijving nodig hebben. Er zijn namelijk heel wat mogelijke

perspectieven en daarmee ook verschillende manieren om in de marge terecht te komen. Meestal wordt daarbij met name aan sociale, culturele of economische 'marges' gedacht. En terecht, want in die randen van de samenleving, of dat nu in het buitenland is of in Nederland, gaat veel leed om. Maar alle vragen rondom gerechtigheid en geweld in het Midden-Oosten roepen ook een ander perspectief op. Bestaat er ook zo iets als een theologische marge? Kan het zo zijn dat, door onze theologische tradities en ingenomen standpunten, bepaalde groepen uit het zicht verdwijnen of in onze sympathieën op achterstand staan?

In toenemende mate ben ik ervan overtuigd geraakt dat dit inderdaad zo is. Er bestaat zo iets als theologische marginalisatie, ook binnen de (Nederlandse) protestantse traditie. Door theologische en kerkelijke keuzes zijn er bepaalde groepen die voortdurend nadrukkelijk positief onder de aandacht worden gebracht, maar ook groepen die er bekaaid vanaf komen. Vanuit de context van het Midden-Oosten denk ik daarbij aan drie groepen.

Moslims in brede zin

Allereerst moslims in brede zin. Er is een voortdurend gevaar dat moslims gedemoniseerd worden, over één kam geschoren en allemaal beschouwd als potentiële terroristen. Zendingswerk wordt dan al snel beschreven als 'het brengen van licht tegen de diepe duisternis van de islam'. Zonder te ontkennen dat er absoluut donkere kanten zitten aan de islam en dat die door sommige groepen uitvergroot worden, moeten we toch ook voorzichtig zijn met dit narratief.

Het gevaar is groot, zeker in tijden van oorlog en crisis, dat we vergeten dat we over mensen spreken. Hele gewone moeders, vaders, kinderen, jongeren. Van wie de meeste op een zeer integere en soms bewonderenswaardige manier hun geloof proberen uit te leven. En van wie een grote meerderheid dat doet op een vreedzame wijze. Wanneer we stiekem opgetogen zijn als vierduizend mannen (echtgenoten, vaders, broers, zonen) tegelijk binnen een minuut voor het leven zijn verminkt door een pieperaanval, en we dat vooral beschrijven als een geweldige militaire prestatie, is er volgens mij ergens iets misgegaan.

Arabische broeders en zusters

Maar marginalisatie komt ook dichterbij: het raakt onze eigen Arabische broeders en zusters. In verschillende gesprekken heb ik de afgelopen jaren die pijn gevoeld. Pijn van Arabische christenen die zich ongezien voelen. Die niet begrijpen dat steeds opnieuw 'onopgeefbare verbondenheid' met Israël uitgesproken wordt terwijl zij zelf die verbondenheid vaak niet ervaren. Ze vragen het mijns inziens terecht: 'Zijn wij niet in Christus nauwer met jullie

verbonden dan het Joodse volk?’ De twee hoeven misschien niet tegen elkaar uitgespeeld te worden, maar wellicht mag deze fundamentele verbondenheid in Christus vaker en nadrukkelijker uitgesproken worden.

Ik denk aan een oude Libanese predikant in het zuiden van Libanon. Vlak tegen de grens met Israël leidt hij al decennialang een kleine protestantse kerk. Zeven keer heeft hij moeten vluchten en grote delen van zijn kerk of huis opnieuw moeten opbouwen. Zien we deze broeder – en met hem vele anderen? En wat hebben we hem te zeggen?

Palestijnse broeders en zusters

Ten slotte de meest gemarginaliseerde groep: onze Palestijnse broeders en zusters. Maar al te vaak blijven zij volledig buiten beeld. Ik vrees dat ik zelf de twintig ruim gepasseerd was voor ik me van hun bestaan bewust werd. Terwijl ik wel vanaf zeer jonge leeftijd allerlei heldenverhalen las over het Israëlische leger. Kennelijk is er iets in onze theologische en kerkelijke cultuur waardoor Palestijnse christenen niet binnen ons blikveld vallen. Terwijl hun kerken veelal oudere wortels hebben dan de onze en veel van hen zich hartstochtelijk en vaak tegen grote persoonlijke opofferingen inzetten voor vrede. Zij verdienen het voortdurend genoemd te worden in onze gebeden, gesteund te worden in hun inzet, en gehoord te worden in onze verhalen. Ook juist deze theologische marge verdient onze aandacht en inzet.

Marginalisatie

Stelling

De opstelling van de westerse kerken leidt regelmatig tot verdere marginalisatie van broeders en zusters in de Arabische wereld, die aangekeken worden op standpunten die zij vaak niet delen. Hier is onvoldoende aandacht voor (geweest) in westerse bezinning.

Ondanks wat ik schreef over de ‘theologische marginalisatie’ van Arabische christenen, hoeft ook niet ontkend te worden dat er op momenten wel degelijk aandacht voor hen is geweest. Vaak gebeurt dat het meest intensief wanneer ze te maken hebben met vervolging of terrorisme. Zo was er bijvoorbeeld enkele jaren geleden ruim aandacht voor evangelische en Koptische christenen in Egypte, toen er in een korte periode veel aanslagen op kerken plaatsvonden. Dergelijke bewuste en directe steun en aandacht is belangrijk.

Wat echter vaak onbelicht of onderbelicht blijft, is de indirecte invloed van de westerse solidariteit met Israël voor de kerk in de Arabische wereld. Hoewel ook onder Arabische christenen verschillend wordt gedacht over

Israël, heeft de sterke solidariteit van veel westerse kerken een marginaliserende invloed op protestantse kerken in het Midden-Oosten. Die marginalisatie zie ik op tenminste twee niveaus plaatsvinden.

Allereerst op een heel direct niveau. Arabische christenen worden aangesproken op de steun van de westerse kerk voor Israël. Zelfs als ze die sterke solidariteit met de staat Israël zelf niet delen is het moeilijk uit te leggen waarom juist christenen of landen die beschouwd worden als 'christelijke naties' vaak zo eenzijdig kiezen en met twee maten lijken te meten. Kwetsbare Arabische kerken komen zo gemakkelijk verder in het nauw doordat het van buitenaf moeilijk is om onderscheid te maken tussen (protestants) christendom in het algemeen en de westerse kerkelijke en politieke opstelling in het bijzonder.

Die marginalisatie vindt ook plaats op een dieper, meer inhoudelijk en moreel niveau. Waar kerken zich vaak konden onderscheiden door praktische uitingen van liefde en omzien naar de naaste zonder aanzien des persoons, staat de morele geloofwaardigheid van de protestantse kerken nu sterk onder druk. Want waarom zou men luisteren naar een kerk die zo lang geweld heeft gedoogd, soms eschatologisch heeft gerechtvaardigd of zelfs ronduit heeft toegejuicht? Natuurlijk valt in een gesprek uit te leggen dat dit niet voor alle westerse christenen geldt en dat Arabische christenen dit vaak zelf ook niet begrijpen, maar intussen werpt het wel een stevige (morele) drempel op voor het getuigenis van de kerk in deze regio. Inzet voor mensen in de marge vereist ook voortdurende reflectie op de doorgaande en vaak onbedoelde marginaliserende werking van onze opstelling als westerse kerk(en) en zendingsorganisaties.

Marge als consequentie

Stelling

Wie consequent aandacht vraagt voor mensen in de marge en naar hen uitreikt, moet accepteren dat die opstelling consequenties heeft. Het kan zomaar marginalisatie van jezelf tot gevolg hebben.

De geschiedenis laat een patroon zien dat wie oprecht omziet naar mensen in de marge, zelf het risico loopt gemarginaliseerd te worden. Zo zal ook wie oprecht 'wederzijds' wil leren van de wereldkerk, en daarbij confronterende stemmen en schrijnende lessen niet schuwt, niet overal met gejuich ontvangen worden. Wanneer het gaat om een ingewikkeld thema als gerechtigheid in het Midden-Oosten zal dat niet anders zijn.

Ik hoop in het voorgaande te hebben laten zien dat het werkelijk serieus nemen van grondwaarden als wederkerigheid en aandacht voor de marge nogal wat vraagt. Een beladen crisis als die in het Midden-Oosten maakt dat extra duidelijk.

Het betekent dat we het heft uit handen geven in het kiezen van onze gesprekspartners. Dat we bereid zijn te leren, niet alleen van inspirerende verhalen, maar ook van vragen en (aan)klachten die pijn kunnen doen.

Het betekent dat we onszelf kritisch bevragen wie er bij ons gemarginaliseerd zijn of dreigen te worden, waarbij we ook aandacht hebben voor de theologische marge.

En ten slotte betekent het dat we onder ogen zien dat, ondanks alle goede bedoelingen, onze opstelling als westerse kerken en organisaties vaak ook (onbedoelde) marginaliserende effecten kunnen hebben.

Wie die uitdaging serieus neemt, kan verwachten dat dit consequenties heeft. Veel individuen en organisaties die werkzaam zijn in het Midden-Oosten hebben zich dat de afgelopen jaren gerealiseerd of er de gevolgen van ondervonden.

Persoonlijk heb ik daar zeker mee geworsteld. Het delen van en aandacht vragen voor perspectieven uit de Arabische wereld, die vaak kritisch zijn op Israël, kan in kerkelijk Nederland zomaar nare en negatieve gevolgen hebben. Het kan steun van de achterban kosten, of verlies van geloofwaardigheid in kerken waarmee verbondenheid is. Nederlandse collega's in de regio, maar ook andere westerse zendelingen, deelden een soortgelijke worsteling.

Ook organisaties heb ik er mee zien worstelen, zowel in de regio als daarbuiten. Veel kerken en theologische instellingen in het Midden-Oosten zijn sterk afhankelijk van geld uit het Westen, vaak uit Amerika. De ene instelling kiest ervoor zich duidelijk uit te spreken en een publieke theologische stem uit de regio te laten horen, soms ten koste van (financiële) steun. De andere instelling spreekt zich niet publiekelijk uit om relaties met partners wereldwijd goed te houden en het gesprek gaande te houden, soms ten koste van het verwijt van lafheid. Het laat zien hoe moeilijk deze afweging is en dat de consequenties niet altijd te voorspellen zijn. Belangrijk is dat de keus altijd gemaakt wordt uit overtuiging, niet uit angst voor de consequenties.

Voor organisaties als de GZB liggen hier voor de toekomst spannende vragen. Wat mag de inzet op wederzijds leren en op aandacht voor de marge onszelf kosten? Zijn we bereid daarvoor zelf 'gemarginaliseerd' te worden? De reacties in Nederland op ontwikkelingen in het Midden-Oosten, en met name de felheid van die reacties, maken duidelijk dat er ongetwijfeld consequenties zullen zijn. Het actief inbrengen van de stemmen van Arabische

en Palestijnse partners, met hun kritische vragen en verhalen, zal gevolgen hebben.

Wat mag de inzet op wederzijds leren en op aandacht voor de marge onszelf kosten?

En tegelijk: als geen ander hebben zendingsorganisaties expertise in huis met intercultureel gesprek. Met alle uitdagingen die dat gesprek met zich meebrengt, met de gevoelens van vervreemding die

opgeroepen kunnen worden, maar hopelijk ook met het geduld en de wijsheid die nodig zijn om zo'n gesprek vruchtbaar te voeren.

Daar ligt dan ook een mooie uitdaging: hoe kunnen we de kerk in Nederland met die expertise helpen te luisteren naar en te leren van stemmen en verhalen die niet zo makkelijk liggen? En hoe doen we dat op zo'n manier dat het tot daadwerkelijk gesprek kan komen, en niet alleen tot een uitwisseling van standpunten of een polemisch debat?

Harde grond?

Het Evangelie in de islamitische wereld

3

BERNHARD REITSMA

Als we ons afvragen waar de grond voor het Evangelie het hardst is, dan denk je toch al gauw aan de islamitische wereld. Sinds de opkomst van de islam in de 7e eeuw heeft zending maar weinig vruchten opgeleverd. Hoewel de Oosters-Orthodoxe en Oriëntaals-Orthodoxe Kerk al heel lang present zijn in diverse islamitische regio's en vooral in het Midden-Oosten, is er vooral een beweging geweest van christendom naar islam en nauwelijks andersom. Heeft missie zin in de islamitische wereld? En welke lessen kunnen we trekken na 125 jaar GZB-zending?

De beeldspraak 'harde grond' in de titel van deze bijdrage is ontleend aan de gelijkenis van Jezus over het zaad en de al dan niet vruchtbare grond (Matth. 13:18-23).

Is zending niet een bedreiging voor de positieve relaties tussen moslims en christenen in de wereld?

Jezus spreekt over de harde paden, waarop het zaad blijft liggen en wordt weggepikt. Alleen het zaad dat in goede aarde valt, en niet tussen de rotsen of de distels, draagt veel vrucht. 'De goede aarde' staat volgens de uitleg van Jezus voor de mensen die het Woord horen en begrijpen, of liever, de betekenis of waarde ervan inzien (Matth. 13:23).

Dat hebben we maar weinig gezien in de islamitische wereld en dus kun je zeggen dat de grond hard is geweest. Heeft missie dan nog zin in de islamitische wereld? Wat leren we van de geschiedenis en hoe gaan we verder? En is zending niet een bedreiging voor de positieve relaties tussen moslims en christenen in de wereld?

Harde grond in islamitische regio's

Het is om verschillende redenen niet zo vreemd om bij harde grond aan de islamitische wereld te denken. De wereld van de islam is veel meer dan het Midden-Oosten alleen, waar niet meer dan ongeveer twintig procent van alle moslims in de wereld wonen. De islam heeft in alle continenten van de wereld, met uitzondering van Latijns-Amerika, voet aan de grond gekregen.

**Treffend dat er
aanmerkelijk minder
zendelingen naar de
islamitische wereld
worden uitgezonden.**

Die islamitische wereld is daarom ook heel erg divers. Je kunt niet alle regio's over één kam scheren en ook niet stellen dat de grond overall even hard is.

Toch heeft het Evangelie op het eerste gezicht sinds de opkomst van de islam in de 7e eeuw maar heel beperkt vrucht gedragen. Dat kan te maken hebben met het feit dat de islam zich heel expliciet afzet tegen de kern van het christelijk geloof.

Volgens de bronnen van de islam, de Koran en het voorbeeld van de profeet (de traditie of de *soenna*), heeft God geen Zoon en is Jezus ('Isa') slechts een mens, weliswaar zeer verheven, maar toch. Hij is niet gekruisigd of opgestaan en er is geen verzoening en vernieuwing doordat Jezus in onze plaats zonde, schaamte, angst en de dood heeft overwonnen.

Daardoor zijn moslims mogelijk minder ontvankelijk voor het christelijk geloof, omdat een bekering in zekere zin een radicale breuk inhoudt. En dat vraagt ook sociaal-maatschappelijk nogal wat. Wie vanuit de islam Jezus gaat volgen, kan rekenen op negatieve reacties uit de sociale context, verstoting en in extreme gevallen bedreiging met de dood.

Het is treffend dat er aanmerkelijk minder zendelingen naar de islamitische wereld worden uitgezonden. Op dit moment zien we een toestroom vanuit Latijns-Amerikaanse kerken, die hun mensen uitzenden naar de islamitische wereld. Maar over het algemeen zijn de ruim twee miljard moslims minder bedeed met zendelingen.

Dat kan te maken hebben met het feit dat de kerk in het Midden-Oosten al vanaf het begin van de christelijke jaartelling present is, maar dat geldt niet voor andere regio's. Het kan zijn dat de harde grond mensen ontmoedigt om te gaan. Het kan zijn dat de eeuwenlange spanningen tussen christenen en moslims heen afschrikt. Maar dat verandert niets aan het feit dat de christelijke gemeente geroepen is missionair te zijn.

Het is verheugend dat lokale kerken zich steeds meer bewust worden van die missionaire roeping. Partnerschappen met deze kerken is een belangrijk aspect van de zending voor de GZB in de toekomst.

Ander perspectief

Toch is dit niet het enige verhaal. Alsof de islamitische wereld onbereikbaar is voor het Evangelie, en het Westen geheel doortrokken van het christelijk geloof.

Toen Tom Marfo (1957), Ghanees pinkstervoorganger en zendeling in Nederland, lange tijd geleden eens gevraagd werd waar volgens hem de grond het hardst was voor het Evangelie, noemde hij verrassend genoeg niet inheems Afrika of de islamitische wereld. Voor hem was de hardste grond te vinden in Nederland. In het seculiere en welvarende Westen zag hij weinig openheid voor het Evangelie. De Nederlander heeft ten diepste God niet nodig.

Dat zet de vraag naar zending in de islamitische wereld in een ander perspectief. Het gaat niet over een tegenstelling tussen het zo christelijke Westen en het islamitische Oosten. Zo kijken moslims nog wel eens naar het Westen, maar het is ook de drijvende kracht achter veel christelijk nationalisme. De werkelijkheid is complexer.

Het raakt aan een ervaring die mijn vrouw en ik als zendingen hadden toen we eind jaren negentig van de vorige eeuw in het Midden-Oosten woonden. We verbleven zes maanden in Jordanië voor taalstudie en kregen een bemoedigende brief van iemand uit onze uitzendende gemeente. Zij wenste ons sterkte in de geestelijke strijd in het Midden-Oosten. Dat was natuurlijk goed bedoeld, maar het riep ook de vraag op of die strijd er in de context van Nederland niet is.

Als de Bijbel al over geestelijke strijd spreekt, dan gaat het over de weerstand tegen de essentie van het Evangelie zelf, de weerstand tegen de vreemde boodschap dat God in Jezus mens werd, dat Jezus stierf aan een kruis om mensen met God te verzoenen. Het gaat over de verleidingen van de machten om ons heen, de strijd tegen de verleidingen van de begeerte van het vlees, de begeerte van de ogen en de hoogmoed van het leven (1 Joh. 2:16). Die strijd is er evenzeer in Nederland, al heeft het een ander karakter en zal het meer een strijd zijn om niet af te glijden, en niet wereldgelijkvormig en lauw te worden. Hoe dan ook, het punt is vergelijkbaar. De harde grond is niet alleen in de islamitische wereld te vinden, maar net zo goed in Nederland.

Dat zet de missie in de islamitische wereld direct wel in een ander perspectief. Missionair zijn is het kenmerk van de kerk in elke context en niemand is van nature ontvankelijk voor het Evangelie. Grond kan alleen zacht worden voor het Evangelie als de Heilige Geest zich verbindt met het missiewerk.

Ongekende verzachting van de grond

In dat verband is het opmerkelijk dat er vandaag iets geheel nieuws lijkt te gebeuren in de islamitische wereld. Er zijn talloze getuigenissen van moslims die tot geloof komen in Jezus Christus. Daarbij gaat het niet om een enkele bekeerling, maar om een grote toestroom. Dat is ongekend in de geschiedenis van christendom en islam.¹

Zo beschrijft Grant Porter hoe er op een specifieke locatie in het Midden-Oosten door de bekering van één moslim – in een heel gesloten context – een beweging is ontstaan van moslims die Jezus volgen. Deze moslim kwam in aanraking met een zendeling van buiten, kwam tot geloof en is in zijn gesloten gemeenschap met anderen de Bijbel gaan lezen. Elke donderdagavond kwamen ze met tien man samen en al gauw moesten ze splitsen. In zeer korte tijd vermenigvuldigden deze groepen zich en ontstond er een groeiende gemeenschap van volgelingen van Jezus. Ze zijn volkomen toegewijd aan Jezus Christus, maar blijven wel cultureel en sociaal binnen hun eigen gemeenschap. Los van het feit dat ze niet de luxe hebben te vertrekken, is dat ook een bewuste keuze. Ze kunnen zich niet ineens van hun etniciteit en identiteit losmaken. Bovendien is dit de enige manier om ook iets van hun nieuwe relatie met God te delen met hun familie en vrienden.²

Dit verhaal is maar één van de vele. Er zijn moslims die 'spontaan' (maar wel vaak in het geheim) aankloppen bij al dan niet gevestigde kerken, om meer te horen over het Evangelie. Andere moslims komen via sociale media of internet in aanraking met Jezus Christus en gaan zich meer in Hem verdiepen en worden geraakt door Zijn onvoorwaardelijke liefde. Weer andere moslims krijgen een visioen en gaan op zoek naar christenen die meer kunnen vertellen.

Moslims die Jezus gaan volgen raken soms alles kwijt en zoeken een nieuwe gemeenschap en identiteit. Er is nu een landenoverstijgende gemeenschap in wording, de 'Communio Messianica', die een toevlucht wil zijn voor deze moslims. Ze noemen zich een christelijke tegenhanger van de islamitische *oemma*: de wereldwijde gemeenschap van moslims, die etniciteit, nationaliteit, klasse of gender overstijgt. Als je moslim bent, hoor je automa-

1 Zie hiervoor mijn inaugurele rede *A Clash of Civilizations Revisited*. Kerk, Christelijke Theologie en 'de' Islam (Protestantse Theologische Universiteit, 27 januari 2025), <https://www.pthu.nl/media/downloads/redes-en-oraties/inaugurele-rede-bernhard-reitsma-2025.pdf>.

2 Zie: Grant Francis Porter, *Church Planting Practices Among Muslim and Druze Communities in the Near East: A Conversation about Mission in the Light of the Early Church* (Amsterdam: diss. Vrije Universiteit, 5 november 2018).

tisch bij die gemeenschap en ben je met alle moslims verbonden. *Communio Messianica* wil zo'n gemeenschap zijn, een soort christelijke *oemma*.³

Vanzelfsprekend verschillen moslims die Jezus gaan volgen nogal van elkaar. Sommigen blijven heel dicht bij hun oorspronkelijke cultuur en gemeenschap, anderen zetten zich daar weer nadrukkelijker tegen af. Sommigen lukt het om aansluiting te vinden bij traditionele kerken, anderen lukt dat niet of zij zijn niet welkom. Christelijke gemeenschappen in de islamitische wereld zijn zelf kwetsbaar en bang voor infiltratie door bijvoorbeeld de geheime dienst. Die angst is niet onterecht.

Leren van moslims die Jezus volgen

In al hun diversiteit hebben deze moslims die Jezus volgen de moderne zendingsbeweging en de missionaire kerk iets te zeggen. We kunnen leren van wat er vandaag gebeurt. Vijf lessen: nederigheid, hoop en verwachting, leven tussen twee werelden, contextualisatie, en zending in een plurale samenleving.

Nederigheid

Om te beginnen is er de valkuil van het triomfalisme. Dat is een gevoel dat voortkomt uit het ervaren van concurrentie. De angst is dat de islam het van het christendom zal winnen. De islam lijkt sneller te groeien dan het christendom. Dat kan eigenlijk niet, als het christendom de waarheid in pacht heeft. Dat er veel moslims Jezus gaan volgen geeft dus een gevoel van triomf. 'Wij gaan winnen, wij hebben het bij het rechte eind.' Dan worden moslims die Jezus gaan volgen trofeeën in een religieuze cultuuroorlog.

Een dergelijke houding is soms precies de reden waarom moslims juist niets van het christelijk geloof willen weten. Christenen zijn te vaak betrokken geweest bij gewelddadige confrontaties met de islam. De kruistochten zijn daarvan nog steeds het meest pregnante voorbeeld, maar ook onze koloniale geschiedenis spreekt boekdelen. Het veroveren van allerlei gebieden ging in het verleden vaak gelijk op met de komst van zendelingen. Zelfs als beide los van elkaar stonden, hebben ze nog van elkaar geprofiteerd.⁴ Daardoor is het christendom niet aantrekkelijk voor moslims.

Ook los van dergelijke ervaringen is er overigens geen enkele reden om onszelf op de borst te slaan. Dat er moslims tot geloof komen is niet helemaal los te zien van de eeuwenlange inzet van zendelingen, die ondanks alles niet hebben opgegeven. Velen hebben hun leven in dienst van het

3 Zie: communiomessianica.org.

4 Zie: Harvey C. Kwiyani, *Decolonizing Mission* (London: SCM Press, 2025), 16.

Evangelie gegeven, letterlijk en figuurlijk. Hun gebeden en hun getuigenis zijn niet te onderschatten en hebben de grond voorbereid.

Toch zien we vandaag juist dat moslims tot geloof komen door een direct ingrijpen van God Zelf. Velen getuigen van een directe ontmoeting met Jezus Christus, hetzij door een droom of visioen, door een bijzonder werk van de Heilige Geest in genezingen of wonderen, of doordat zij de Bijbel gaan lezen.

Er is dan ook alle reden tot nederigheid. In Noordelijk Afrika ging de lokale kerk pas groeien toen overheden westerse zendelingen hun landen uitzetten. Toen veel moslims op de vlucht sloegen voor de burgeroorlog in Syrië,

waren de kerkelijke leiders er in de landen rond Syrië er eerst helemaal niet op gebrand om hen op te vangen of tijd en aandacht aan hen te besteden. Het werk voor de eigen gemeente was al intensief genoeg.

In al deze situaties werkt God, zo lijkt het, soms juist ondanks ons, en niet dankzij ons.

Maar veel van deze moslims klopten spontaan aan bij de kerk, er vonden genezingen plaats, moslims werden geraakt door het Evangelie en gaven hun leven aan Christus. De voorgangers en kerkelijke leiders hadden geen andere keus dan deze mensen op te nemen in hun gemeenschap. Niet alleen moslims bekeerden zich, ook deze kerkelijke leiders moesten zich bekeren. Kortom, in al deze situaties werkt God, zo lijkt het, soms juist ondanks ons, en niet dankzij ons.

Dat betekent niet, dat onze rol er niet toe doet. Integendeel, het is juist de onvoorwaardelijke liefde van christenen die bij dit alles een grote rol speelt.

Zo vertelt Yassir Eric, een voormalig moslim uit Afrika, in Christianity Today⁵ hoe twee voor hem onbekende Egyptische (Koptische) christenen in een ziekenhuis kwamen bidden voor zijn zieke neefje van 11 jaar. Deze jongen had ernstige malaria opgelopen en lag in coma. Yassir waakte bij hem. Wat Yassir het meest verwonderde was dat deze christenen voor een moslim kwamen bidden, terwijl hij zelf, toen hij nog moslim was, altijd tégen christenen bad. Dat zijn neefje vervolgens op het gebed ook beter werd, zette Yassir op het spoor van Christus.

5 Christianity Today, LXIX/5 (September/October 2025), 17-20.

Hoop

De geschiedenis van de zending in de islamitische wereld is ook een boodschap van hoop en verwachting. Het kan zijn dat we niet overal direct veel vrucht zien op het werk van de GZB of van andere zendingsorganisaties in de kerk. Het kan zijn dat we ontmoedigd raken door de krimp van de kerk in West-Europa. De situatie in Noord-Afrika was nog veel heftiger.

Tot de 7^e en 8^e eeuw kende deze regio een bloeiende kerk. Kerkvader Augustinus, grondlegger van het westerse christendom, was er bisschop. Maar al snel heeft de kerk er plaats moeten maken voor de islam. Zij was blijkbaar niet heel diepgeworteld in de lokale context. Vanaf de 19^e eeuw waren er weer wat zendingskerken, maar tot voor kort was er nauwelijks sprake van lokaal christendom. Nu ontstaan er weer gemeenschappen van volgelingen van Jezus.

Dat is een bijzondere ontwikkeling. God zal nooit loslaten wat Hij begonnen is, al begrijpen we niet altijd waarom het op deze wijze gaat, maar zending is nooit tevergeefs. Het is voor alles gehoorzaam zijn aan de roeping van God. Het is geen zakelijke onderneming met snel rendement op de investeringen. De vrucht van het werk is moeilijk meetbaar. Uiteindelijk zal het welbehagen van de HEERE door de hand van de lijdende knecht floreren en voorspoedig zijn (Jes. 53:10).

Pelgrims tussen twee werelden

Moslims die Jezus gaan volgen erkennen Hem als Heer en Redder, en zij geloven dat Jezus voor hun zonden gestorven is en weer is opgestaan uit de dood. Dat betekent nog niet dat ze daarmee hun hele cultuur, gemeenschap of familie achter zich laten. Nederlanders die in Jezus gaan geloven, houden ook niet op Nederlanders te zijn. Ze blijven Nederlands spreken, ze blijven zich Nederlands kleden, blijven Nederlands eten en deelnemen aan de sociale structuren in Nederland. En misschien blijven ze op het wereldkampioenschap voetbal wel voor Nederland. Zo geldt voor moslims die Jezus gaan volgen iets vergelijkbaars. Ze kunnen hun eigen cultuur, geschiedenis, etniciteit en gewoonten niet afleggen en het is de vraag of dat zo in algemene zin ook zou moeten.

Dat levert wel spanning op. Moslims die Jezus zijn gaan volgen voelen zich soms tussen twee werelden leven. Enerzijds hebben ze hun oude wereld vaarwel gezegd, omdat ze door Jezus zijn aangesproken en door Hem zijn overweldigd. Anderzijds vinden ze het vaak moeilijk zich helemaal met het christendom te identificeren, zeker met de cultuur, normen en waarden van het westerse christendom. Maar ze zijn ook niet meer thuis in hun oude wereld. Ze zijn vertrokken en op reis gegaan. Je zou hun situatie kunnen omschrijven met de term 'liminaal'. Dat wil zeggen dat ze leven op de drempel

van twee werelden,⁶ al is uiteindelijk het Koninkrijk van Jezus Christus voor hen doorslaggevend.

Dat heeft volgelingen van Jezus Christus in het algemeen iets te zeggen. Want door hun reis herinneren deze gelovigen ons eraan dat alle christenen tussen twee werelden leven. Ze maken nog steeds deel uit van de dagelijkse werkelijkheid, wonen in hun eigen land, behoren tot een bepaalde natie, hebben een specifieke etniciteit, maken deel uit van hun eigen familie en vriendenkring, maar horen tegelijkertijd wezenlijk thuis in het Koninkrijk van Jezus Christus. Ze zijn burgers van een hemels rijk (Filipp. 3:20). Ze zijn pelgrims op weg naar Gods toekomst en Zijn nieuwe wereld.

Het karakter van de zending zal dan ook altijd gestempeld zijn door dit leven in de tussentijd. De missie van de kerk valt nooit samen met tijdelijke politieke of economische belangen. De kerk kan zich nooit identificeren met de machten of de machthebbers in de wereld.

Geen circusaapjes meer, maar volwassen en gelijkwaardige volgelingen van Jezus.

Wanneer onze missie in dienst komt van puur aardse doeleinden, dan is dat blasfemisch. Het doet tekort aan de eigenheid en de grootheid van God en Zijn Rijk en ontkracht het Evangelie. Het kan zelfs leiden tot een 'vergoddelijking' van een bepaalde cultuur en een superioriteitsgevoel. Dat is uiteindelijk één van de oorzaken dat zending en

kolonialisme zich met elkaar verbonden.

Als we geloven dat de ander deel uitmaakt van een barbaarse cultuur en onze cultuur als christelijk en dus superieur wordt gezien, dan kan zending heel gemakkelijk verweven raken met de kerstening van een cultuur. Het kan zelfs tot cultuuroorlogen leiden, zoals we ook vandaag weer zien gebeuren. Dat is de doodsteek voor elke vorm van getuigenis, zeker ook in de islamitische wereld. Het denigreren van de islam als achterlijk of onderontwikkeld, getuigt van een onderschatting van het goede dat door Gods genade ook elders in de wereld aanwezig is en een overschatting van het goede in onze christelijke geschiedenis. Dat doet niets af aan de overtuiging dat het nieuwe leven, dat verzoening en vergeving alleen door Jezus Christus realiteit kan worden.

In deze lijn is het verheugend te zien hoe de zendingsbeweging deze eeuw steeds meer een gemeenschappelijke roeping is, waarbij kerken en zendingsorganisaties van elk deel van de wereld met elkaar samenwerken. Ook de GZB heeft dat de laatste jaren steeds nadrukkelijker nagestreefd. Zending is partnerschap, het getuigenis van alle heiligen samen.

6 Het begrip liminaliteit komt van het Latijnse woord *limen*, dat drempel of overgang betekent.

Daarbij kunnen we vandaag onvoorstelbaar veel leren van moslims die Jezus zijn gaan volgen. Zij zijn – zoals een gelovige in Jezus met een moslim-achtergrond dat op een conferentie benoemde – geen circusaapjes meer, maar volwassen en gelijkwaardige volgelingen van Jezus. Daar kunnen ook traditionele zendingsbewegingen veel van leren.

Contextualisatie

Gelovigen in Jezus die een moslim-achtergrond hebben, zijn een sprekend voorbeeld van de contextualisatie van het geloof. Elke zendingsbeweging is zich ervan bewust dat het Evangelie in elke cultuur en context een eigen vorm krijgt. Anders landt het niet. Deze nieuwe groep gelovigen bepaalt ons er opnieuw sterk bij hoe contextueel ook het westerse christendom is. Moslims die Jezus gaan volgen passen niet in de traditionele kaders. Het zijn niet meteen klassiek-gereformeerde gelovigen, ook geen evangelische of rooms-katholieke of oosters-orthodoxe. Je zou de gemeenschappen van moslims die Jezus volgen een in veel opzichten nieuwe stroming kunnen noemen binnen het wereldwijde christendom.

Dat past geheel bij het Evangelie. Het feit dat God in Jezus voluit mens is geworden, in de concrete Joodse cultuur in het Midden-Oosten, betekent dat het Evangelie – anders dan de islam – ook in elke cultuur gestalte kan krijgen. Het voorbeeld van deze nieuwe volgelingen van Jezus kan ons inspireren om na te denken hoe het Evangelie vandaag in een enorm snel veranderend wereld gestalte kan krijgen.

Een missionaire kerk staat dus voor de uitdaging te zien en ontdekken hoe het Evangelie van Jezus Christus, Zijn kruis en opstanding, concreet kan worden, in de islamitische wereld en in de Nederlandse multiculturele en multireligieuze wereld.

Zending en de plurale samenleving

Tot slot helpt deze beweging van moslims die Jezus gaan volgen om ons ook als zendingsbeweging ervan meer bewust te maken dat moslims ook heel dichtbij zijn in Nederland zelf. Het zijn onze burens, collega's, ons zorgpersoneel, onze vrienden, die we – bijna overal in Nederland – elke dag kunnen tegenkomen.

Hoe kan de christelijke gemeente in deze plurale wereld een getuige zijn? Zijn we bereid om ons te laten roepen om een getuige te zijn, ook een getuige voor moslims?

Dat is wel spannend. Want juist het getuige zijn kan de soms kwetsbare relaties in de samenleving onder druk zetten. Samen leven als moslims en christenen vraagt het leren kennen en respecteren van de ander. Het actieve getuigenis om moslims over te halen Jezus te volgen, past daar minder goed

bij, of althans, het schept al gauw een sfeer van concurrentie en strijd. Kun je nog samen optrekken voor het gemeenschappelijk welzijn, als de een de ander probeert over te halen christen (of moslim) te worden?

***Zijn we bereid
om ons te
laten roepen
om een
getuige te
zijn, ook een
getuige voor
moslims?***

Het maakt ons er wel van bewust dat het interreligieuze gesprek over meer gaat dan alleen hoe we goed kunnen samenleven. Er staat wel degelijk iets op het spel en dat zullen ook de meeste moslims erkennen. Het gaat uiteindelijk om de vraag of Jezus de Weg, de Waarheid en het Leven is. En of we in staat zijn ruimte te scheppen voor de ander, ondanks dat zowel christenen als moslims geloven dat hun geloof 'waar' is.

Kunnen we leven met de spanning tussen enerzijds religieus exclusivisme, dat zowel moslims als christenen kenmerkt, en sociale inclusiviteit anderzijds? Dat kan heel goed samengaan, maar vraagt wel dat we ruimte geven voor de vrije keuze van de ander. Het oordeel is niet aan ons. Juist dan komt er ook ruimte voor de Geest om te overtuigen van zonde en gerechtigheid. Dat vraagt geloof en vertrouwen, dat onze missie uiteindelijk vooral Zijn missie is. Hij gaat door met Zijn werk, soms dankzij, heel vaak ook ondanks ons.

Allemaal migranten

Probleem of plan?

BERDINE VAN DEN TOREN-LEKKERKERKER

Migratie heeft vele gezichten en is een wereldwijd groeiende en veelkleurige realiteit. Eenduidige en eenvoudige antwoorden voldoen niet. Ook aan christenen en aan de kerk stelt dit veel vragen, zeker als we ons realiseren dat we deel zijn van een kerk wereldwijd.

In de jaren vijftig emigreerden mijn oom en tante en hun gezin naar de Verenigde Staten, op zoek naar een betere toekomst als boerengezin.

In 1997 vertrokken mijn man en ik met onze kinderen naar de Centraal-Afrikaanse Republiek om daar les te gaan geven, een gezamenlijke uitzending door de Christelijke Gereformeerde Kerken en de GZB. Toen we ons vertrek meldden bij de bevolkingsregistratie van de burgerlijke gemeente noteerde de ambtenaar: 'emigratie'. Mijn protest dat deze uitzending tijdelijk was en dat Nederland ons thuisland zou blijven, veranderde er niets aan. Wij werden emigranten.

In de Centraal-Afrikaanse Republiek (CAR) woonden en werkten we op een theologische school. Samen met studenten en collega's uit verschillende landen in Franssprekend Afrika vormden we een gemeenschap. Allemaal waren we vreemdelingen, migranten, en de campus was ons thuis.

Later, wonend in Oxford in het Verenigd Koninkrijk, leerden we een theoloog uit Afrika kennen. Na periodes van werken in de kerk in Zwitserland en de Verenigde Staten kwam hij uiteindelijk met zijn gezin in Engeland, waar hij doceerde aan de universiteit. Hij ziet zichzelf als zendeling.

Inmiddels wonen wij zelf weer in Nederland en in onze kerkgemeenschap ontmoeten we broeders en zusters die om verschillende redenen naar Nederland gevlucht zijn.

Dit zijn zomaar een aantal voorbeelden van migratie vanuit mijn eigen leven. Ik zou er nog een heel aantal aan toe kunnen voegen. En de vraag komt op: wie is migrant en waarom migreren mensen? Maar ook: wat is thuis? En als de ander bij mij thuis mag komen, verandert dat mijn thuis in een niet-thuis? Worden wij dan allemaal vreemdelingen?

In dit artikel wil ik, op grond van de belangrijke plaats die migratie heeft in de Bijbel en in het plan en de missie van God, nadenken over de rol van migratie binnen de kerk wereldwijd. Hierin gaat het niet om een overzicht van de statistieken en de geleefde realiteit, maar om de vraag in hoeverre migratie ons aller identiteit vormt en daarbij ook om de vraag naar de onderlinge relaties en roeping in de wereld van vandaag. Om dit te kunnen beantwoorden beginnen we bij de missionaire beweging als kerk wereldwijd.

Missionair kerk-zijn als deel van de kerk wereldwijd

In zijn boek *Decolonizing Mission* verzucht Harvey Kwiyani, een theoloog uit Malawi, dat veel Europese zendingsorganisaties nog steeds niet gewend zijn aan het feit dat het christelijk geloof nu in elk land gevonden kan worden. Kwiyani, die de afgelopen twintig jaar doceerde en werkte in de Verenigde Staten en in Europa, beschrijft hoe christenen uit landen met een koloniale geschiedenis het moeilijk vinden om christenen uit de vroeger gekoloniseerde landen te zien en behandelen als gelijken: 'Ze zeggen het niet openlijk maar hun gedrag communiceert een houding die zegt: Wat kunnen wij leren van een zwart en bruin persoon?'¹

Zijn boek is voor westerse christenen niet gemakkelijk te lezen. Kwiyani windt er geen doekjes om. De kerk is dan misschien wel wereldwijd, ze leeft in een wereld vol verschillen en een ongelijk speelveld. Het gevolg is dat de leden van de kerk elkaar niet altijd herkennen of kunnen erkennen als broeders en zusters. Daarmee mist de mogelijkheid om het Evangelie uit te leven als het ene lichaam van Christus.

In het kader van ons nadenken over migratie is het belangrijk om vast te stellen dat, wie we ook zijn, waar we ook vandaan komen of naartoe gaan, we broers en zussen zullen ontmoeten, mensen zoals wij, die Christus willen volgen en willen leven als getuige van Gods goede nieuws. Echter, deze mensen zijn ook anders dan wij, met andere gewoonten, prioriteiten en zelfs een ander begrip van God en wat het leven met God betekent voor hun leven.

Terwijl dit regelmatig ervaren wordt als een probleem, geeft Paulus aan dat het juist rijkdom is. In de bekende verzen in Efeze 3:14-21 schrijft hij, dat

1 Harvey C. Kwiyani, *Decolonizing Mission* (London: SCM Press, 2025), 17.

het alleen maar samen met alle heiligen – in alle diversiteit – mogelijk is om de lengte, breedte, hoogte, diepte, ja de liefde van Christus te kennen die alle verstand te boven gaat. Kwiyani schrijft dat Andrew Walls stelde dat de westerse theologie veel te beperkt is om de vragen van de wereldwijde kerk te kunnen beantwoorden.²

Dit vraagt dus om een nederige houding en een luisteren naar elkaar, een bereidheid om van elkaar te ontvangen, gevormd te worden door elkaar en ook om elkaars profetische stem te horen.

**Zending
kan alleen
authentiek zijn
als ze wordt
uitgeleefd in
verbondenheid
aan elkaar.**

en Gods Geest werkt op manieren die wij mensen niet altijd begrijpen. We hebben elkaar nodig, juist omdat we anders zijn en God zoveel groter is dan ons eigen beperkte begrip.

Deze wederzijdse afhankelijkheid komt ook tot uitdrukking in de missionaire roeping van de kerk. Zending, de missionaire aanwezigheid van de kerk in de wereld, de navolging van Christus en het getuigenis van het Koninkrijk van God dat is en komt, kan alleen authentiek zijn als ze wordt uitgeleefd in verbondenheid aan elkaar.³ Komt vooral het eigen

verhaal (cultureel, theologisch, politiek) centraal te staan, dan verwordt de missionaire taak tot een competitie en een bouwen van eigen koninkrijkes of kerken.

Een ongelijk speelveld

Hierbij stuiten we wel op een probleem. Historisch gezien is vanaf de 16^e eeuw zending vooral begrepen als het verkondigen van het Evangelie vanuit Europa aan volken daarbuiten.⁴ Deze verkondiging ging samen met een culturele missie. Pas in de 20^e eeuw werd breder erkend dat Gods missie geen eenrichtingsverkeer kan zijn met Europa en Noord-Amerika als centrum. Men ging spreken van 'zending van overal naar overal'.

Terwijl dit een bewustwording van de prioriteit van het wereldwijde van Gods zending en het belang van diversiteit op gang bracht, heeft dit nog

² Ibid., 173.

³ David Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 1991), 389-393; John G. Flett, *The Witness of God: The Trinity, Missio Dei, Karl Barth and the Nature of Christian Community* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2010).

⁴ Denk hierbij aan het ontstaan van de Jezuïetenorde en ook aan de ontdekkingsreizen die samengingen met kolonisering en christianisering.

niet het eenrichtingsverkeer in zending en het ongelijke speelveld opgeheven. Zowel Mekdes Haddis, een Ethiopische zendeling in de Verenigde Staten, als Harvey Kwiyani beschrijven hoe zij als niet-westerse zendelingen op achterstand staan, geen erkenning krijgen binnen de kerk en soms onversneden racisme ervaren.⁵ Migratie vanuit het mondiale zuiden lijkt in het perspectief van westerse christenen moeilijk gekoppeld te kunnen worden aan een missionaire roeping voor de migrant.

Waarom word ik, als Nederlandse gastdocent in bijvoorbeeld de Centraal-Afrikaanse Republiek (CAR), gevraagd op het podium te zitten en om te preken, terwijl dit voor een gastdocent vanuit de CAR in een Nederlandse kerk veel moeilijker zal zijn (als zij al uitgenodigd wordt als gastdocent aan de Nederlandse theologische opleidingen). Waarom krijgt mijn woord een zekere autoriteit, terwijl het woord van mijn Centraal-Afrikaanse collega dat in Nederland niet krijgt? Het argument dat mensen uit Afrika de Nederlandse context en structuren niet voldoende begrijpen kan ook andersom gebruikt worden. Ook ik begrijp veel niet van de context en structuren in de CAR. Waar zit het verschil?

Hier is veel over te zeggen, maar in het kader van migratie wil ik vooral kijken naar de onderliggende beelden en verhalen die we over elkaar hebben en vertellen. Lieke Asma laat in haar boek *Blinde vlekken* zien dat de beelden die we over elkaar en onszelf hebben altijd ontstaan binnen het kader en perspectief van het zelf en de eigen levenservaring. Dit is een onbewust proces waarin gender en etniciteit een rol spelen.⁶

Denk in Nederland bijvoorbeeld aan de rol van achternamen bij het vinden van een stageplek. Openlijke discriminatie speelt hier meestal geen (prominente) rol, maar onbewuste vooroordelen wel: de beelden die we hebben van de ander en van onszelf in relatie tot die ander. Ik betrap mezelf er soms met schaamte op dat ik iets uitleg aan iemand, die er dan zelf meer over blijkt te weten dan ik. De huidskleur of het land van geboorte van de ander lijkt me parten te spelen.

De beelden die we hebben over de ander en over onszelf worden mede gevormd door de historische (koloniale) bagage en een diepgeworteld vooruitgangsgedanken waarin de westerse ontwikkeling als norm wordt gezien.

5 Mekdes Haddis, *A Just Mission: Laying Down Power and Embracing Mutuality* (Downers Grove, Ill.: IVP, 2022); Harvey Kwiyani, *Sent Forth: African Missionary Work in the West* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 2014).

6 Lieke Asma, *Blinde vlekken. Hoe impliciete vooroordelen je (mis)leiden* (Boom, 2024), 73-74.

Dit kan onbewust tot gevoelens van superioriteit leiden.⁷ Daarbij speelt stereotypering ook een rol. Westerse christenen zijn toch theologisch goed onderlegd, welvarend en kundig? Komen migranten niet vaak uit landen met oorlog, armoede en corruptie? Onze idealen en het beste van onszelf worden vergeleken met het slechtste van de ander. Beide zijn eenzijdigheden die superioriteits- en inferioriteitservaringen versterken.

We bezien de wereld, en dus ook Gods beweging door de wereld, vanuit de eigen lokaliteit en vinden het dan moeilijk om ons voor te stellen dat een ander daaraan kan bijdragen. De gedachte bestaat dat de ander waarschijnlijk niet in staat is de complexiteit van onze context en (kerk)structuren te begrijpen en een bijdrage te leveren aan ons leven, vieren en geloven.

In de jaren zeventig en tachtig organiseerde de Anglicaanse Kerk een proces voor 'Mission Consultation'. Delegaties van kerken uit verschillende delen van de wereld bezochten elkaar en bespraken elkaars plannen voor missionair kerk-zijn, met als doel van elkaar te leren en elkaar kritische vragen te stellen. Nadat verschillende van deze 'Consultations' hadden plaatsgevonden kwam uiteindelijk, als één van de laatste, de kerk van Engeland aan de beurt. Het vermoeden dat dit was vertraagd vanuit een voortgaand paternalisme, wordt besproken in het uiteindelijke rapport. De gedachte bestond dat de (jongere) partnerkerken geen waardevolle bijdrage zouden kunnen leveren aan de plannen van missionair kerk-zijn in Groot-Brittannië.⁸

Dit ongelijke speelveld, van ongelijke kansen, stereotyperingen en gevoelens van minder- of meerderwaardigheid kleuren ook de migratie-ervaring.

Migratie, een reis in het onbekende

Zoals ik met de voorbeelden in de inleiding al liet zien is migratie een veelkleurige realiteit. Migratie kan plaatsvinden vanuit het zoeken naar nieuwe mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld een studie, bestaanszekerheid, een nieuwe baan of boerderij. Migratie kan ook het gevolg zijn van het ontvluchten van gevaar, geweld, armoede, hopeloosheid. En migratie kan dus alle kanten op gaan, vanuit Nederland naar andere delen van de wereld en andersom.⁹

7 Saskia Pieterse, Janneke Stegeman, *Uitverkoren. Hoe Nederland aan zijn zelfbeeld komt* (Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2025).

8 *To a Rebellious House? Report of the Church of England's Partners in Mission Consultation* (London, 1981).

9 Zie ook: Jehu J. Hanciles, *Migration and the Making of Global Christianity* (Grand Rapids: Eerdmans, 2021), 21-25.

Welke vorm migratie heeft, bepaalt voor een groot deel de ervaring van migratie. Migratie als vlucht is een intense ervaring van het achterlaten van alles wat je lief is, wat bekend is, je thuis, de mensen die je kennen. Het wordt van je afgepakt, je kunt niet anders. Thuis is niet veilig meer en het leven is zonder toekomst.

De migratie-ervaring van mijn oom en tante was heel anders dan die van mijn man en mij. Ook wij lieten achter wat ons lief was, maar niet vanuit wanhoop. Wij gingen op weg naar een andere toekomst, nieuwe mogelijkheden, een roeping. De ervaring van verlies en spanning was gemengd met een hoopvol verwachten en een vertrouwen dat we welkom zouden zijn.

Toch zijn er ook ervaringen die bij elke vorm van migratie een plaats hebben, zij het voor een ieder op geheel eigen wijze en met een eigen intensiteit. Elke migrant komt de nieuwe context binnen als een vreemdeling. Niet alleen de taal is anders of onbekend, ook de gewoontes en de onuitgesproken verwachtingen moeten ontdekt worden om mee te kunnen doen in het dagelijkse leven. Willie James Jennings, een Afrikaans-Amerikaanse hoogleraar in systematische theologie en Africana studies aan Yale Divinity School, schrijft dat het gaat om *secrets*, om geheimen:

Ik leerde naar lichamen te luisteren. Het was een kwestie van overleven. [...] In mijn stad regeerden blanke mensen [...] en oefenden macht uit op manieren die zo alomtegenwoordig waren dat zelfs zij de omvang ervan niet begrepen. Maar hun onwetendheid over eigen macht zou geen excuus zijn voor mijn onwetendheid. Ik moest weten hoe ik met name naar de lichamen van blanke mensen moest luisteren – hun stemmingen en manieren, hun vreugde en verdriet, en de kleinste, bijna onmerkbare tekenen van irritatie, woede of angst – omdat mijn leven ervan afhing.¹⁰

De geheimen en codes van de onbekende gemeenschap kunnen slechts ontdekt worden door een zeer voorzichtig leven, een constant observeren en een leren dat wat vreemd lijkt nu de norm is. Voor vluchtelingen en minderheden hangt hun leven daarvan af.

Om deel te worden van die nieuwe onbekende gemeenschap is observatie niet genoeg. Men moet welkom zijn, verwelkomd worden, wegwijs gemaakt worden. Iedere migrant leeft in afhankelijkheid van de gast-gever, van de ontvangende gemeenschap. Dat maakt kwetsbaar, en eenzaamheid en

¹⁰ Willie James Jennings, *After Whiteness: An Education in Belonging* (Grand Rapids: Eerdmans, 2020), 2.

machteloosheid liggen altijd op de loer. Het roept vragen op rond identiteit. Keuzes en gedrag die passend zijn in de nieuwe omgeving kunnen ervaren worden als een verwijdering van de gemeenschap waarin je bent opgegroeid. Wie ben je dan nog? Je past niet meer bij je vroegere thuis, maar ook niet volledig in de nieuwe omgeving. Waar hoor je bij?

Migratie als centraal thema in Bijbel en geschiedenis

Het is opvallend hoe juist migratie een rode draad vormt in de Bijbel, in de heilsgeschiedenis en in de geschiedenis van de vroege kerk. Jehu Hanciles schrijft zelfs dat de Bijbelse traditie en boodschap inhoudsloos zouden zijn zonder migratie, zonder migranten.¹¹

Het begint al bij de verdrijving van Adam en Eva uit het paradijs en eindigt met Johannes als balling op het eiland Patmos. Daar tussenin staat de Bijbel vol met verhalen van migranten, ballingen en vluchtelingen, zoals bijvoorbeeld Abraham, Jakob, Mozes en het volk Israël, en veel later de ballingschap in Babylon.

Het verhaal van de stad van Babel in Genesis 11 neemt hierin een belangrijke plaats in. Terwijl de mensen veiligheid, stabiliteit en kracht zoeken bij elkaar in de eenheid van de ene taal en de ene gemeenschap, de sterke stad, houdt

God vast aan de hele schepping. Al in de tuin van Eden kreeg de mens de opdracht de *hele aarde* te bevolken, bebouwen en bewaren. Echter, de bouwers in Genesis 11 zoeken een stad *voor zichzelf*, om de *eigen naam* te vestigen. Je zou kunnen zeggen, om de eigen identiteit vast te houden en te versterken tegenover de ander. Het gevolg is dat God dit corrigeert en de mensen verstrooit over de hele aarde, ieder met een

eigen taal. Dit is niet alleen een verhaal van menselijke hoogmoed met vertrouwen in eigen plannen en kunnen, het is vooral het verhaal van God die vasthoudt aan Zijn plan. Alle mensen worden migranten.

Iedere migrant leeft in afhankelijkheid van de gast-gever, van de ontvangende gemeenschap.

In het Nieuwe Testament wordt de geboorte van Jezus het verhaal van een vlucht naar Egypte. En tijdens de jaren van zijn bediening loopt Jezus door de straten van steden en dorpen, slaapt hij in de huizen van anderen. Mattheüs beschrijft het met Jezus' woorden (8:20): *De vossen hebben holen, en de vogels in de lucht nesten, maar de Zoon des mensen heeft niets waarop Hij het hoofd kan neerleggen.*

11 Hanciles, *Migration and the Making of Global Christianity*, 88.

Het zou het verhaal van een dakloze kunnen zijn. Is zo de incarnatie niet het grote verhaal van migratie? God komt bij de mensen wonen, om te dienen, tot slaaf gemaakt en gekruisigd te worden (Filipp. 2:6-11).

Als dan met Pinksteren, na de opstanding van Jezus en de overwinning op de dood, de Heilige Geest wordt uitgestort, blijkt de diversiteit aan talen en gewoonten geen barrière meer te zijn voor het verstaan van elkaar. Het is niet dat vanaf nu de gelovigen één en dezelfde taal spreken. Maar, mensen vinden elkaar wel en verwonderen zich samen, verbonden door de Geest. De migranten ontmoeten elkaar, blijken bij elkaar te horen en veilig te zijn bij elkaar, zonder dat hun eigenheid en identiteit van hen wordt afgenomen.

Een wereldwijde kerk van migranten

En zo ontstaat de kerk van Christus, een gemeenschap die niet in Jeruzalem kon blijven, maar vanwege onderdrukking en vervolging al snel verspreid werd over het Romeinse Rijk. De gemeente in Antiochië uit Handelingen 11 is daar een voorbeeld van, een gemeente van migranten die missionair aanwezig zijn op de plaats waar ze hun nieuwe thuis ontvangen en bouwen. Daarnaast zendt deze gemeente ook Paulus en Barnabas uit om het goede nieuws van Gods nabijheid en redding uit te dragen langs de wegen en in de steden van het hele Romeinse Rijk. En overal ontstaan kleine gemeenschappen, huisgemeenten, van mensen die leven en getuigen van de liefde van Christus in hun dagelijkse leven.

Dit waren mensen die leefden vanuit de migratie-ervaring, als minderheid, afhankelijk van het welkom van de omgeving. Vanuit deze kwetsbaarheid zochten zij verbinding en het welzijn van de gemeenschap waarin ze waren geplaatst.

De brieven van Petrus laten zien wat dat kan betekenen. Ze werden behandeld als buitenstaanders. Onrecht werd hun aangedaan. En toch, juist in de kwetsbaarheid klonk de oproep om verantwoording af te leggen van de hoop die in hen is, wetend dat hun identiteit niet ligt in het horen bij de groten en de sterken, maar in de gemeenschap van Christus, waar juist de kwetsbare sterk en de arme rijk blijkt te zijn.

Sterken hebben anderen niet nodig, kwetsbaren wel. In kwetsbaarheid ligt de mogelijkheid voor verbinding, voor wederzijdse zorg en gezamenlijkheid.¹² Juist in kwetsbaarheid kunnen we een gemeenschap zijn naar Gods beeld.

¹² Zie ook: Eleonora D. Hof, *Reimagining Mission in the Postcolonial Condition: A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins* (Protestantse Theologische Universiteit, 2016).

Tijdens de 'London riots', de rellen in 2011 die zich uitbreidden naar meer steden in Engeland, bleken juist de kerken waarvan de leden grotendeels een migratie-achtergrond hadden een samenbindende factor in de wijk. Zij kwamen als eersten met bezems om het puin en glas op te ruimen, zij maakten soep, koffie en thee voor de mensen die kwamen helpen, zij stopten en luisterden naar de mensen die getraumatiseerd waren. In alle pijn en verwarring leefden zij de nabijheid van Christus uit, ook voor degenen die hen daarvoor verre van gelijkwaardig hadden behandeld. Het verhaal gaat dat dit uiteindelijk heeft geleid tot meer kerkbezoek en meer diversiteit tussen de bezoekers van kerken. Culturele barrières bleken kleiner dan gedacht toen men elkaar in kwetsbaarheid had ontmoet.

Dit betekent niet dat verschillen in manieren van geloven, vieren en leven worden opgeheven. Het betekent wel dat in de ander de mens ontdekt wordt en via die ander God op een nieuwe manier gekend kan worden.

In kwetsbaarheid ligt de mogelijkheid voor verbinding, voor wederzijdse zorg en gezamenlijkheid.

Dit betekent niet dat er geen spanningen, onbegrip en meningsverschillen meer zijn. Het betekent wel dat deze uitgesproken kunnen worden en dat er samen gezocht kan worden naar wijsheid, juist daar waar het schuurt.

Het betekent ook dat we elkaar de vrijheid durven geven om de eigen weg te volgen, in het vertrouwen dat de Geest van God niet slechts werkt in onze eigen gemeenschap, volgens onze eigen regels.

Zending in gezamenlijkheid

In het verleden is de vraag opgekomen of het uitzenden van mensen nog wel past in de 20^e en 21^e eeuw. Harvey Kwiyani citeert Emerito Nacpil die schrijft:

Ik heb veel jonge mensen gevraagd wat ze zien als ze een zendeling zien. Ze vertellen me dat ze de kleur groen zien – de kleur van de almachtige dollar. Ze zien wit, de kleur van het westerse imperialisme en racisme. Ze zien een expert, het symbool van westerse technologie en gadgets. Ze zien het gezicht van een meester, de spiegel van hun eigen onderwerping. Ze zien niet het gezicht van een lijdende Christus ...¹³

¹³ Emerito P. Nacpil, 'Mission but Not Missionaries', *International Review of Mission* 60, no. 239 (1971), 359.

Zelf komt Kwiyani tot de conclusie dat zendingspraktijken niet mogen stoppen, maar wel grondig moeten veranderen. Kwetsbaarheid en verbondenheid zullen daarin een centrale plaats moeten hebben.

Zending in de 21^e eeuw moet zwakheid en kwetsbaarheid omarmen als kostbare middelen bij het verkondigen van het goede nieuws van Christus in de wereld. Dit leren we van Christus zelf. [...] Het hele Lichaam van Christus zou gezamenlijk in de zending moeten dienen.¹⁴

Het gaat om relationaliteit, in navolging van Gods wezen. De missionaire praktijk begint met verbinding, als ontmoeting van mens tot mens, om samen op weg te gaan achter Jezus aan en samen in de wereld te staan. Hier spelen zowel gastvrijheid, de bereidheid te ontvangen en te delen, als openheid, de bereidheid de ander te aanvaarden zoals zij is, een rol. Dit kan

**Net zo hard nodig,
om samen van Gods
genade te kunnen
leven en getuigen.**

niet op afstand, ook het internet is niet genoeg. Hiervoor zijn aandacht, aanwezigheid en tijd nodig. In dit proces wordt de gast een vriend, de vreemdeling een zus.

De vraag is niet alleen wie de ander is, maar ook hoe we onszelf begrijpen als deel van Gods zending. Dat kan zijn als helper, degene die problemen oplost en de gaten vult, als degene die vanuit goedheid naar de behoeftige ander gaat als 'redder'. Of we herkennen dat we kwetsbaar zijn, dat we regelmatig falen en fouten maken en vaak als in een beslagen spiegel kijken op zoek naar Gods waarheid. In dat geval hebben we de ander net zo hard nodig als hij en zij ons, om samen van Gods genade te kunnen leven en getuigen.

Wij zijn allemaal vreemdelingen, pelgrims in Gods wereld. Migratie blijkt deel te zijn van Gods plan en missie. Het vreemdelingschap verbindt ons, of dat nu binnen Nederland is of ver daarbuiten.

14 Kwiyani, *Decolonising Mission*, 206.

Zorg voor de schepping als zendingsopdracht

5

NIEK TRAMPER

Behoort 'zorg voor de schepping, voor klimaat en ecologie' tot de zendingsopdracht? Is 'ecologische bekering' een thema dat beslist niet gemist kan worden in de huidige missionaire agenda van de kerk? Ik vermoed dat er nogal verschillend over gedacht wordt. In deze bijdrage wil ik een Bijbels-theologisch en missiologisch pleidooi voeren voor het opnemen van 'creation care' en 'climate concern' in de kerntaken van de GZB.

Binnen de Gereformeerde Zendingsbond stond het thema lange tijd niet heel hoog op de agenda, maar krijgt het de afgelopen jaren wel meer aandacht. Een duidelijk signaal daarvan is de bijdrage die de GZB levert aan de Martine Vonk Stichting en de Leerstoel Christelijk Ecologisch Denken.¹ Om te beginnen ga ik kort na welke accenten in de zendingsgeschiedenis zijn gelegd en of het daarbij ook ging om de zorg voor de schepping. Vervolgens of en hoe de GZB in de 125 jaar van haar bestaan verschuivingen in prioriteiten heeft aangebracht – zendingswerk blijkt nooit los te staan van de (noden van) de context.

In het verlengde van de Latijns-Amerikaanse beweging 'misión integral' pleit ik voor een nauwe samenhang tussen het cultuurmandaat dat de mensheid ontvangt op de eerste bladzijden van de Bijbel en de zendingsopdracht van Jezus aan de apostelen. Het kan niet anders: ecologische bekering moet hoog op de zendingsagenda staan.

Vanaf het begin integraal

De GZB heeft in haar 125-jarig bestaan haar werk gedaan vanuit de diepe overtuiging dat zending het initiatief is van de Drie-enige God en vervolgens ook het mandaat van de christelijke gemeente. De Vader is de zendende

¹ Zie: <https://martinevonkstichting.nl> en <https://tuu.nl/research/chairs/leerstoel-christelijk-ecologisch-denken/>.

Vader, de Zoon de zendende Zoon, de Geest de zendende Geest en daarom is de gemeente een zendende gemeente.

Tot de zendingsopdracht van Christus aan de apostelen aan het slot van het Mattheüs-evangelie horen: het onderwijs, de doop en het leren vast-

**De missie van
de christelijke
gemeente
is om Christus' wil
altijd een 'integrale
missie'.**

houden aan wat Christus geboden heeft. In het slot van het Johannes-evangelie is Christus niet alleen de opdrachtgever, maar ook het *model* van de zending: *Zoals de Vader Mij gezonden heeft, zend Ik ook u*. Zoals Christus kwam om te wonen en te lijden onder de mensen, zo heeft de kerk vanaf het begin haar opdracht in de wereld verstaan als een missie die het hele leven omvat.

Niet alleen *verkondiging* gericht op bekering, *onderwijs* gericht op levensheiliging, *genezing* gericht op het herstel, maar ook *lijden* omwille van Hem.

De zendingsopdracht raakt de nood van de menselijke ziel, en evenzeer die van lichaam, psyche, opvoeding, voedselvoorziening en sociale context. De missie van de christelijke gemeente is om Christus' wil altijd een 'integrale missie'. Vaak was dat overigens niet de praktijk in de zendingsgeschiedenis. Veelal lag de nadruk op verkondiging en bekering (en diende die een politiek doel, zoals de *economische* kolonisatie van niet-westerse gebieden). Soms lag het accent op sociale ontwikkeling, medische en landbouwkundige zorg die meestal een zekere westerse *culturele* kolonisatie meebracht.

Verschuivende accenten

Vanaf het begin richtte de GZB zich vooral op verkondiging, gemeentestichting en gemeentetoerusting. In de uitbreiding van de relaties met lokale kerken kwam veel nadruk te liggen op (theologisch) onderwijs en toerusting. De GZB hield vast aan wat ze als haar eigen opdracht beschouwde naast de oecumenische zendingsbeweging van na de Tweede Wereldoorlog, die de *Missio Dei* vertaalde als *inzet voor vrede, gerechtigheid en heilheid van de schepping*. Mede door de internationale Lausanne-beweging gingen de panelen in de brede evangelicale zendingsbeweging wel schuiven. Latijns-Amerikaanse missiologen zoals Pedro Arana, Samuel Escobar en René Padilla kun je misschien de grondleggers noemen van de *misión integral*-beweging. De wortels liggen in de Conferentie van Lausanne in 1974.² Tegenover een geradicali-

2 Zoals het na dit congres gepubliceerde Lausanne Covenant bevestigt: 'Wij belijden dat God zowel de Schepper als de Rechter is van alle mensen. Wij behoren daarom Zijn zorg voor gerechtigheid en verzoening in de menselijke samenleving en voor de bevrijding van mensen uit elke vorm van onderdrukking te delen ... wij betuigen berouw over zowel onze nalatigheid als over het feit dat we evangelisatie en maatschappelijke betrokkenheid soms als elkaar uitsluitend hebben beschouwd.'

seerde bevrijdingstheologie probeerden deze missiologen verkondiging en sociale actie bij elkaar te houden.

Mede door haar missionaire relaties is de GZB – weliswaar langzaam, maar toch – in die beweging meegegaan. Onderwijs, armoedebestrijding, landbouwontwikkeling, medische zorg, zorg voor zieken en stervenden, hulp aan oorlogsslachtoffers, *community building* zijn in de tweede helft van de 20^e eeuw een integraal onderdeel van haar zendingstaak geworden, naast verkondiging, Bijbelvertaling, gemeentestichting en gemeentetoerusting.

Nieuwe, urgente vragen

Hoe de opdracht van Christus en de nood van de wereld zich in de missionaire agenda tot elkaar verhouden, blijft spannend. De grootste nood van de mens – dat geloven we op grond van de Schrift – is de zondenood, de gebroken relatie met zijn Schepper, met alle gevolgen voor de relatie met zijn medemens, met zichzelf en met de schepping. Hulpverleningsprogramma's bleven daarom binnen de GZB altijd verbonden met de opdracht van Christus tot verkondiging en onderwijs.

Echter, vaak zijn bergen te hoog, dalen te diep en wegen te krom, wil het Evangelie aanvaard kunnen worden. Soms staan psychische nood, vertroebelde sociale verhoudingen en schrijnende armoede de ontvankelijkheid voor de boodschap van Gods Woord in de weg. '*An empty belly has no ears*', merkte dr. John Stott op, die een belangrijke theologische en missiologische inbreng had in de Lausanne-conferenties: een lege maag heeft geen oren. Diaconale inzet dus als *voorbereiding* op verkondiging?

In de *misión integral* is de aandacht voor het lichaam, de psyche en de sociale context van een mens echter niet ondergeschikt aan de geestelijke dimensie. Voor mij persoonlijk was het haast onthutsend dat Samuel Escobar in een lezing over de 'Marks of the Evangelical' – 'Kenmerken van een evangelisch christen' voor de christelijke internationale studentenbeweging IFES in 1982, het 'opkomen voor sociale gerechtigheid' boven 'de rechtvaardiging van de goddeloze' zette. Later begreep ik veel beter hoe belangrijk de context is.

Ook de GZB moest zich steeds meer rekenschap geven van de partnercontext en de context van de westerse wereld. De aandacht voor de vele fysieke noden wereldwijd vertaalde zich in medische en landbouwkundige zorg, armoedebestrijding en opvoeding. Thema's die de kerkelijke gemeenten van het achterland stevig omarmden.

Andere maatschappelijke vragen en problemen bleven echter buiten het gezichtsveld of leverden interne spanningen op: discriminatie en racisme, uitbuiting en mensenhandel, burgeroorlog en stammentwisten, en milieuvervuiling. Het waren en zijn nog steeds de evangelicale en presbyteriaanse broeders en zusters in Latijns-Amerika die de thema's vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping op het bord van de GZB leggen.

Bijbels-theologische stem

Sinds enkele decennia – misschien kunnen we beter zeggen: sinds het verschijnen van Rachel Carson's boek *Silent Spring* (1962) en het rapport van de Club van Rome 'De grenzen aan de groei' (1972) – zijn er op deze aarde verschillende grote noden bijgekomen: de mondiale crisis in het klimaat, de enorme vervuiling van land en water en het toenemende verlies van biodiversiteit. Waar zijn – om maar even iets te noemen – op het zomerse moment waarop ik dit schrijf, de zwaluwen gebleven die altijd rondom de kerk vlogen waarop ik uitkijk vanuit mijn studeerkamer?

In 1969 betoogde Lynn White in een artikel in *Science* dat de toen al opkomende klimaat- en milieuproblematiek het gevolg is van de *christelijke scheppingsleer*: de mens krijgt de opdracht om over de schepping te *heersen* (Gen. 1:26-28). Dat impliceert de visie dat de natuur er is om de mens te dienen. Het christendom is volgens White in grote mate schuldig aan de ontsane ecologische crisis.³ In *Hemels Groen. Nieuw licht op duurzaamheid als Bijbels thema* tonen Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf aan dat er echter geen rechte lijn loopt van Genesis 1:26-28 naar de klimaat- en milieuproblemen van vandaag, maar dat White wel een punt heeft en dat vandaag de stem van christenen in het milieu- en klimaat sterker zou mogen klinken.⁴ Zij tonen het goed recht van de Bijbels-theologische stem in hun zorgvuldige exegetische van Bijbelgedeelten die onterecht zijn uitgelegd als zou de schepping er alleen maar zijn om de mens te dienen.

De GZB en de ecologische crisis

De crisis krijgt in de 21^e eeuw een grimmig gezicht. Ook partnerkerken van de GZB worden geconfronteerd met grote droogte waardoor opbrengsten van het land teruglopen, en met ernstige overstromingen die de infrastructuur van een gebied vernielen. Via haar partners komt de GZB onder meer in aanraking met ontbossing – bomen worden gekapt om er houtskool van te maken en daar inkomen uit te genereren. Tegelijkertijd stuit de GZB via haar partners op bemoedigende, lokale initiatieven die een voorbeeld zijn voor westerse kerken.⁵

3 Lynn White, 'The Historical Roots of Our Ecological Crisis', in: *Science*, 155 (1967), 1203-1207.

4 Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf, *Hemels Groen. Nieuw licht op duurzaamheid als Bijbels thema* (Haarlem/Antwerpen: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2024).

5 Er zijn veel hoopvolle voorbeelden te geven. De Australische planologe Julia Watson noemt in haar meest recente publicatie *Lo-Tek Water. A Field Guide for TEKnology* (Keulen: Taschen, 2025) talloze inheemse vormen van kustbescherming en van zorg voor de marine-ecologie. Op de Filipijnen bijvoorbeeld zijn GZB-partnerorganisaties betrokken bij de bescherming van kustgebieden op Camiguin. En in de bergketen Sierra Madre op Luzon bij landelijke boomplantacties, waardoor het gebied beter tegen orkanen beschermd kan worden.

Deze wereld is sinds de zondeval nooit zonder immense problemen geweest. Is de ecologische crisis nu belangrijker dan (burger)oorlog, verlies van basale levensvoorwaarden, zoals een veilig huis, goede gezondheidszorg, drinkwater, onderwijs? Moet ze meer gewicht krijgen dan schrijnende armoede en mensonterend onrecht in mensenhandel en prostitutie? Bovendien: zijn klimaat- en milieucrisis niet vooral westerse problemen? In ieder geval hangen ze samen met een exploitatiedrift en een verkwistende levensstijl in de westerse samenleving.

Ecologische bekering

Het lijkt me geen goede stellingname om (in dit geval) ecologische kwesties belangrijker te vinden dan vragen van oorlog en vrede, gerechtigheid, discriminatie, mensenhandel enzovoort. Alsof zending alleen maar een respons is op de grootste nood van de wereld. De kern van onze nood is dat de mensheid en de schepping de band met de Schepper zijn kwijtgeraakt. Wij missen de heerlijkheid van God, met alle gevolgen van dien. Zending is gericht op het herstel van de verbondenheid met de Drie-enige God naar het bevel van Christus. Maar dat neemt de spanning niet weg om samen met partners wereldwijd te zoeken wat Christus *nu* van ons vraagt. We moeten ons daarbij van twee dingen rekenschap geven.

**Samen met partners
wereldwijd zoeken
wat Christus nu van
ons vraagt.**

- De crises van de opwarming van de aarde, de wereldwijde vervuiling van de omgeving en de afname van de soortenrijkdom raakt de arme landen en de kwetsbaren in de samenleving het meest. Ze zijn er een belangrijke oorzaak van dat een samenleving op drift raakt, dat een kerk in zwaar weer terecht komt omdat mensen wegtrekken op zoek naar werk of onderdak, en dat groepen mensen tegenover elkaar komen te staan door beschuldiging en polarisatie.
- De ecologische crisis hangt grotendeels samen met onze (westerse) levensstijl, ook die van christenen. Hebzucht, agressie en egoïsme staan aan de wortel van de ecologische crisis. In dat verband is het noodzakelijk om het begrip 'ecologische bekering', dat steeds vaker wordt genoemd, goed te wegen.⁶

6 Zie voor een uitvoerige bespreking van het begrip 'ecologische bekering': Hans Burger, 'Ecologische bekering', in: *Inspirare*, 2 (2005), 18-27.

Het begrip 'ecologische bekering' roept de nodige weerstand op en wordt geassocieerd met een pseudowetenschappelijk machtsblok, of met linkse 'klimaatreligie'. En daarmee wordt het een politiek thema. Als christenen zijn we er echter niet klaar mee om de ecologische vragen om te smeden naar politieke overtuigingen. Paus Franciscus heeft in zijn encycliek *Laudato Si'* ('Geprezen zijt Gij') deze term opnieuw gemunt.⁷ Ecologische bekering is in zijn ogen een ommekeer die alle mensen nodig hebben vanwege de ecologische crisis, maar die voor christenen onlosmakelijk verbonden is met bekering tot Christus en de navelgong van Hem.

Zonde in de vorm van hebzucht, heerszucht, traagheid onverschilligheid ... krijgt altijd een concreet gezicht. Zonde maakt relaties kapot en isoleert mensen van God, van elkaar en van de schepping. De gevolgen ervan zijn zichtbaar in de 'machinerie' die de niet-menselijke natuur domineert, uitbuit, manipuleert en verwoest.⁸ Er kan geen werkelijke oplossing komen zonder bekering van zonde, zonder terugkeer naar de Schepper en zonder berouw van de gezamenlijke schuld.

Zonde en bekering in de relatie tot de schepping

Hier ligt mijns inziens een nieuwe taak voor zending en oecumene: om dit samen met de partners wereldwijd een plek te geven in verkondiging en toerusting. Bij bekering hoort *berouw*. Misschien is dat het eerste wat van ons gevraagd wordt: eerlijk de situatie onder ogen te zien en erover te rouwen in plaats van eraan voorbij te leven. Bekering beoogt het herstel van de relatie met God, een nieuw hart, een nieuwe manier van denken.

Het kan niet anders dan dat dit doorwerkt in al onze relaties: met onszelf, onze naasten, de dieren- en de plantenwereld. We worden opnieuw geroepen in een missie om het goede nieuws van Christus en Zijn Koninkrijk te verspreiden. En als we de boodschap ernstig nemen, heeft dat een gevolg voor ons omgaan met het land(schap), de landbouw en de zorg voor mens en dier.

Misschien blijkt dan dat de inheemse kerken en hun 'primitieve' landbouwmethoden oorspronkelijk veel dichterbij de natuur en bij de omgang met de schepping zoals God dat bedoeld heeft, dan wij met onze efficiënte westerse methoden.

Bijbelse grondlijnen

-
- 7 Zie de gecombineerde Nederlandse uitgave van *Laudato Si'* (2015) en *Laudate Deum* (2023): Paus Franciscus, *Ons gemeenschappelijke huis. Teksten over ecologie* (Antwerpen: Otheo, 2024).
- 8 Meer over de 'machinerie' en de mechanisering van ons wereldbeeld: Jacques Ellul, *Staan in de wereld van nu. Uitdagingen in een postchristelijke beschaving* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2023); Paul Kingsnorth, *Confessions of a Recovering Environmentalist* (London: Faber & Faber, 2017) en *Against the machine: On the Unmaking of Humanity* (London: Particular Books, 2025).

Laten we kort de Bijbelse grondlijnen verkennen die het gesprek over dit thema houvast kunnen geven.

1. Zending (*missio* - missie, taak, opdracht) begint niet slechts bij de Grote Opdracht van Christus zoals we die lezen in Mattheüs 28. Zij is er al op de eerste bladzijden van de Bijbel. Mensen, geschapen naar (of letterlijk: *in*) Gods beeld, worden geroepen de aarde te beheren, voor haar te zorgen als een tuin (Gen. 1:26 en 28, Gen. 2:8 en 19). En als de mensheid zich verzet tegen haar Opdrachtgever en zich overgeeft aan eigengereide heerszucht, redt God niet alleen mensen door het oordeel heen, Noach en zijn gezin, maar ook de dieren die een plek krijgen in de ark.

In de Thora zijn opmerkelijk veel wetten opgenomen die het welzijn van de dieren en het land beogen. Denk alleen al aan de instelling van het jubeljaar. Maar vergeet niet dat de zorg voor het land nauw verbonden is met de zorg voor de armen, weduwen en vreemdelingen. Gerechtigheid omvat vele dimensies: de manier waarop akkers bebouwd worden, de zorg voor het vee, de gastvrijheid en het recht doen aan de armen en vreemdelingen. En dit alles *coram Deo*, als dienst aan de levende God. De psalmen en profeten zijn vol van de hoop op de vernieuwing van de schepping. Denk alleen maar aan de schitterende visioenen van Jesaja 11 en Jesaja 65.

Jezus liet in Zijn onderwijs duidelijk blijken hoe de Vader zorgt voor de veldbloemen, de mussen en raven. Zouden wij ons er niet om bekommeren?

2. De aarde en haar volheid behoren aan God en Hij zorgt voor haar. Daarvan getuigen veel teksten in de Pentateuch, de Profeten en Psalmen. Denk alleen maar aan Psalm 24:1, Psalm 89:12-13, de Psalmen 104, 145 en 148.⁹ God die de kosmos heeft geschapen om Zich in te verheugen, om haar lief te hebben en door haar bewonderd en geëerd te worden, heeft een eigen relatie met Zijn schepselen, en al het geschapene met zijn Maker. In de psalmen worden de bergen, de zeeën en rivieren opgeroepen om Hem te loven, zich in hun Maker te verheugen.

In de Gereformeerde traditie is de schepping (die natuurlijk meer is dan simpel 'wilde natuur') het *theatrum Dei*, het 'boek' dat ons God glorie en heiligheid onthult (Artikel 2, Nederlandse Geloofsbelijdenis). Jesaja 6:3b zou ook zo vertaald kunnen worden: *De volheid van de hele aarde is Zijn heerlijkheid!*

Nu de aarde ontwricht is geraakt en steeds meer lijdt onder de heerszucht en exploitatiedrift van mensen, zucht en lijdt zij. Gods kinderen moeten

9 Meer hierover in de eerder aangehaalde publicatie *Hemels Groen. Nieuw licht op duurzaamheid als Bijbels thema*. Het boek bevat een doorwrochte reeks Bijbelstudies in het licht van de ecologische, tegelijk maatschappelijke, sociale en morele crisis waarin we ons bevinden.

met haar meelijden en uitzien naar haar verlossing (die begint met de verlossing van henzelf). Als we God liefhebben, kan het niet anders dan dat we zorgen voor Zijn eigendom en het niet prijsgeven aan het kwaad. Dat houdt in dat we niet alleen zorgen voor onze medemensen in nood, maar ook voor wat Franciscus van Assisi noemde: broeder Aarde en broeder Zee en zuster Bos.

3. Jezus zond Zijn leerlingen uit terwijl Hij op hen blies als teken van het schenken van de Heilige Geest (Joh. 20:21): *Zoals de Vader Mij gezonden heeft, zend Ik ook u*. Hoe werd Jezus gezonden? Misschien kunnen we dan niet om een kerntekst heen als Johannes 3:16: *Zo lief had God de wereld ...* Hier staat dus niet: mensen, zondaars, maar *de kosmos, het universum*. Christus staat in een bijzondere betrekking tot al wat geschapen is. Hij is het Woord waardoor alles gemaakt is. Hij is het begin, het hoofd (*archè*) van de schepping.¹⁰ In de zending van de Zoon is de hele kosmos betrok-

***Als we God
liefhebben, kan
het niet anders
dan dat we
zorgen voor Zijn
eigendom.***

ken. Hij, door Wie de wereld gemaakt is, is gekomen om van Zijn schepping deel uit te maken en haar te redden. Christus heeft niet alleen de zonde, maar ook het lijden van de schepping dat eruit voortkomt gedragen als het Lam Gods. En dat alles opdat we vast in Hem zouden geloven en niet verloren gaan. De schepping is ook in al haar ontwrichting heilig (1) omdat God haar afgezonderd heeft voor Zijn glorie en (2) omdat ze in Christus geheiligd is, bestemd om

te delen in de heerlijkheid van Zijn Rijk, de nieuwe hemel en aarde die Hij heeft beloofd. Het Evangelie is goed nieuws voor de hele schepping.¹¹

4. De Geest zucht met en in de kinderen Gods, ernaar uitziende dat ze aan het licht worden gebracht. Maar die hoop raakt niet alleen hen, die raakt ook de hele schepping die hartstochtelijk uitziend naar haar verlossing en wacht op het aan het licht komen van de kinderen Gods (Rom. 8:19v).¹²

¹⁰ Zie ook: Ps. 33 en Kol. 1:15-20.

¹¹ Vgl.: Mark. 16:15. Zie ook: Gijsbert van den Brink, 'Heilige aarde? Zeg niet te snel nee', in: *Kontekstueel* 39, nr. 3/2025, 17-21.

¹² Zie ook: *Hemels Groen*, a.w. 245v: 'Paulus en de schepping'.

Een nieuw thema in de missiologie

In de 20^e-eeuwse Nederlandse missiologieën, zoals die van Hendrik Kraemer, Johan Herman Bavinck, Johannes Verkuil en Jan A.B. Jongeneel, krijgen ecologische vragen geen aandacht. Dat geldt – als ik het goed zie – ook voor de publicaties van Leslie Newbigin en van David Bosch' standaardwerk *Transforming Mission* over nieuwe paradigma's in de zendingsgeschiedenis.

Publicaties van Wright

In het eerste decennium van deze eeuw publiceerde de Engelse missioloog Chris Wright twee omvangrijke handboeken: *Mission of God* en *Mission of God's People*¹³, waarin hij afzonderlijke hoofdstukken wijdt aan het thema 'missie en Gods aarde'. Volgens Wright liggen de wortels van de zending in het verlangen van de Drie-enige God om Zich een wereld en daarin een mensheid te scheppen als voorwerp van Zijn overvloeiende vreugde en liefde. Nadenken over de zendingroeping begint al bij de schepping.

De opdracht om het eigendom van de Schepper zorgvuldig te beheren en te bewaren is steeds urgenter geworden in deze tijd van ontstellende vervuiling van het milieu, verlies van biodiversiteit en de grote crises die klimaatverandering teweegbrengt, zegt Wright. Daarom zijn er zwaarwegende argumenten om de zendingsofdracht te verbinden met een concrete ecologische opdracht.

In recentere publicaties fundeert Wright zijn missiologie veel duidelijker op de heerschappij van Christus ('the Lordship of Christ'). De vijf karakteristieken van zending zijn volgens hem: evangelisatie, onderwijs, ontferming, gerechtigheid en zorg voor de schepping.¹⁴

Nieuwe publicaties in protestantse en reformatorische kring

Ten slotte: recente publicaties ondersteunen mijn pleidooi. In 2025 verscheen een aflevering van *Theologia Reformata* over 'Gereformeerde theologie en klimaat'.¹⁵ Het betreft een serie reacties op het eerdergenoemde door het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap gepubliceerde boek *Hemels Groen*. In dit nummer vind je veel meer actuele literatuur over de relatie tussen theologie en ecologie.

13 Christopher J.H. Wright, *The Mission of God: Unlocking the Bible's grand narrative* (Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2006) en *The Mission of God's People: A Biblical Theology of the Church's Mission* (Grand Rapids: Zondervan, 2010).

14 Christopher Wright, *The Five Marks of Mission: Making God's mission ours* (Micah Global, 2016). De vijf karakteristieken in het Engels: *Evangelism, Teaching, Compassion, Justice, Creation Care*.

15 *Theologia Reformata*, 68 (2025), nr. 2, themanummer 'Gereformeerde theologie en klimaat'.

In een recent nummer van *Kontekstueel* voert Jan Martijn Abrahamse een pleidooi voor een sacramentele(re) visie op de schepping.¹⁶ De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat paus Franciscus met *Laudato Si'* de reformatorische kerken ver vooruit was.¹⁷

Conclusie

Opnieuw zal de GZB zich samen met haar partners in Nederland en wereldwijd rekenschap moeten geven van haar prioriteiten in de turbulente, onveilige en ontvlambare wereld van de 21^e eeuw.

- Laat, wat binnen de GZB geleidelijk al meer aandacht heeft gekregen, uitgroeien tot speerpunten in het toekomstig werk: de zorg voor schepping en klimaat. Dit raakt het werk op het kantoor, bij de reisplanning en in de samenwerking met de partnerkerken overzee.
- Laat de GZB, samen met de IZB voor zending in Nederland en buitenlandse partners, een hernieuwde bezinning initiëren op economie, de beperktheid van een kapitalistisch groeimodel, en Jezus' 'economie van de overvloed', het gebruik van bronnen van de aarde, een sobere en vrijgevige levensstijl, en de zorg voor de arme en de vreemdeling. Het zal haar interkerkelijke, interculturele en internationale samenwerkingsverbanden verrijken.

16 Jan Martijn Abrahamse, 'In Hem leven en bewegen wij – een pleidooi voor sacramentaliteit', in: *Kontekstueel* 39, nr. 3/2025, 7-11. Zie voor een literatuuroverzicht van recente publicaties ook: Robert Doornenbal, 'Groen gereformeerd. Van ecologische crisis naar contemplatie van de sacrale natuur', in: *Inspirare*, 3 (2025), 10-24.

17 Een fundamentele theologische bijdrage aan het onderzoek naar de verhouding tussen Christus en de Schepping biedt Rowan William's *Christ, the Heart of Creation: The Unanswered Questions* (Londen: Bloomsbury Continuum, 2018).

Moed tot kwetsbaarheid

‘Around the Fire’ als stimulans om ons te laten raken

6

THIJS BLOK

Bij het 50-jarig jubileum van de Reformed Church of East Africa (RCEA) in 2013 vroegen RCEA en de GZB elkaar: wat kunnen we leren van een halve eeuw samenwerken? Van 2013 tot 2023 is daar in twee fasen over gesproken, in een proces onder de naam ‘Around the Fire’. Als je samen in de spiegel kijkt, wat ontdek je dan? Hoe werken die ontdekkingen door? En welke rituelen hebben geholpen een nieuw begin te maken?

De Reformed Church of East Africa (RCEA) en de Gereformeerde Zendingbond (GZB) zijn nu ruim zestig jaar samen als zendingpartners. Er zijn vele zegeningen te tellen, denk aan opgeleide predikanten, kinderen die onderwijs hebben genoten en zieken die verzorgd zijn. Maar er is ook aan elkaar tekortgekomen, als het gaat om luisteren, respect en vertrouwen, geld en dominantie, of rentmeesterschap en verantwoordelijkheid nemen, zorg bieden en kerkpolitiek.

Daar is in twee fasen met elkaar over gesproken in een proces onder de naam ‘Around the Fire’.¹ De naam is ontleend aan het Afrikaanse gebruik om rondom het vuur elkaar verhalen te vertellen, problemen op te lossen en conflicten geweldloos te beslechten.

In de Heilige Schrift wordt het woord vuur vaak gebruikt voor de persoon en het werk van de Heilige Geest. Van meet af aan werd de Heilige Geest eerbiedig uitgenodigd centraal te staan in het proces en Zijn vrucht te geven die mensen van zichzelf niet hebben: liefde, blijdschap, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, zelfbeheersing (Gal. 5:22).

Terugkijkend op dit bijzondere proces van erkenning en verzoening tussen de twee zendingpartners, volgen in het tweede deel van deze bijdrage zes theologische lijnen die allemaal raken aan kwetsbaarheid. Eén vorm

¹ Het eerste deel van dit artikel over het proces ‘Around the Fire’ is eerder licht gewijzigd verschenen in *De Waarheidsvriend* 112 (2024/26), 8-10 en in *TussenRuimte* 54 (2025/2).

daarvan, namelijk het ons laten raken, wordt verder uitgewerkt. Blijkens Romeinen 8 zijn er in dat opzicht drie bondgenoten: de schepping, Christus en de Heilige Geest. Dat is goed gezelschap. De vraag die overblijft is of wij ons ook willen laten raken.

Twee fasen

Het proces bestond uit twee fasen in twee periodes, van 2013-2015 en van 2021-2023. Naast anderen zijn wijlen ds. Kees Geluk en zijn vrouw Gera van veel betekenis geweest. Op verzoek van de GZB en met instemming van de RCEA zijn onder hun leiding zowel in Kenia als in Nederland gesprekken gevoerd. Op basis daarvan zijn leerpunten opgesteld met als doel opgedane ervaringen en inzichten vruchtbaar te maken voor de toekomst.

In 2015 stakte het proces helaas. Was er onvoldoende gedeeld eigenaarschap? Ontbrak het aan voldoende gelijkwaardigheid? Kort daarop overleed ds. Geluk plotseling. In 2021 wakkerde de Heilige Geest het verlangen aan het proces weer op te pakken. In juni 2023 zijn de conclusies en aanbevelingen omarmd door dr. Luka Ariko, algemeen secretaris van de RCEA, en Martijn van den Boogaart, directeur-bestuurder van de GZB.²

Waarheid, recht en verzoening

In een feestelijke eredienst in Eldoret op 27 augustus 2023 zijn de conclusies en aanbevelingen gepresenteerd. Samen spraken RCEA en GZB publiek het verlangen uit de waarheid onder ogen te willen zien, elkaar recht te willen doen en zich voor het aangezicht van God met elkaar te willen verzoenen om op basis daarvan een nieuw begin te maken.

Deze drieslag was voorgesteld door een lid van het synodebestuur van de RCEA, en ontleend aan de Waarheids- en Verzoeningscommissie in Zuid-Afrika, voorgezeten door wijlen aartsbisschop Desmond Tutu vlak na de tijd van apartheid. Diverse leden van het synodebestuur van de RCEA vielen hem bij en vertelden ook waarom:

'We moeten de bladzij naar nieuwe samenwerking niet omslaan door het verleden onder het tapijt te schuiven, we moeten eerst in de spiegel kijken: waarin zijn wij aan elkaar tekortgekomen (*truth* – waarheid)? Hoe willen we het nu anders (*justice* – recht)? Vervolgens elkaar vergeven en elkaars voornemens aanvaarden (*reconciliation* – verzoening). En dan een nieuwe start maken.'

2 Zie ook de documentaire 'De zin van zending' deel 1: gzb.nl/zinvanzending en npn.nl/start/afspelen/petrus-in-het-land_67.

Het werd een beweging van de Geest. Is Hij niet de Geest van de waarheid? Staat Hij niet in dienst van het recht? Maakt Hij niet tot verzoening bereid en in staat? Is Hij niet het geheim van iets nieuws? De RCEA beseft in elk geval dat laatste al langer. In 2013 werd namelijk voor het 50-jarig bestaan als thema gekozen voor vers 19 uit Jesaja 43: *Zie, Ik maak iets nieuws.*

Kwetsbaar en kostbaar

In de spiegel

GZB en RCEA hebben ieder voor zich in de spiegel gekeken. Tijdens gesprekken in januari 2024 in Nederland bleek dat zowel de GZB als de RCEA op een aantal punten schuld wilden belijden. De Heilige Geest gaf ook ruimte aan wat goed was: de intenties, over en weer, in alle fasen van de samenwerking. De schuldbelijdenis was niet van toepassing op de volledige zestig jaar; onderweg is er ook geleerd en op persoonlijk vlak hebben veel mensen pijn gedeeld en relaties hersteld. Verlangen en verlegenheid, begrip en berouw gingen daarin samen op.

In een gezamenlijke viering op 25 januari 2024 in Nederland, in De Wittenberg in Zeist, spraken GZB en RCEA zich als organisaties voor God en naar elkaar uit, bij monde van Martijn van den Boogaart en dr. Luka Ariko. Waarheid, recht en verzoening werden concreet gemaakt. De GZB vroeg onder andere vergeving voor gebrek aan luisteren, respect en vertrouwen, voor geld als machtsmiddel en voor dominantie. De RCEA vroeg onder meer vergeving voor gebrek aan communicatie, rentmeesterschap en verantwoordelijkheid nemen, voor gebrek aan zorg en voor kerkpolitiek.

Samen beleden GZB en RCEA niet altijd als partners met elkaar te zijn omgegaan. Want dat is wat God Zijn missie graag gunt. Hij neemt uit genade mensen tot Zijn kinderen aan om samen een zegen te zijn voor elkaar en voor de wereld.

Op basis van de door God gegeven identiteit is ook naar elkaar uitgesproken hoe het anders kan ('recht'). De GZB belooft onder andere eerst te luisteren en te waarderen wat God in en door de RCEA doet, te gaan voor gedeeld eigenaarschap, wederzijds leren en samen beslissen hoe beschikbaar geld wijs te gebruiken, op basis van vertrouwen en met een dienende houding.

De RCEA belooft onder meer effectief te communiceren, mede initiatief te nemen en geborgenheid te geven, dit met fijngevoeligheid voor cultuur en de bereidheid cultureel wegwijs te willen maken. Gezamenlijk spraken dr. Luka Ariko en Martijn van den Boogaart daarop ten slotte tegelijkertijd uit: 'Zij aan zij willen we God dienen, nederig en beslist, ten behoeve van mensen om ons heen.'

Een nieuw begin

Met een handdruk, de uitwisseling van een kruis, het zingen van 'We are one in the Spirit' en het ontvangen van brood en wijn werd *verzoening* bekrachtigd en een nieuw begin gevierd. Een half jaar later, op 1 september 2024 kreeg de viering vorm in Eldoret in Kenia. In een kerkdienst in een kerkgebouw genaamd Ushirika (*fellowship* - samenzijn) klonken opnieuw schuldbelijdenissen en beloften. Opnieuw volgden de symbolen en rituelen, nu lichamelijker – met reidans en driedubbele handdruk – en uitbundiger – met taart in de vorm van een vuur. Zo kreeg de viering in beide contexten passend vorm.

Op de adem van de Geest

Terugkijkend op dit bijzondere proces lichten de volgende zes theologische lijnen op.

1. GZB en RCEA moesten een drempel over om kwetsbaar te durven zijn, om zich te laten raken.³ Tot ieders vreugde kwam God in die kwetsbaarheid en schiep Hij ruimte naar boven, naar binnen en naar buiten.
2. Het proces confronteert met schuld, gaat gepaard met pijn en sluit dorre tijden in. Het blijft verborgen hoe een vrucht groeit, wanneer een vrucht rijp is en wat de vrucht inhoudt. Het parool is: tégen wat voor ogen is in eerst geloven, dan zien, net als in de ballingschapsliteratuur van Jesaja 43.
3. De schuldbelijdenissen en de beloften zijn bewust dialogisch van aard, net als de rest van de liturgie – dit naar anglicaans voorbeeld. Twee zendingsorganisaties in de gereformeerde traditie gebruikten voor deze gelegenheid een liturgische vorm door derden aangereikt.
4. De woorden van vergeving zijn bekrachtigd door gebaren om verzoening dieper te laten nestelen dan alleen in het verstand. God gebruikte verscheidene door Hem gegeven uitingsvormen en zintuigen om pijn te delen en iets van heling te proeven.
5. De samenwerking wil het missionair getuigenis dienen, nederig en beslist.⁴

3 Deze zegswijzen ontleen ik aan Henri Nouwen. Hij gebruikt ze in een ontmoeting met een schilderij van Rembrandt: Henri Nouwen, *Eindelijk thuis. Gedachten bij Rembrandts 'De terugkeer van de verloren zoon'* (Tielt: Lannoo, 2023), 10-11.

4 Dit ontleen ik aan Bas Plaisier en David J. Bosch. Bosch schreef dat 'nederig en beslist' hand in hand gaan: 'It is a bold humility – or a humble boldness. We know only in part, but we do know,' in: David J. Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll: Orbis Books, 1991), 489. De uitdrukkingen *bold humility* en *humble boldness* zijn lastig te vertalen, het gaat om een houding die getuigt van én bescheidenheid én lef. Deel twee van het citaat wijst ook in die richting: wij kennen slechts ten dele, maar we kennen wel. Plaisier zei na een pijnlijk proces van *Samen op Weg* dat het samengaan van Hervormden, Gereformeerden en Lutherse is ingegeven door missionair verlangen. Wij sluiten ons daarbij aan: we zijn gezegend om tot zegen te zijn. Dat gaat terug op Abraham (Gen. 12:3) en is volledig werkelijkheid in Christus (Gal. 3:14).

6. In en door alles waait iets van de Geest van God die opschudt en opfleurt. Toen dr. Luka Ariko werd gevraagd of alle kerken en zendingsorganisaties nu 'around the fire' moeten gaan zitten, zei hij:

'Misschien niet op deze manier en zo lang. Maar evalueer wel regelmatig; benoem de pijnpunten en stel je daarbij kwetsbaar op: waarin heb ik jou onvoldoende zien staan en geen recht gedaan? In dit proces heb ik de Geest aan het werk gezien en dat zelf ook als genezend ervaren. Dat gun ik iedereen, ook in onze persoonlijke levens. Het geeft ruimte van boven en moed om in de verschillen die blijven samen verder te gaan.'

Vrijwillige kwetsbaarheid

De zes theologische lijnen raken allemaal aan kwetsbaarheid. In een recent artikel schrijft Johannes N. Kritzinger daar behartigenswaardige dingen over.⁵ Ik geef er iets uit door. Het woord kwetsbaarheid is afgeleid van het Latijnse zelfstandig naamwoord *vulnus* - wond, en het werkwoord *vulnerare* - verwonden. Kwetsbaar zijn - *vulnerabilis* betekent dus: *liable to be wounded* - vatbaar voor verwondingen, en: *exposed to danger* - blootgesteld zijn aan gevaar.

De term veronderstelt zowel geweld als lijden. Dat kan van buitenaf zijn opgelegd: je bent kwetsbaar gemaakt als gevolg van bedreiging en onderdrukking door anderen. Maar kwetsbaar zijn kan ook een vrijwillige keus van binnenuit zijn: je maakt jezelf kwetsbaar door je bloot te stellen aan ongemak en gevaar in het belang van anderen. Beide vormen van kwetsbaarheid sluiten elkaar niet uit, ook niet in zending.

In deze bijdrage beperken we ons echter tot wat Kritzinger *voluntary vulnerability* - vrijwillige kwetsbaarheid noemt: de keus ons kwetsbaar op te stellen, risico te nemen, ons te laten raken.

Moreel kompas

Kritzinger noemt vrijwillige kwetsbaarheid '*a distinctive ethos in a mission encounter*'. Dat is lastig te vertalen. Het verwijst naar unieke waarden en leidende principes, die het karakter en het gedrag kenmerken van de betrokkenen in een zendingsovereenkomst. Het is het morele kompas dat bepaalt hoe ze met elkaar en anderen omgaan gedurende hun missie. Genoemd kompas leidt tot verwerping van superioriteit, manipulatie en triomfalisme.

Positief gezegd is het *a disposition of respect for others* - een houding van respect voor anderen, en *the openness to expose oneself to another*

5 Johannes N. Kritzinger, 'Mission in Vulnerability', *HTS Theological Studies* 81 (2025) 1, a10679. <https://doi.org/10.4102/hts.v81i1.10679>.

person or community - de openheid om jezelf bloot te stellen aan een andere persoon of gemeenschap. Je dringt je aan niemand op (*impose on*), maar je levert je uit aan medeschepselen (*expose to*). Het is een bereidheid die insluit genegeerd te worden, met wantrouwen bejegend te worden, bevroegd te worden en afgewezen te worden. Niets is vanzelfsprekend, je rekent niet op respect, laat staan op waardering of applaus.

Drie kenmerken

Kritzinger deelt drie kenmerken van vrijwillige kwetsbaarheid. Het is allereerst *an attitude of embrace* - een houding van insluiten: je opent je armen voor iemand, je wacht tot de ander hetzelfde doet, je sluit je armen en je doet je armen weer open. Kritzinger ontleent dit beeld

**Een houding van
insluiten: je opent
je armen voor
iemand ...**

aan Miroslav Volf. Volf waarschuwt voor het risico dat bij deze manier van leven hoort: je weet niet of je verkeerd begrepen wordt, veracht wordt, mogelijk zelfs gewond raakt óf dat je gebaar wordt gewaardeerd, opgepakt en op dezelfde manier wordt beantwoord.

Volf zegt dan: 'Ik kan een redder of een slachtoffer worden – mogelijk beide', en hij laat daarop volgen: 'Insluiten is genade en genade is gokken, altijd.'⁶

En toch – en dat is een tweede kenmerk van vrijwillige kwetsbaarheid: 'Er gaat vaak unieke kracht van uit, enig in zijn soort.' Als in Johannes 6 veel van Jezus' discipelen zich terugtrekken omdat ze Zijn woord hard vinden, kiest Jezus voor vrijwillige kwetsbaarheid door de twaalfen te vragen (Joh. 6:67): *Wilt u ook niet weggaan?*

Dat is een spannend moment. Jezus riskeert ook hen te verliezen. Hij steekt Zijn hand uit, en wacht. Hij geeft ze de mogelijkheid om te gaan. Maar ze blijven, ingewonnen door de kracht van Jezus kwetsbaarheid, belijgend dat Hij als Zoon van de levende God woorden van eeuwig leven heeft. Aan het kruis toonde Jezus op kwetsbare wijze Zijn onvoorwaardelijke liefde in actie (*agapè*), volgens Kritzinger 'een kernelement in de levensstijl om jezelf kwetsbaar te maken in contact met anderen'.

Het gesprek tussen Jezus en zijn leerlingen in Johannes 6 en Jezus' liefde aan het kruis zijn twee concrete voorbeelden waarin Jezus koos voor vrijwillige kwetsbaarheid. Feitelijk is Zijn menswording als zodanig echter vrijwillige kwetsbaarheid. De eeuwen door hebben mensen aanstoot genomen aan Christus. Tegelijk is er een wonderlijke, niet aflatende kracht van Hem uit-

6 Miroslav Volf, *Exclusion and Embrace: A Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation* (Nashville: Abingdon, 1996), 147.

gegaan die mensen overal vandaan rondom Hem verenigde en nog steeds verenigt. Daarmee is tevens duidelijk dat vrijwillige kwetsbaarheid geen slappe hap of valse bescheidenheid is: jezelf kwetsbaar maken is een uiting van innerlijke sterkte op basis van je identiteit.

Voor dit derde kenmerk gebruikt Kritzinger het woord *confident* - vol vertrouwen. Hij verwijst naar Christus' gezindheid zoals beschreven in Filippenzen 2:5-8: Christus' zelfontlediging ontspringt aan Zijn aan God gelijk zijn. Zijn identiteit is het vertrekpunt kwetsbaar te willen zijn door aan mensen gelijk te worden tot in de dood aan het kruis.⁷

De weg naar binnen

Met Henri Nouwen voeg ik een vierde kenmerk toe aan vrijwillige kwetsbaarheid: je falen erkennen vanwege gebrokenheid in jezelf, toegeven dat de ander aan je tekortkomt, schuld belijden omdat je het goede wel wilt maar het kwade bij je aanwezig is (Rom. 7:19).

Voordat je de weg naar buiten gaat en je naaste tegemoet treedt, moet je de weg naar binnen durven gaan en jezelf onder ogen komen. Dat is volgens Van Ekris Nouwens stem: de weg naar binnen durven gaan.⁸ Onder ogen durven zien wat je daar allemaal tegenkomt, ook je onhebbelijkheden, je angsten, je aanvechtingen, je zonden.

Ook tijdens zendingsontmoetingen en in de evaluatie van samenwerking met zendingspartners is het een *must* je vooroordelen, je blinde vlekken, je gebrekkige interpretatie en je falen onder ogen te durven komen en ook als zodanig te benoemen. Vaak ziet onze naaste scherper waar het ons aan ontbreekt. Laten we ons op de weg naar binnen daarom laten vergezellen, en ons door onze naaste laten raken.

Drie bondgenoten

Blijkens Romeinen 8 bevinden we ons dan in goed gezelschap. Want de schepping laat zich raken: zij zucht met ons mee (Rom. 8:23). Paulus gebruikt totale woorden voor haar betrokkenheid: 'heel de schepping', 'nog altijd mee zuchten'. En dat terwijl de schepping door ons mensen is meegesleurd in de ellende. Stel je voor: ben je diep ontwricht door wie van je vriend in je vijand veranderde, ga je hem helpen: 'Ik ben je bondgenoot, ik zucht met je mee.' Wat een liefde! Christus laat Zich ook raken. Dankzij Hem (Rom. 8:17) zal ook de schepping delen in de vrijheid en luister die Gods kinderen geschonken wordt (Rom. 8:21). Gods kinderen en Gods schepping hebben dus ook een gezamenlijke bondgenoot: Gods Zoon.

7 In de ontdekkingsstocht wat God voor ogen staat in onze ontmoeting met moslims, concludeert Reitsma dat de kerk geroepen is tot kwetsbare liefde die ontspringt aan Christus, in: Bernhard Reitsma, *Kwetsbare liefde. De kerk, de islam en de drie-enige God* (Utrecht: Boeken-centrum, 2017), 185.

8 Kees van Ekris, *Moderne profeten. Ware woorden* (Amersfoort: Brandaan, 2023), 110.

Paulus gebruikt royale woorden voor Zijn geschenken: vrijheid, heerlijkheid. En dat terwijl Christus door ons mensen brutaal aan het kruis is geslagen. Stel je voor: sterf je door wie van je medestander in je tegenstander veranderde, ga je hem helpen: 'Ik ben je bondgenoot, Ik schenk je glorie.' Wat een genade! Ook de Geest laat Zich raken. Hij brengt ons gebrekkige gebed in woordloze zuchten bij God die precies weet wat de Geest bedoelt (Rom. 8:26-27).

**Je falen onder ogen
durven komen en
ook als zodanig te
benoemen.**

Zo is Gods Geest onze derde bondgenoot. Paulus gebruikt tedere woorden voor Zijn nabijheid: te hulp komen, woordloos zuchten. En dat terwijl het leven door de Geest door ons mensen is vervangen voor een leven naar het vlees (Rom. 8:7). Stel je voor: ben je monddood gemaakt door wie leeft op de adem van je stem, ga je hem helpen: 'Ik ben je bondgenoot, Ik neem het voor je op.' Wat een zegen! Gods Geest laat Zich raken door ons zuchten, net als Gods schepping en Gods Zoon. Alle drie kiezen ze van binnenuit voor vrijwillige kwetsbaarheid nadat ze van buitenaf door ons mensen grof zijn verwond.

Openheid voor schuld

De vraag die overblijft is: laten wij ons ook raken? Om ons heen wordt de noodzaak daartoe breed gevoeld. Paus Franciscus riep 2025 uit als Heilig Jaar en greep in zijn verkondiging nadrukkelijk terug op economisch herstel van verhoudingen, een integraal onderdeel van het Bijbelse jubeljaar. Randon het 80-jarig bestaan van de republiek Indonesië op 17 augustus 2025 klonk zowel felle kritiek op het Nederlandse koloniale verleden als op het netwerk van leugens dat president Soeharto in de jaren daarna om zich heen had gebouwd.

Dichter bij huis constateert Stefan Paas dat er meer dan ooit openheid is ontstaan voor de enorme schuld die we hebben opgebouwd, nu is gebleken dat ons huidige consumptieparadijs mede een gevolg is van eeuwenlang gecultiveerd racisme (koloniale crisis), excessief gebruik van de hulpbronnen van de planeet (ecologische crisis) en het uiteenvallen van competitieve samenlevingen (sociale crisis).⁹

Zonder te beweren dat wij hier één-op-één voor verantwoordelijk zijn, kunnen we niet om de worsteling met grote crises heen. We moeten daarbij waken voor een neiging die ons sinds de zondeval bedreigt, namelijk

⁹ Stefan Paas, 'Missiologisch postscript. Praktijken als geleefde gebeden', in: Sake Stoppels, Jan Marten Praamsma & Jan Martijn Abrahamse (red.), *Zoeken naar de dingen die boven zijn. Heil in een seculiere tijd* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2023), 279-280.

blaming van anderen gekoppeld aan *claiming* van eigen gelijk, want die *framing* deugt niet: het front loopt door ons eigen hart, wij kunnen niet buiten schot blijven.

Goede redenen

In dit artikel blikten we terug op een proces van verzoening tussen de Oost-Afrikaanse Kerk RCEA en GZB als stimulans ons te laten raken. Ons laten raken vraagt moed tot kwetsbaarheid. Voor die moed zijn goede redenen.

- Allereerst onze medeverantwoordelijkheid voor grote crises: onze manier van leven vergroot systemisch onrecht tussen volken (koloniale crisis), verziekt de schepping (ecologische crisis) en zet mensen die in de knel zitten in de kou (sociale crisis).
- Uit het proces van verzoening tussen RCEA en GZB blijkt dat in de erkenning van eigen falen iets van heling kan groeien. Dat is een tweede goede reden om het risico te nemen ons te laten raken.
- Een derde goede reden om ons te laten raken is dat God Zelf Zich laat raken in Zijn schepping, Zijn Zoon en Zijn Geest. Steeds als wij de band met God, met elkaar en met de schepping stuk maakten, kwam Hij genadig in onze crises en dat doet Hij nog steeds: *Zie, Ik maak iets nieuws* (Jes. 43:19).
- Paulus voegt nog een vierde goede reden toe: wij hebben de Geest als eersteling ontvangen (Rom. 8:23). In de Geest als eersteling, als eerste gave, ligt de hele oogst van straks besloten én is de oogst hier en nu begonnen, namelijk een proces van metamorfose, van anders leren kijken, anders leren handelen, anders leren leven – met God, met elkaar en met de schepping.

In het proces 'Around the Fire' lichtte de rol van de Heilige Geest vaak treffend op. Moge Hij zo krachtig in ons werken, dat we moed tot kwetsbaarheid vatten naar boven, naar binnen en naar buiten – omwille van het Evangelie van waarheid, recht, verzoening en nieuw leven voor iedereen.

De uitdagingen van partnerschappen

Nederlandse zendingsorganisaties en de Filipijnse Kerk

ILJO DE KEIJZER

In dit artikel onderzoek ik de uitdagingen van partnerschappen tussen Nederlandse zendingsorganisaties en de Filipijnse Kerk. Ik spreek vanuit de Filipijnse setting om het onderwerp praktisch te laten wortelen, maar deze problematiek is ook in veel andere landen van toepassing.

De uitdaging van armoede

Armoede op de Filipijnen vormt een grote uitdaging voor zendingsorganisaties die daar werken. Natuurrampen treffen het land bijna elke maand en ook het economische systeem houdt veel mensen vast in armoedige omstandigheden. Cultureel gezien zijn de Filipijnen bovendien vertrouwd met patronagesystemen zoals *ninong* en *ninang* - 'peetouders', en met het concept *utang-na-loob* - 'schuld van dankbaarheid'. Hoewel zulke structuren vaak helpen om de samenleving draaiend te houden, kunnen ze ook problematisch zijn, omdat ze buitensporig veel macht geven aan hen die geld hebben.

Utang-na-loab

De 'schuld van dankbaarheid' of het 'dank verschuldigd zijn' betekent: wanneer iemand jou iets geeft, wordt verwacht dat jij iets teruggeeft op het moment dat die ander iets nodig heeft. Wanneer een politicus je bijvoorbeeld na een overstroming wat geld gegeven heeft, word je bij de volgende verkiezingen geacht op hem te stemmen. Positief gezien: als jij iemand geholpen hebt met het betalen van een ziekenhuisrekening en jouw huis komt onder water te staan bij een overstroming, dan kun je zonder aarzeling bij diegene aankloppen voor onderdak.

Maar wat verandert er echt?

Nederlanders die armoede proberen te verlichten en iets bij te dragen vanuit hun eigen overvloed, doen dat over het algemeen met de beste intenties. Zoals ook de slogan van de GZB voor de zogeheten *experience-reizen*, die georganiseerd worden voor jongeren, predikanten en vrouwen, mooi klinkt: 'Onvergetelijke ervaringsreizen met ontmoetingen die je leven verrijken. Ga mee over de grens en ontdek meer over God, de ander en jezelf!'¹ Er zijn ook veel positieve getuigenissen van deelnemers.

Toch blijft de vraag: wat verandert er hierdoor echt aan de andere kant van de wereld? Ja, er is een huis gebouwd, een school, of kinderen hebben Engelse les gehad. Maar dan?

Westerse ogen en partnerverwachtingen

Het *Nederlands Dagblad* deed enige tijd geleden onderzoek naar dit soort reizen en kwam met een aantal bevindingen.² De meeste niet-westerse culturen hebben gastvrijheid hoog in het vaandel staan. Wanneer westerse vrijwilligers komen met geld voor bijvoorbeeld bouwmaterialen, zal men niet snel iets negatiefs zeggen, of aangeven dat iets anders harder nodig is. Omdat de beweging vooral van 'het Westen naar de rest' is, blijven daarbij koloniale denkwijzen soms in stand. Voor westerlingen blijft de gedachte leven van 'zij hebben ons nodig', en voor niet-westerlingen de overtuiging van 'wij hebben hen nodig'.

Projecten vanuit kerken of zendingsorganisaties die in samenwerking gedaan worden met een partnergemeente in het buitenland lopen soortgelijke risico's, om met bijvoorbeeld Nederlandse ogen naar een project te kijken. De Nederlandse partner komt daarbij met een relatief grote portemonnee. Daarmee krijgt hij of zij automatisch een bepaalde status. Het feit dat de partner geld heeft om te komen kijken, soms met een heel team, creëert ook verwachtingen aan de kant van de partner. Als de westerse partner later delen van het project wil schrappen vanwege budgetoverschrijding, wordt dit dan ook niet echt serieus genomen.

Niet alleen zendelingen worstelen met deze problemen; ook de rijken of politici in de Filipijnen zelf. Ik zal nooit vergeten, dat ik aan het begin van mijn tijd op de Filipijnen door een sloppenwijk vlakbij mijn huis liep. Tussen de huizen door zag ik af en toe een kapotte wc-pot staan, soms met een plant erin. Ik vroeg een vriendin die daar woonde er naar en ze vertelde het volgende verhaal.

1 <https://www.gzb.nl/doe-mee-als-jongere>, laatst bekeken op 20 augustus 2025.

2 nd.nl/nieuws/nederland/1274715/de-schaduwzijde-van-de-vrijwilligersreis-is-niet-meer-te-neg#closemodal, gepubliceerd 11 juli 2025.

'Op een dag kwam de Filipijnse president onze wijk bezoeken, samen met een heleboel mannen in pak. Ze praatten met verschillende mensen van ons over wat we nodig hadden. Toen ze vroeg of ze ergens naar de wc kon, kwam ze erachter dat we die niet hebben. Hierna hoorden we niets meer van haar, maar ineens kwamen er werkmannen die op verschillende plekken kleine wc-hokjes neerzetten. Wij hebben onze eigen manier om onze behoeften te doen en er was bovendien geen water in de wc. Want niemand wilde die rekening betalen. Het stonk. Na een storm verloren mensen een deel van hun daken. De wc-hokjes werden al snel onze daken; die hadden we harder nodig.'

Opvattingen van patronage

Een ander terugkerend probleem is dat men de zendeling als 'de patroon', de beschermheer ziet: de vanzelfsprekende geveer. Het is een sociaal ongelijke verhouding, waarbij de patroon gunsten verleent aan een lager geplaatste, een cliënt of beschermeling, in ruil voor eer, trouw of diensten. Deze gunsten kunnen een baan zijn, een project, of sponsorschap. Hoe verder de geveer van de ontvanger of ontvangers af staat, hoe gemakkelijker de lokale werker in de rol van 'tussenpersoon' wordt geduwd, met alle spanningen van dien.

Toen ik in Sariaya op het eiland Luzon woonde, spraken wij binnen de organisaties OMF en GZB waarvoor ik uitgezonden was, nauwelijks over geld. Toch kwam bijna iedereen die geld nodig had bij mij terecht. Dat frustreerde, want ik kon onmogelijk iedereen helpen. Pas na twee jaar, tijdens een informele samenkomst met vrienden die mijn 'kumpare' en 'kumare' werden (ouders van mijn petekinderen), vroeg men mij hoe ik toch zo rijk geworden was. Ik besepte toen dat men dacht dat ik zó rijk was dat ik niet meer behoefde te werken en slechts in de Filipijnen kwam wonen en dienen.

Sindsdien heb ik geleerd dat er wél momenten zijn om over geld te spreken en om taal te gebruiken die duidelijk maakt dat de zendeling persoonlijk níet de weldoener is. Bijvoorbeeld: 'Ik kijk of er binnen het project nog middelen zijn.' Ook als Nederlandse kerk kunnen we hier iets mee. Als er verzoeken binnenkomen, kunnen we zeggen: 'We zullen het in de kerkenraad bespreken.' Of: 'Ik zal vragen aan de penningmeester of we nog budget hebben dat bestemd is voor hulp aan partners in het buitenland.'

Minder afhankelijk

Een lokale niet-gouvernementele organisatie stichtte hier tweehonderd huiskerken met behulp van betaalde salarissen, sponsorprogramma's en medische acties. Geld is vaak nodig voor kerkstichting, maar buitenlands geld schept gemakkelijk afhankelijkheid. Toen buitenlandse steun wegviel,

kregen de jonge gemeenten het zwaar. Partnerschap was en blijft cruciaal, maar bouwen op structurele buitenlandse financiering maakt kwetsbaar.

Een mooi voorbeeld van duurzame samenwerking is hoe de ABCCOP-bijbelschool een TEE-programma opzette om voorgangers toe te rusten.³ Oud-studenten werden docenten, het programma werd inhoudelijk herzien, en nieuwe trainers werden opgeleid. Hier werd geld in gestoken, maar niet in de Bijbelscholen zelf. Hierdoor kon de Bijbelschool verder, ook toen de fondsen op waren.

Het is belangrijk om als Nederlandse kerken kritisch te kijken naar het soort projecten dat we ondersteunen. Jaarlijks teruggaan naar hetzelfde weeshuis en alles opnieuw verven en reparaties uitvoeren heeft zeker impact voor de betreffende gemeente in Nederland, maar helpt de onafhankelijkheid voor de lokale partner niet echt verder. Hoe kan de partner ondersteund worden op een manier die minder afhankelijk maakt van buitenlandse hulp?

Naast de genoemde praktische problemen van verborgen kolonisatie, *utang-na-loob*, patronen en het creëren van afhankelijkheid, roept project-hulp ook theologische vragen op: hoe verhoudt hulpverlening zich tot kerkstichting en discipelschap, en wat is een gezonde manier van geven en ontvangen?⁴

Partnerschappen in het licht van de Bijbel

In het volgende deel van dit artikel kijken we naar de Bijbelse en theologische grondslagen voor partnerschappen tussen Nederlandse zendingsorganisaties en de Filipijnse kerk. 'Wederkerigheid' is een woord dat veel gebruikt wordt in zending en hulpverlening, maar het is lastig om het echt waar te maken – zeker wanneer het initiatief uitgaat van voltijds werkende, hoogopgeleide buitenlanders. Er ontstaat dan al snel een situatie van ongelijkheid die moeilijk te vermijden is.

In het Oude Testament vinden we in Jesaja 65:17-25 een prachtig beeld van de toekomstige wereld: welvaart, vrede en tevredenheid zijn eerlijk verdeeld over Gods volgelingen.⁵ Partnerschappen zouden zich – voor zover het

3 Alliance of Bible Christian Churches of the Philippines (ABCCOP) is een van de grotere netwerken van kerken op de Filipijnen en telt momenteel ongeveer achthonderd kerken en nog vele 'dochterkerken'. ABCCOP is een partner van de GZB en maakt gebruik van het programma Theological Education per Extension, theologische educatie in de eigen omgeving.

4 In dit artikel wordt de Bijbelse opdracht om de armen te helpen op geen enkele wijze ontkend, maar het daagt uit om na te denken over de beste manier om dat te doen. Dit zijn slechts enkele theologische vragen over geld, partnerschappen en zending om tot nadenken te stimuleren.

5 Zie ook de profeet Micha, die de *shalom* kernachtig samenvat: *Zij zullen zitten, ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgenboom, en niemand zal hen schrik aanjagen.* (Mi. 4:4).

in onze gebroken wereld kan – in de richting van deze toekomstige wereld, waar de Bijbel over spreekt, moeten bewegen. God en Israël waren een partnerschap aangegaan dat door de Israëlieten werd verbroken. We kunnen zien dat partnerschap een verbintenis van beide kanten vereist en dat er consequenties zijn als deze afspraken worden verbroken.

Elisa en de weduwe

In 2 Koningen 4:1-7 komt een weduwe bij de profeet Elisa om hulp bij het aflossen van haar schulden. Ze komt naar hem toe met een vanzelfsprekendheid dat Elisa iets moet doen voor haar. Elisa lost haar problemen niet op door geld uit te delen, maar helpt haar om voor zichzelf te kunnen zorgen: *Vraag voor u kruiken ... en giet er olie in*. Zij gaat ondernemen en wordt zo zelfredzaam. Haar waardigheid wordt bewaard en er wordt geen afhankelijkheid gecreëerd.

In het volgende vers zijn de rollen omgedraaid en maakt Elisa gebruik van de hulp die een 'patrones' in Sunem aan hem geeft (2 Kon. 4:8v). Elisa komt daar vaak langs op zijn reizen en weet dat hij welkom is. Op een gegeven moment wordt er een speciale kamer voor hem gebouwd en ingericht. Elisa geeft, in wat een menselijke inspanning lijkt, deze vrouw graag iets terug. Op advies van zijn dienaar Gehazi belooft hij dat zij een kind zal krijgen. Ze krijgt een zoon, maar wanneer de jongen na een paar jaar in haar armen sterft aan een zonnesteek, zegt ze bitter tegen de profeet in vers 28: *Heb ik een zoon van mijn heer gevraagd? Heb ik niet gezegd: Bedrieg mij niet?* God had Elisa niet laten zien wat er met de jongen was gebeurd.

Dit kan ook een les zijn voor buitenlandse zendelingen en de ondersteunende gemeenten in Nederland. Kunnen wij het accepteren wanneer onze partners óns iets geven? Of voelen we de drang om meteen met een groter

Kunnen wij het accepteren wanneer onze partners óns iets geven?

project te komen. Het is zo makkelijk om tijdens een kort bezoek of zelfs via een videogesprek te 'weten' wat de partner nodig heeft. Kunnen we meer tijd nemen om te luisteren, om vragen te stellen, en niet te handelen zoals de Filipijnse president met de wc-hokjes in het genoemde voorbeeld?

Ook het Nieuwe Testament laat zien dat 'patronage', zoals het nog steeds leeft in de Filipijnen en veel andere landen, als cultureel gegeven herkend wordt, maar binnen de gemeente radicaal wordt omgevormd.

Paulus en de Filippenzen

De relatie tussen Paulus en de gemeente in Filippi is wellicht een van de mooiste wederkerige relaties van geloof en steun in het Nieuwe Testament. Het laat zien hoe diep geloof en samenwerking met elkaar verweven zijn. Het begint met een visioen waarin Paulus geroepen wordt om naar Macedonië te gaan. In Filippi ontmoet hij onder anderen Lydia, van wie de Heer het hart opent (Hand. 16:9-15). Zij en haar huis worden gedoopt, en ze biedt Paulus gastvrijheid aan. Dit markeert het begin van een bijzondere band.

In zijn brief aan de Filippenzen spreekt Paulus zijn dankbaarheid uit. Hij herinnert zich hun steun vanaf het allereerste moment en benadrukt dat God het goede werk dat in hen begonnen is, ook tot voltooiing zal brengen. Paulus draagt hen in zijn hart, ook in tijden van gevangenschap, en ziet hun verbondenheid in het verdedigen en bevestigen van het Evangelie als een genadegave die zij samen delen (Filipp. 1:3-7).

De wederkerigheid van hun relatie wordt nog duidelijker, wanneer Paulus schrijft dat de gebeden en ondersteuning van de Filippenzen hém tot zaligheid strekken zal. (Filipp. 1:19). Paulus dankt hen, maar laat ook duidelijk zien in Filippenzen 2:7-8 dat het uiteindelijk gaat om de ultieme gave, die Christus aan ons gegeven heeft.

In Filippenzen 4:10-19 spreekt Paulus zijn vreugde uit over hun hernieuwde zorg en praktische steun. Al vroeg in zijn zendingscarrière, toen hij vanuit Macedonië vertrok, was de gemeente in Filippi de enige die hem financieel ondersteunde. Zelfs toen hij in Thessalonica was, stuurden zij hem herhaaldelijk hulp. Voor Paulus waren hun gaven meer dan materiële steun: zij waren een offer, aangenaam voor God. Paulus verzekert de gemeente dat God op Zijn beurt ook in hun noden zal voorzien, naar de rijkdom van Zijn heerlijkheid in Christus Jezus.

Het geldt dat Paulus verzamelde van de 'zendingskerken' was bestemd voor de armen in Jeruzalem, de moedergemeente. Het is belangrijk dat we ons realiseren dat de tijden veranderd zijn en dat zending tegenwoordig anders plaatsvindt dan in de tijd van het Nieuwe Testament.

De aanwezigheid van rijkere mensen op de plaatsen waar we dienen, die de mogelijkheid hebben om te kunnen voorzien in maaltijden of Bijbels, is misschien beter dan alles te ontvangen vanuit kerken in het Westen. In de Bijbel lijken de collecteopbrengsten naar de armen te gaan en naar de voltijdse zending (Filipp. 1:5, vgl. 4:16). In de praktijk geven mensen in westerse kerken vandaag liever aan een project dan aan een lokale zending.

De eerdergenoemde lokale niet-gouvernementele organisatie met de tweehonderd huisgemeenten, kwam in de problemen, omdat alle donateurs

wel een student op school wilden ondersteunen, maar niemand de lokale administratie die daarvoor nodig is financierde. Het is belangrijk dat de Nederlandse kerken hier ook aan denken wanneer met enthousiasme een nieuw project begonnen wordt. Wat zijn de kosten die lokaal nodig zijn, en kan de lokale partner die betalen?

Soms als we op bezoek gaan op het platteland is het voorschotelen van een fatsoenlijke maaltijd aan ons als gasten een opgave voor de kerk of de dominee waar we verblijven. Tijdens een training had ik gezegd tegen onze gastvrouw dat ze alle kosten voor de gezamenlijke maaltijden apart moest houden. Die zouden we betalen vanuit de organisatie van de training. Ze was opgelucht. Maar ik was aan het einde van de week verbaasd dat het was opgelopen tot ruim 10.000 Filipijnse peso (php, 150 euro) voor ons zessen. We hadden echt niet speciaal gegeten.

Een ander verhaal hoorde ik van een collega. Een partner in het buitenland had de GZB-gasten van mooie geschenken voorzien uit dankbaarheid. Helaas zag men later de kosten van die geschenken terug op het overzicht met voor het project gemaakte kosten. Dat was nu ook weer niet de bedoeling ... Hoe kunnen we samen met de partner hier goed mee omgaan?

Het werk gaat door

Een korte illustratie uit de praktijk: binnen ABCCOP werd theologisch onderwijs in 'train-de-trainer'-vorm aangeboden. Studenten uit de eerste lichting werden docenten in de tweede lichting. Zo ontstond geen voortdurende afhankelijkheid van de buitenlandse partner, maar groei van eigen leiderschap en gedeelde verantwoordelijkheid.

De Filipijnse theologische directeur na mij is inmiddels de leider van ABCCOP geworden, en een andere, jonge Filipijnse man heeft het stokje weer van hem overgenomen. En zo gaat het werk door. Het is belangrijk om te bouwen aan vertrouwen en vanaf het begin aan langetermijndenken te doen. Tegelijk is er aan het begin soms zo weinig om mee te werken. Kunnen we als Nederlandse kerk wel een lange adem hebben met een partner, ook als we niet altijd hetzelfde werk of project blijven steunen?⁶

Samengevat: Bijbelse partnerschappen zijn wederkerig, relationeel, en gericht op groei naar gelijkwaardigheid. Ze erkennen bestaande culturele structuren zoals patronage, maar laten die door het Evangelie omvormen. Ze hebben niet primair 'projecten' op het oog, maar investeren in mensen, relaties en lokale verantwoordelijkheid. Daarmee sluiten zij aan bij het ideaalbeeld van *shalom* dat de profeten al schetsten.

6 We ondersteunen de ABCCOP lokale zending met maximaal de helft van hun budget, en elk jaar 10 tot 25 procent minder. Dat geld wordt dan weer gebruikt voor een nieuwe zendeling.

Patroon-cliëntrelaties als vorm van partnerschap

Praktische implicaties in Nederland

Nu we de praktische redenen voor partnerschap en de uitdagingen om dit goed te doen bestudeerd hebben, en vervolgens ontdekten hoe de Bijbel over partnerschap spreekt, is het tijd om te kijken hoe we in Nederland hierop kunnen reflecteren of actie kunnen ondernemen.

Geven onze partnerschappen de lokale kerk beslissingsbevoegdheid en verantwoordelijkheid?

Of dicteert de zendingsorganisatie elke stap en bepaalt deze het management?

Hoe geven onze projecten de mensen die we dienen waardigheid en laten we zien dat we hen vertrouwen?

Een goed project moet mensen en gemeenschappen in hun waardigheid als mens respecteren (zie 2 Kon. 4:1-7). Afhankelijkheid berooft mensen van hun waardigheid. Beslissingsbevoegdheid kan iemands waardigheid herstellen of versterken. Bijbelse voorbeelden laten juist ook zien hoe hulp gericht is op het versterken of het opbouwen van de ander. In de Filipijnse context betekent dit dat partnerschappen zich niet moeten richten op het voortdurend geven van middelen, maar op het toerusten en in staat stellen van de lokale kerk om zelf verantwoordelijkheid te dragen.

Omvormen tot wederzijdse toewijding

Een belangrijk verschil met de tijd van Paulus is, dat veel zendelingen nu de vooral de armen dienen, terwijl Paulus vooral naar de steden leek te gaan om invloedrijke mensen te vinden. Dit kan een les voor ons zijn. Wanneer we erin slagen om invloedrijke mensen te vinden in de gemeenschappen ter plaatse die we dienen, hoeft er minder geld uit onze thuislanden te komen. Duidelijke communicatie over wat we wel en niet hebben, en wie die beslissingen nemen, is belangrijk in de Filipijnse cultuur.

Dit is ook een waarschuwing om niet zomaar in de positie van 'patroon' te stappen, voordat we het hele systeem snappen. Patroon-zijn maakt dat de mensen die we dienen ons eer geven. Dat is niet waarvoor we er zijn. Het kan maken dat we denken dat de lokale mensen dit project willen, terwijl ze alleen ons als patroon niet willen tegenspreken. Ik was in Sariaya in die positie gezet, zonder dat ik ooit van patronen gehoord had en dat maakt het zowel voor mij als voor mijn collega's lastig.

Laten we terugdenken aan de profeet Elisa in 2 Koningen 4, voor wie de vrouw uit Sunem een 'patroon' was in zijn leven, iemand die hem ontving, maaltijden voorzette en een slaappleats bood. Net zoals Elisa deed is het

belangrijk te ontvangen en niet alleen te geven; een positie waarbij zowel Elisa als wij ons fijner lijken te voelen.

In de Filipijnen, en waar ook ter wereld, doen we er goed aan deze culturele waarde in ere houden, maar met de focus op Christus en niet op ons als weldoeners uit het rijkere Westen. Patronagestructuren hoeven niet volledig te worden afgewezen; ze kunnen door het Evangelie worden getransformeerd. In plaats van machtsongelijkheid kan '*utang-na-loob*' worden omgevormd tot een dankbare wederzijdse toewijding in Christus. Buitenlandse partners doen er goed aan om bewust relaties aan te gaan die geworteld zijn in gelijkwaardigheid, transparantie en gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Beoogd gebruik van fondsen in partnerschap

In het Nieuwe Testament gebruikten mensen collectes om te voorzien in de fysieke behoeften van de armen – wat we vandaag de dag noodhulp-

en ontwikkelingsprojecten zouden kunnen noemen. We zien dat kerken ook zendelingen zoals Paulus en Barnabas uitzenden, en daarnaast steunde de lokale bevolking hen ook in hun werk.

Er valt te pleiten voor lokale zendingsondersteuning (zie ook Gal. 6:6-7). Zouden we een bepaald percentage bij kunnen dragen voor lokale zendelingen, bijvoorbeeld binnen

**Bijbelse partnerschappen
zijn wederkerig,
Relationeel, en
gericht op groei naar
gelijkwaardigheid.**

de projecten? We zagen partnerschap als langetermijnrelatie tussen Paulus en de gemeente in Filippi.

Partnerschap dient allereerst relationeel te zijn, niet projectmatig. Paulus spreekt in Filippenzen 1:5 over *uw gemeenschap aan het Evangelie, van de eerste dag af tot nu toe*. Partnerschap is meer dan een financiële of organisatorische samenwerking: het is samen delen in Christus' missie. Dit vraagt om relaties die prioriteit krijgen boven programma's of structuren en dat is een uitdaging voor Nederland, wanneer we aan organisatie- en overheidsregels moeten voldoen.

Voelen we ons als gever solidair met en verantwoordelijk voor geloofsgenoten in nood, zoals Jezus dat deed?

Worden giften gegeven vanuit de positie van een weldoener of van een dienaar?

Ik ben in jullie midden als iemand die dient, zei Jezus. Paulus was bereid alles voor iedereen te zijn, met het oog op het doel in zijn leven: zoveel mogelijk verlorenen behouden. Daarom zou vandaag de dag een test van elke

zendingssamenwerking de evangelische effectiviteit ervan moeten zijn: bevordert of remt geïnvesteerd geld de lokale gemeenschap in kerkgroei en evangelisatie op de lange termijn?

Kleine, haalbare stappen zetten

Een gecontextualiseerd model hoeft niet meteen een grote systeemverandering te zijn. Kleine, haalbare stappen kunnen al veel verschil maken. Ik noem er een paar.

- Gezamenlijke besluitvorming initiëren over fondsen.
- Kortetermijnsteun koppelen aan een plan voor zelfstandigheid
- Buitenlandse gasten bij gemeenteleden laten slapen, in plaats van in een hotel
- Uitwisselingsprogramma's waarin ook Filipijnse werkers naar het Westen worden uitgezonden
- Zendingsmaatje of deelgenotengemeente worden en specifiek met een land of zendeling meelevens, waardoor relaties kunnen groeien.

Terwijl de kerken in Europa en Noord-Amerika krimpen of vergrijzen, is er in Afrika, Latijns-Amerika en delen van Azië juist een enorme groei. Dat betekent ook dat daarvandaan meer zendingen komen. Fondsenwerving is belangrijk voor deze beweging.

Kunnen we onze kennis hiervan in Nederland inzetten voor de wereldwijde kerk? Kunnen we samen met onze partners goede plannen maken, helpen met evalueren en berichtgeving naar mensen die hen ondersteunen?⁷

Kunnen we, in plaats van een medische missie, gemeenteleden van bijvoorbeeld de GenZ-generatie sturen, om gericht en praktisch samen een filmpje te maken dat mensen in het Westen inzicht geeft? Of laten zien hoe je een mooie nieuwsbrief maakt in een Canva-sjabloon?

7 Op de Filipijnen maken ze bijvoorbeeld graag lijsten waarop iedereen aantekent wat ze ontvangen hebben, samen met een foto van de familie met het gekregen item. Terwijl we daar in Nederland vaak minder op zitten te wachten, omdat we liever de impactverhalen horen. Vorm en soort berichtgeving zou daar op afgestemd kunnen worden.

Vrij en diepgaand samenwerken

Hoe mooi zou het zijn om als GZB, als kerk in Nederland, als zendelingen en als partners in het buitenland op deze manier samen te werken: vrij en diepgaand van elkaar lerend en met langer lopende persoonlijke contacten, die de diepte in kunnen groeien. In plaats van dat het vooral eenrichtingverkeer is of de schijn van wederkerigheid wekt door iemand een keer in Nederland te laten spreken.

Durven we dieper te gaan, en onszelf met meer openheid te geven aan de wereldwijde kerk?

De vraag is: durven we dieper te gaan, en onszelf met meer openheid te geven aan de wereldwijde kerk? Ik denk dat we dan gezegend worden in hoe God ons verrast met diepere relaties en nieuwe inzichten.

Mogen deze eerste stappen ons helpen om met meer wijsheid en liefde samen te werken met de wereldwijde kerk.

Gastvrijheid

Antropologisch-missiologicalische verkenningen in Tsjechië

LEENDERT WOLTERS

In relatie tot zending heeft het thema gastvrijheid de laatste jaren een opgang gemaakt. Dit constateren is eenvoudig, maar het doorgronden is een uitdaging. Missiologisch gezien is gastvrijheid namelijk een complex begrip. Want voor de opdracht tot gastvrijheid uit gaat de constatering dat zendingswerkers als gasten komen. Een vruchtbare missionaire ontmoeting begint dus niet bij een gastvrije houding, maar bij het vermogen om gast te zijn. En dat kan een ongemakkelijke ervaring zijn.

Met die gedachte van 'een gast te willen zijn' werd ik uitgezonden naar Praag en als gezin woonden wij twaalf jaar in een vreemde cultuur. Mensen zaten in Tsjechië niet per se op ons te wachten. Na een decennium was het aantal huizen dat we vanbinnen hadden gezien, nog steeds beperkt. Consequent hebben we er echter voor gekozen om niet het stof van onze voeten te schudden (Luk. 10:11 en 7) of met de culturele stroom mee te zwemmen. In ons persoonlijke leven en rond de gemeenschap van Network Praha¹ hebben we juist ingezet op een tegencultuur van gastvrijheid.²

Network Praha is als gemeente van de Církev Bratrská – de Broederkerk³ gesticht in 2015, met studenten en jong volwassenen als primaire doelgroep. De vaste leden van deze kerk komen samen in kleine discipelschapsgroepjes en op zondagavond voor ofwel een eenvoudige kerkdienst ofwel een gemeenschapsmaaltijd.

Eind 2024 interviewde ik vier leden van Network Praha en ik vroeg hen naar de betekenis van gastvrijheid in hun postcommunistische context. In dit antropologisch onderzoek is gastvrijheid in Network Praha een ontologisch gegeven en het werd benaderd door de lens van kritisch realisme.

1 <https://networkpraha.cz/en/>.

2 Romeinen 12:13, 1 Petrus 4:9, Hebrëeën 13:2.

3 <https://portal.cb.cz/cs/home>.

De inzichten, verzameld in de interviews, schetsen een beeld van de opvattingen over gastvrijheid in deze Tsjechische gemeente. Tegelijk komen de opvattingen van de onderzoeker zelf mee in de gedachtevorming.

Dit artikel, als bewerking van dat onderzoek, geeft kort weer hoe de antropologie schrijft over gastvrijheid en schetst daarna een Bijbels-theologisch perspectief op dit thema. In het tweede gedeelte wordt aan de hand van de interviews gastvrijheid in Tsjechië beschreven en de missionaire betekenis ervan specifiek in Praag. De leidende vraag hierbij is op welke wijze dit de kerk in Nederland een spiegel voorhoudt. Wat heeft dit thema te zeggen aan (individuele) christenen, en wat betekent dit in de zoektocht naar manieren om het Evangelie gestalte te geven in de Nederlandse maatschappij?

Antropologie van gastvrijheid

Zoals gezegd benaderen we gastvrijheid niet direct vanuit de missiologie. Om grip op te krijgen op het thema, ligt het startpunt bij antropologie en filosofie. Gastvrijheid is een belangrijk thema in het ethische werk van de Franse filosoof Jacques Derrida.⁴ Dat helpt om conceptueel na te denken over onze omgang de ander. Echter, Derrida's theoretische visie van onvoorwaardelijke gastvrijheid is niet alleen onmogelijk,⁵ maar draagt ook een risico in zich mee: 'Hoe weet ik of de persoon die op mijn deur klopt een krankzinnige is die mij kwaad wil doen, of de Messias in vermomming?'⁶

Toch maakt juist dit duidelijk waar gastvrijheid om draait: hoe verhouden mensen zich tot vreemdelingen.⁷ De Latijnse wortel *hostis* van het Engelse woord *hospitality*, gastvrijheid, heeft per slot van rekening zowel de betekenis van vijand als van gast. Daarom draagt, historisch gezien, gastvrijheid altijd de mogelijkheid van vijandschap (*hostility*) in zich mee.⁸

Wat gastvrijheid hierin antropologisch onderscheidt van andere vormen van uitwisseling tussen mensen (zoals geschenken), is dat het de status van de gast verandert. Tom Selwyn schrijft hoe 'vreemden bekenden worden, vijanden vrienden, vrienden betere vrienden, buitenstaanders insiders, niet-verwanten in verwanten'.⁹ Gastvrijheid transformeert.

Michel Agier beschrijft dan ook hoe in West-Afrika gastvrijheid vaak wordt aangeboden voor een beperkte tijd. Dan trekt de vreemdeling verder of

4 Michel Agier, *The Stranger as My Guest: A Critical Anthropology of Hospitality* (Cambridge: Polity Press, 2021), hfdst. 1; Khanh Trinh, 'Derrida's Account on Hospitality', in: *Blue Labyrinths* (2023).

5 Richard Kearney, 'Guest or Enemy? Welcoming the Stranger', *ABC Religion & Ethics* (2012).

6 Trinh (2023). De woordspeling tussen 'Messias' en 'krankzinnige' komt onder meer uit: Jacques Derrida & Anne Dufourmantelle, *Of Hospitality* (2000).

7 Tom Selwyn, 'An Anthropology of Hospitality', in: *In Search of Hospitality* (2000), 19.

8 Kearney (2012); Breffni O'Rourke, 'Intercultural Encounters as Hospitality', *Journal of Virtual Exchange* 1, (2018), 28.

9 Selwyn (2000), 19.

gastvrijheid gaat over in een nieuwe relatie. De gast wordt werknemer, door te gaan werken voor de gastheer, of hem wordt aangeboden te trouwen met een lid van de stam en hij wordt familie.¹⁰

Overigens wordt dit transformatieve potentieel van gastvrijheid ook betwist. Alan Montefiore stelt dat de verandering van de gast niet absoluut is: tot op zekere hoogte worden gasten getolereerd. Denk aan burens die komen eten: ze blijven misschien nog even plakken voor een kop koffie, maar kunnen ook langer blijven dan ze welkom zijn.

Volgens hem kiezen mensen doorgaans voor ontmoetingen met gelijkgestemden en voor een beperkte tijd. Hiermee trekt hij het transformatieve potentieel van gastvrijheid in twijfel. Hij erkent de verandering van status van de gast, maar betoogt ook dat er spanning blijft bestaan – onder andere rond migranten en vluchtelingen.¹¹ Zeker in een sociopolitieke context, waarin men discussieert over vluchtelingen en xenofobie, heeft gastvrijheid een andere lading dan wanneer we het thema missionair beschouwen in de kerk.

Samengevat is gastvrijheid antropologisch gezien de wijze waarop individuen en gemeenschappen zich verhouden tot gasten. De komst van vreemden draagt spanning in zich mee, maar de interactie tussen gast en gastheer stellen hen ook in de gelegenheid die relatie te ontwikkelen zodat de gast een *insider* wordt in de ontvangende gemeenschap.

Gastvrijheid als Bijbels-theologisch thema

Nadenkend over het transformatieve potentieel van gastvrijheid, komt een Bijbels verhaal boven, dat niet vaak in verband wordt gebracht met gastvrijheid: Jakob en Laban in Genesis 29.

Jakob en Laban

Wanneer Jakob als vreemdeling arriveert, wordt hij niet direct herkend als een verwant. Hij wordt dan ook als gast verwelkomd door Laban (Gen. 29:13). Die status van gast maakt een maand later een transitie door, wanneer Laban Jakob aanbiedt hem te betalen voor zijn werk (vs. 14-15). Vervolgens worden ze het eens dat Jakob geen verre verwant blijft, maar familie (gezinlid) wordt door met Labans dochter te trouwen (vs. 18-19). En toch ... Jakob wordt nooit een volledige insider: keer op keer wordt zijn loon aangepast totdat hij zich gedwongen voelt te vertrekken (Gen. 31:4-13). In de daaropvolgende episode wordt Jakob ronduit vijandig behandeld door Laban.

¹⁰ Agier (2021), hfdst. 1.

¹¹ Alan Montefiore, 'Hospitality: Its Functions and Limitations', *Social Research: An International Quarterly* 89.1 (2022), 117-29.

Gastvrijheid is in de cultuur van het oude Midden-Oosten dan ook een belangrijk thema dat in tal van andere verhalen van de Bijbel terug te vinden is.¹² En niet alleen de *haggadah* (de geschiedenis van de Joodse slavernij in Egypte en de uittocht), maar ook de *halachah* (het geheel van de Joodse wetten en leefregels) heeft betrekking op gastvrijheid.¹³ God Zelf is de gastheer op aarde en tilt daarom zwaar aan een goede omgang met vreemdelingen.¹⁴ De profeten waarschuwen Israël om de gastvrijheid niet te schenden; dat dit toch gebeurt is uiteindelijk één van de oorzaken voor de ballingschap.¹⁵

God Zelf is de gastheer op aarde en tilt daarom zwaar aan een goede omgang met vreemdelingen.

Eenzelfde oriëntatie op de vreemdeling is terug te vinden in het Nieuwe Testament: het Griekse woord *filoxenia* betekent letterlijk: liefde voor de vreemdeling. Jezus identificeert zichzelf met de vreemdeling, met de gast, maar is uiteindelijk ook zelf de gastheer aan het laatste avondmaal.¹⁶ Missiologen wijzen erop dat gastvrijheid een belangrijk thema was in de vroege kerk.¹⁷ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de apostelen in hun

brieven aansporingen tot gastvrijheid opnemen.¹⁸

In de Handelingen en in de brieven worden vaak gastvrouwen bij name genoemd. Alsof Lukas en Paulus willen zeggen: 'Ere wie ere toekomt.'

Gastvrijheid ontvangen was cruciaal voor hen tijdens hun zendingsreizen.¹⁹ In Handelingen 16 wordt Paulus' geestelijke gulheid beantwoord door de genereuze gastvrijheid van Lydia.²⁰

Paulus gaat in zijn aanwijzingen aan de leidinggevendenden in de gemeente nog een stapje verder. Hij spreekt niet over gastvrijheid doen, maar gastvrij zijn. Voor ouderlingen en voorgangers is gastvrijheid niet alleen iets dat hen overkomt, maar ook iets dat ze opzoeken.²¹ Als zodanig is gastvrijheid in populaire theologie overgenomen als een gebod voor alle christenen. Vaak wordt het dan beschouwd als een vorm van vrijgevigheid of rentmeester-

12 Onder meer in Genesis 18 en 19; Richteren. 19:23; 1 Koningen 17:9; 2 Koningen 4:8.

13 Leviticus 19:33-34.

14 Psalm 23:5; Deuteronomium 10:17, 18.

15 Psalm 94:6; Jesaja 58:7; Jeremia 22:3; Ezechiël 22:7, 29.

16 Lukas 7:36; 10:38; 19:5. In Lukas 24:29, in het verhaal van de Emmaüsgangers, wordt het transformatief potentieel zichtbaar in meerdere richtingen – en meer apocalyptisch in Mattheüs 25:43.

17 Jody B. Fleming, 'Spiritual Generosity: Biblical Hospitality in the Story of Lydia (Acts 16:14-16, 40)', in: *Missiology: An International Review* 47:1 (2019), 56.

18 1 Petrus 4:9; Hebreeën 13:2.

19 Chris Willard & Jim Sheppard, 'What Is Generosity?', in: *Evangelical Review of Theology* 37:1 (2013), 9.

20 Fleming (2019), 56.

21 Titus 1:8; 1 Timotheüs 3:2.

schap, met een praktische toepassing in de bediening onder vluchtelingen en migranten.²²

Terecht wijst Elizabeth Newman erop dat de theologie van gastvrijheid dan verwatert tot een theologie van inclusiviteit.²³ Het ontbeert inclusiviteit aan een transformerend potentieel, omdat het de ander anders laat. Daarom moeten we gastvrijheid missiologisch gezien altijd dicht bij het Evangelie houden. Eugene Peterson schrijft: 'Verlossing, eucharistisch gedefinieerd in onze eredienst, wordt elke dag opnieuw beleefd in handelingen van gastvrijheid.'²⁴

Zo raakt gastvrijheid aan de essentie van zending, namelijk de ontmoeting met anderen en hun transformatie tot leden van de gemeenschap van Christus. Gastvrijheid betekent in de eerste plaats het bieden van vrije ruimte waar de vreemde mag binnenkomen en een vriend kan worden in plaats van een vijand. Gastvrijheid is niet bedoeld om mensen te veranderen, maar om ruimte te bieden waar die verandering kan plaatsvinden.²⁵

Op onderzoek in Tsjechië

Het onderzoek naar gastvrijheid in Tsjechië werd in hoge mate belemmerd door het gebrek aan bronmateriaal. Antropologie is een relatief jonge discipline, zeker in Tsjechië, waar het gedurende de communistische jaren vooral de Tsjecho-Slowaakse partij-ideologie diende.²⁶ Vaak raakt het thema wat bekeld tussen etnografieën en toerisme enerzijds, en migratie- en vluchtelingenvraagstukken anderzijds.²⁷ Om ons een beeld te vormen van gastvrijheid in Tsjechië moeten we dus iets breder kijken in de cultuur en vervolgens het oor goed te luisteren leggen bij wat de geïnterviewden hierover vertelden.

-
- 22 Willard & Sheppard (2013), 5; Thomas Schirrmacher & David Parker, 'Editorial – Contagious Generosity', in: *Evangelical Review of Theology* 371 (2013), 3-4.
 - 23 Elizabeth Newman, *Untamed Hospitality: Welcoming God and Other Strangers* (Ada, Michigan: Brazos Press, 2014), hfdst. 2.
 - 24 Eugene H. Peterson, *Christ Plays in Ten Thousand Places: A Conversation in Spiritual Theology* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008), 212.
 - 25 Henri J.M. Nouwen, *Reaching Out: The Three Movements of the Spiritual Life* (New York: Bantam Doubleday Dell, 1986).
 - 26 Blanka Soukupová, 'Czech Urban Ethnology (Anthropology) – Birth, Socio-Political and Professionally Scientific Starting Point, Main Topics of Research', in: *Journal of Urban Ethnology* 11 (2013), 15.
 - 27 Darya A. Sidorova, 'Anthropological foundations of hospitality', *Vestnik of Saint Petersburg University* 173 (2016), 65-6.

Familieleven

Tsjechië wordt gerangschikt onder de meest geseculariseerde landen van Europa,²⁸ hoewel Pavel Hošek hier nadrukkelijk tegenin brengt dat Tsjechen behoorlijk spiritueel zijn. Het communistische regime (1948-1989) heeft zijn sporen weliswaar nagelaten op de maatschappij, maar draagt niet alleen verantwoordelijkheid voor de anti-kerkelijke houding onder de bevolking.²⁹

Sociologisch onderzoek naar normen en waarden van Tsjechen werpt wél enig licht op het thema gastvrijheid. Naděžda Horáková ziet dat 'familieleven' de hoogste waarde is in Tsjechië, terwijl een rijk sociaal leven de laagste waarde wordt toegekend!³⁰ Dat de nadruk op gastvrijheid vooral in deze gesloten kring van familie en naaste vrienden wordt gelegd, vindt weerklink in de interviews, waarnaar we ons nu wenden.

Network Praha-leden over gastvrijheid

De interviews werden afgenomen met vier leden van Network Praha.

Richard* is een masterstudent van 21, wiens Amerikaanse ouders zo'n vijftien jaar geleden naar Tsjechië verhuisden. Jana* en Danka* zijn allebei 23, wat de leeftijdsopbouw van de gemeente weerspiegelt. Jana is een studente uit het oosten van Tsjechië, en Danka verhuisde enkele jaren geleden naar Praag als basisschooljuffrouw. Lucka* is 54 jaar en groeide op in Praag. Zij is de enige die de communistische tijd heeft meegemaakt.³¹

- Op grond van de interviews lijkt gastvrijheid in Tsjechië te worden gekenmerkt door twee contrasten. Ten eerste is er een verschil met Bohemen en Moravië. Dit zuidoostelijk gelegen gebied kan worden getypeerd als 'wijn-drinkend' en 'Italiaans'. 'Moraviërs staan bekend om hun gastvrijheid', zei Lucka. Ten tweede is er een verschil tussen de verstedelijkte en de plattelandscontext – hoewel mensen in de dorpen veelal verwanten van elkaar zijn, erkenden de geïnterviewden, waardoor gastvrijheid alsnog beperkt is tot de familie.
- Daarbij tekenden ze ook aan, dat gastvrijheid vaak plaatsvindt in de tuin, en niet binnen in huis. Veel Tsjechische families hebben een *chata*, een klein huisje in de natuur.³² Gastvrijheid is daar anders, want, zei Danka, 'een *chata* is net een cafetaria'. Jana voegde eraan toe: 'Het is een soort escapisme: het is een gedeeld familiehuis en dus voelt het niet als beschermd privéterrein.'

28 Dana Hamplová & Zdeněk R. Nešpor, 'Invisible Religion in a 'Non-Believing' Country: The Case of the Czech Republic', *Social Compass* 56.4 (2009), 582.

29 Pavel Hošek, *A Czech Perspective on Faith in a Secular Age* (Washington: Council for Research in Values & Philosophy, 2015), 2/13-4.

30 Naděžda Horáková, 'What Is Important to Us in Our Lives?', *Naše Společnost/Our Society* 2005.2 (2006): 'II. Rank of values in the Czech society' en 'III. Change of value orientation in time'. Om precies te zijn waren de twee hoogst scorende: 'een vaste partner' en 'kinderen krijgen'.

31 De geïnterviewden gaven toestemming om met gefingeerde namen* in dit artikel geciteerd te worden.

32 In het Nederlands vaak bekend onder de Russische term *datsja*.

- Dit aspect van bescherming is een veel diepere dichotomie die uit de analyse van de interviews naar vorenkomt. Men spreekt van 'kwetsbaarheid', 'angst' en 'wantrouwen' tegenover de openheid van gastvrijheid. Jana zei: 'Je huis openstellen – dat is iets heel kwetsbaars voor Tsjechen', maar de reden blijft wat onduidelijk. Danka vertelde hoe de tafel van haar oma perfect gedekt moest zijn, waardoor mensen voor de maaltijd ontvangen vrijwel onmogelijk werd. Andere geïnterviewden noemden ook het wantrouwen tijdens het communisme. Jana en Lucka noemden allebei dat Tsjechen een 'jaloers soort mensen' zijn.
- In lijn met het onderzoek van Horáková kwam uit alle interviews ook naar voren dat Tsjechen grote waarde hechten aan het kerngezin.³³ Jana zei: 'Gastvrijheid is inderdaad erg gericht op het gezin en de familie met hechte relaties' en gaat niet verder dan dat. Richard constateerde dat 'gastvrijheid aan complete vreemdelingen iets is dat totaal ongekend is'.
- Deze waarde komt nadrukkelijker naar voren dan het contrast tussen gastvrijheid tijdens het communisme en nu. Lucka ziet dat wantrouwen en schaarste destijds weliswaar een negatieve invloed hadden op gastvrijheid thuis, maar dat financiële beperkingen het ook moeilijk maakten voor mensen om elkaar in restaurants te ontmoeten.
- Het is ook sterker dan de verschillen tussen stad en platteland, omdat alle geïnterviewden erop wezen dat in Praag gastvrijheid ook juist buitenshuis kan plaatsvinden. Danka constateerde dat dit zeker voor de jongere en welvarende generatie makkelijk is.³⁴ Nieuwe relaties kunnen dus wel worden gesmeed, maar zoals Jana zei: 'De Tsjechische cultuur is als een *slowcooker*.' En Tsjechen zijn erg voorzichtig bij het aangaan van diepe vriendschappen.

Gastvrijheid in Network Praha

Een soort 'tussenruimte'

Er is weinig reden om aan te nemen dat de cultuur in de kerk gemiddeld gesproken anders is dan in de maatschappij. Jana erkent: 'Ik geloof dat Tsjechen hun vermogen tot gastvrijheid zijn kwijtgeraakt en dat heeft een weerslag op de kerk.' De geïnterviewden zijn het dan ook eens dat gastvrijheid, als praxis van Network Praha, uniek is in de Tsjechische context. Aanvankelijk werd gastvrijheid niet gethematiseerd in de gesprekken of missionaire strategie. Het gebeurde gewoon. Pas toen nieuwe gemeenteleden de ontvangen gast-

33 Horáková (2006), 'II. Rank of values in the Czech society'.

34 Jana wees erop dat tafels in restaurants steeds kleiner worden, terwijl tijdens de Eerste Republiek (1918-1938) *salons* juist grotere tafels hadden en voorzagen in ontmoetingsplekken voor mensen die niet elkaars verwanten waren.

vrijheid benoemden als aantrekkingskracht, werd de leiding van de gemeente zich bewust van de waarde van gastvrijheid voor de gemeenschap.

Het lijkt erop, dat onbewust gepraktiseerde gastvrijheid van Network Praha een soort 'tussenruimte' biedt tussen de hechte band in het kerngezin enerzijds en de losse ontmoetingen met vrienden en bekenden in horeca anderzijds. In die zin lijkt (de ontmoetingsruimte van) Network Praha wel een beetje op een *chata*, al voegde Jana eraan toe dat het 'niet zó escapistisch' was. Selwyn noteert daarbij dat eten een vast ingrediënt is van gastvrijheid.³⁵ Peterson wijst in die lijn ook op de vele maaltijden die Jezus gebruikt of benoemt in gelijkenissen.³⁶

Of zoals Jana zei: 'Het favoriete Bijbelvers van mijn peettante komt uit het Johannes-evangelie, waar Jezus zegt: 'Kom, laten we ontbijten.' (...) Ze zei: 'Telkens wanneer Jezus met zijn discipelen ging zitten om iets te bespreken, iets uit te leggen of gewoon tijd met hen door te brengen en een band op te bouwen, gebeurde dat tijdens het eten!''

Een opdracht voor de kerk

Gastvrijheid maakt dat Network Praha een plek biedt waar je nieuwe mensen kunt ontmoeten. Maar niet alleen nieuwe relaties, ook bestaande relaties verdiepen zich. Zo speelt gastvrijheid een belangrijke rol in de missie van Network Praha. Richard en Danka zien hoe in navolging van Jezus 'bezoekers genieten van de tijd met Jezus en mensen die Jezus in hun hart hebben'. Zich verdiepende relaties en gesprekken zijn ook de plaats waar men evangeliserend kan spreken.

Daarbij observeren de geïnterviewden dat de praxis van gastvrijheid transformatief is en aanstekelijk. Zendingswerkers in de gemeente hebben een 'belangrijke, inspirerende rol' gespeeld, maar de leden leren nu hoe ze zelf gastvrijheid kunnen bieden. 'What you win them with, you win them to' is het paradigma dat hier lijkt op te gaan: 'Waar je ze mee wint, daar behoud je ze ook mee.' Danka en Jana zien zelfs hoe het een opdracht is voor de kerk. Ze benadrukken hoe de kerk in Tsjechië deze gewoonte moet herontdekken en moet inzien hoe belangrijk het is voor evangelisatie.

Eucharistische gastvrijheid

Hier klinken diepe echo's door vanuit de literatuur van Rosaria Butterfield die, in lijn met Selwyn, stelt dat gastvrijheid bedoeld is om 'van vreemden naasten te maken en naasten familie van God'.³⁷ Peterson legt daarom ook

³⁵ Selwyn (2000), 27.

³⁶ Peterson (2008), 212-215.

³⁷ Rosaria Ch. Butterfield, *The Gospel Comes with a House Key: Practicing Radically Ordinary Hospitality in Our Post-Christian World* (Wheaton, Ill.: Crossway, 2018), 31.

een verband tussen het ‘marginaliseren van gastvrijheid in onze dagelijkse maaltijden’ en het afnemen van evangelisatie.³⁸ Daarom, betoogt hij, kent de kerk ook een eucharistische gastvrijheid, die op de meest fundamentele manier het transformatieve potentieel van gastvrijheid laat zien: vreemden gaan aan de Avondmaalstafel deel uitmaken van de gemeenschap van Christus.³⁹

Dit is een spannende consequentie van gastvrijheid. Jana wees er tijdens het interview op, dat in Network Praha de nodiging tot het Avondmaal vrijwel nooit werd beperkt tot ‘zij die gedoopt zijn’. Ze vroeg zich hardop af, of gastvrijheid ook grenzen zou kunnen hebben. Hier klinken de eerdergenoemde waarschuwingen in door, dat gasten mogelijk ook een gevaar zijn voor de gemeenschap.⁴⁰ Deze grenzen echter waren volgens Jana niet bedoeld om de gemeenschap te beschermen, maar de gasten zélf, die de ‘goede gave die God heeft gegeven’, zouden kunnen misbruiken.

Het feit dat gastvrijheid – en de eventuele grenzen ervan – in Network Praha niet helder is doorgesproken, maakt de gemeenschap en de praxis kwetsbaar. Tegelijk zou dit wel eens de kracht kunnen zijn. Omdat men vreemden verwelkomt, hen tot gasten ziet transformeren, en hen zo uitnodigt om deel te gaan uitmaken van de familie van Jezus Christus.

Missionair gastvrij zijn in Nederland

Om ons te laven aan de Nederlandse cultuur, bezochten mijn vrouw en ik met ons gezin bij terugkomst van onze uitzending naar Tsjechië, het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. In één van de oude pakhuizen aan het water draait daar een video over kringverjaardagen in de jaren vijftig. Dit artikel biedt niet de ruimte voor een pleidooi voor het herontdekken van de kringverjaardag als evangelisatiemodel, maar het punt moet wel even gemaakt worden: waar anders ontmoeten onze burens, die naast ons wonen, onze familieleden en vrienden? Waar anders ontmoeten mensen van de Bijbelkring onze naaste collega's? Dit stukje gastvrijheid heeft een enorm evangeliserend potentieel, want wie houdt er nu niet van een feestje?

Maar hoe gastvrij is Nederland eigenlijk? Als teruggekeerd zendingswerker durf ik de balans nog niet op te maken. Dat de supermarkten steeds meer ruimte vrijmaken voor éénpersoonsmaaltijden, wekt de suggestie dat Petersons observatie dat we überhaupt steeds minder vaak samen eten, mogelijk

38 Peterson (2008), 215.

39 Peterson (2008), 219.

40 Kearney (2012).

ook op opgaat voor onze cultuur.⁴¹ Maar hoewel zijn eucharistisch perspectief wel een nadruk legt op samen eten, gaat gastvrijheid veel verder dan dat – denk bijvoorbeeld aan het transformatieve potentieel van pleegzorg.

Petersons opmerkingen maken duidelijk dat het gaat om gastvrijheid van ons hart en van onze agenda. Als we zélf niet meer de tijd nemen om te eten – hoe hebben we dan nog tijd voor een ander? Niet voor niets legden vroege christelijke denkers zelfs in hun heilsleer, hun soteriologie, de nadruk op incarnatie.⁴² Samuel Wells wijst erop dat de menswording van Jezus door Johannes principieel wordt verwoord door Zijn naam 'Immanuel' – 'God met ons'.⁴³ In navolging van Hem is onze missionaire opdracht om mét mensen te zijn.

En zouden we in dit opzicht niet juist ook in Nederland *tegen* de cultuur in kunnen gaan? Zendingswerk betekent niet altijd dat we ons aanpassen aan de lokale cultuur of gewoontes. Dat geldt voor Network Praha in de Tsjechische context. En dat zou voor Nederlandse volgelingen van Jezus ook in de cultuur van de lage landen wel eens de opdracht kunnen zijn. Zo mogen we leren van een kleine gemeenschap in Praag.

Een geestelijke discipline

De antropologie van gastvrijheid leert dus, dat er tussen gastvrouwen, gastheren en gasten iets wezenlijks gebeurt. Iets dat wezenlijk anders is dan plaatsvindt tussen gevers en ontvangers van cadeaus. Er is veel meer sprake van een 'informele transformatie' dan van een 'transactie'. De gast verandert, de gast gaat deel uitmaken van de ontvangende gemeenschap. En daarmee transformeert ook de gemeenschap zelf.

De kerk brengt dat ten diepste tot uitdrukking in de nodiging om aan te schuiven aan de Tafel des Heren, aan de Avondmaalstafel op uitnodiging van Jezus Zelf. Gastvrijheid geeft zo uitdrukking aan de diepste kernen van het Evangelie. In de gemeenschap met christenen en de Heilige Geest mogen zoekers veranderen en transformeren tot volgelingen van Jezus Christus. Slaven worden daar zonen en dochters worden tot erfgenamen (Gal. 4:6-7).

Missionair gezien is gastvrijheid niet een instrument, een methode of model, maar een houding van individuen én gemeenschappen. Het is een geestelijke discipline, die wij kunnen hooghouden, zodat de Geest kan doen wat wij niet kunnen: die verandering van harten uitwerken van hen die te gast zijn. Dat is het transformatieve potentieel van gastvrijheid.

41 Peterson (2008), 215.

42 Stefan Paas, *Vrede op aarde. Over heil en redding in deze tijd* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2023), 129.

43 Samuel Wells, *A Nazareth Manifesto: Being with God* (Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons), 1-5.

Heil op donkere plekken

Over nabijheid en kwetsbaarheid

JAN OUWEHAND

*Ring the bells that still can ring
Forget your perfect offering
There is a crack in everything
That's how the light gets in¹*

Leonard Cohen, 'Anthem', 1992

Binnen de missiologie staat de 'mens in de marge' in de belangstelling. Deze belangstelling gaat verder dan het bieden van diaconale hulp. Het gaat vooral om de insluiting van mensen uit de marge in de gemeente. Het betrekken van mensen die 'er niet bij horen' is het ideaal, maar hoe spreekt de Bijbel over de mens in de marge? En wat is hun plaats in de gemeenschap? Laat dit een 'voorkeur' zien van God voor de arme en voor de kwetsbare mens? Hoe kunnen we bij hen present en dienstbaar zijn?

Het gaat om de vraag hoe we spreken over kwetsbare mensen en hun verbinding met het heil.² Dat is met name ook spannend wanneer we mensen met zeer ernstige intellectuele beperkingen ontmoeten. Ik denk aan iemand als Vihaan* in Nepal, met wie geen enkel contact mogelijk lijkt. Iemand die nooit alleen gelaten kan worden. Iemand die jaar in jaar uit de zorg van zijn ouders nodig heeft. Een man van ruim 30 jaar, die al jaren thuis ligt in een kamer en speelt met een rubberen ring.³

1 Vertaald: *Luid de klokken die nog luiden / Vergeet je gave offerande / Er zit een barst in alle dingen / Daar kan het licht door binnenkomen.*

2 World Council of Churches, *Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* (2006), article 6.

3 Ontmoeting tijdens een bezoek aan Nepal in 2024. Vihaan is een gefingeerde naam.

Een gevoel van machteloosheid bekruipt je en de onherstelbare gebrokenheid die je ervaart is schokkend.⁴ Wat betekent presentie en betrokkenheid dan?

Diezelfde vragen spelen ook in Nederland, bijvoorbeeld als we in een verpleegtehuis een dienst houden voor mensen met dementie. Hoe kunnen we werkelijk verbinding maken, en hoe wordt het heil in hun leven present of is het alleen aanwezig in de herinnering?

Bijbelse lijnen

Weduwe, wees en vreemdeling

Eén van de meest fundamentele gedachten in het Oude Testament is dat het menselijk bestaan kwetsbaar is. Deze kwetsbaarheid begint bij de gebroken relatie met God en werkt door in alle aspecten van het leven (Gen. 3). De mens leeft buiten het paradijs, kwetsbaar en in de marge. Daarom zoekt de mens bescherming, bouwt steden, ziet de ander als bedreiging en wil heersen over hem. Vanaf het begin is er machtsongelijkheid en worden mensen gemarginaliseerd.

'Gebrokenheid' doet uitzien naar 'heling', het herstel van de relatie met God, de ander en de schepping. Dit herstel zoekt de Bijbel niet in een menselijk ideaal van onafhankelijkheid en macht (Gen. 11), de beweging is eerder omgekeerd. Voortdurend wordt de mens met wie God onderweg is in de 'marge' gebracht, in de woestijn. Daar wordt de eigen kwetsbaarheid ontdekt en de afhankelijkheid van God beleefd en de relatie hersteld.⁵ Zelfs in het beloofde land is niets vanzelfsprekend en leeft men van de genade van God (Deut. 11:10-12).

Het is Gods wil dat ook de verbinding met de ander hersteld wordt. God heeft daarbij bijzondere zorg voor hen die worden uitgesloten omdat ze 'machteloos' zijn. In het Oude Testament is de standaardformule 'de weduwe, de wees en de vreemdeling'. Zij moeten óók delen in het heil van het beloofde land. Ze genieten daarom juridische bescherming en ontvangen steun voor hun levensonderhoud. Ze mogen delen in de overvloed en de vreugde van God. In de aanwezigheid van God is armoede en gebrek immers onnodig (Deut. 15:4-7).

De omgang met de armen komt voortdurend terug in de profetische kritiek, omdat de praktijk vaak afwijkt van Gods bedoelingen.⁶ Kwetsbare mensen worden steeds opzij gezet en uitgesloten (Ezech. 34). Deze kritiek

4 Stefan Paas, *Vrede op aarde. Over heil en redding in deze tijd* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2023²), 45.

5 Jonathan Sacks, *Numbers: The Wilderness Years* (Maggid Books & The Orthodox Union, 2017), 43.

6 Abraham Joshua Heschel, *De profeten* (Middelburg: Skandalon, 2014²), 271.

wordt zo scherp, dat soms de kwetsbare mens gezien wordt als het ware volk van God (Jes. 3:4-15).⁷ De dienst aan God loopt dan parallel aan het dienen van de armen (Jer. 22:15-16).

Hoer, tollenaar en zondaar

Deze maatschappijkritiek loopt naadloos door in het Nieuwe Testament. De vier evangeliën leveren felle kritiek op de rijken en de leiders van het volk.

Je kunt als uitgesloten mens niet delen in de vreugde van de gemeenschap.

Het zijn de armen die zich scharen rondom de kribbe, rijken worden leeg weggestuurd. Jezus ziet Zijn missie als de vervulling van de profetie waarin de armen en gebrokenen centraal staan (Luk. 4:18-19). De liefde en zorg voor de armen is de toetssteen voor het oordeel (Matth. 25). De standaard aanduiding verschuift naar de 'hoeren, tollenaars en zondaren'. Het effect van economische of sociale uitsluiting is gelijk, je kunt als uitgesloten mens niet delen in de vreugde van de gemeenschap.

Als volgelingen van Jezus verkeren de leden van de nieuwe gemeenschap in de marge en bestaat de gemeenschap grotendeels uit mensen die sociaal in de marge leven. In deze christelijke gemeente vinden uitgesloten en kwetsbare mensen een plek waar ze thuis mogen horen. Zo wordt de oorspronkelijke bedoeling van God weer zichtbaar. Gods voorkeur voor de arme en het zwakke van de wereld is duidelijk, het zwakke is door Hem uitverkoren om het sterke te beschamen (1 Kor. 1:28). De Geest komt hen in hun zwakheden te hulp en zo krijgen ze binnen de gemeenschap een centrale plek.

Dat dit uitdagend is, is zichtbaar in de grote aandacht die eenheid van de gemeente en de bedreiging daarvan in het Nieuwe Testament krijgt. Voortdurend dreigen rijkdom en macht toch de overhand te krijgen, zoals blijkt uit de scherpe brief van Jakobus (vgl. hfdst. 2 en 5).

Heling en omzien naar elkaar

De zonde heeft een verwoestende impact op alle relaties waarin de mens staat en die noodzakelijk zijn om een mens tot bloei te laten komen. De Thora toont ons Gods tegenbeweging die het 'zwakke' doet participeren in de verbondsgemeenschap. In het Nieuwe Testament wordt de gemeente in navolging van Christus opgeroepen om zo'n gemeenschap te zijn.

⁷ Vgl. Pieter Dirk Dekker, *De hemel te rijk. Een nieuwe kijk op uitverkiezing* (Utrecht: KokBoeken-centrum, 2024), 36v.

De christelijke gemeente bestaat niet alleen uit armen en kwetsbare mensen, er zijn immers welvarende en zelfs rijke leden. Rijken worden niet uitgesloten maar aangesproken op hun roeping. Het is niet de armoede of het gemarginaliseerd zijn dat doet delen in het heil.

(Jezus) is geen profeet van inclusie voor wie acceptatie en aanvaarding de belangrijkste deugd was en onverdraagzaamheid de grootste zonde.⁸

Het draait om de genade en daarin is er geen onderscheid tussen Jood of Griek en ook niet tussen rijk en arm. De gemeente is wel de plek waar we leren dat het niet draait om jezelf en waar je de ander belangrijker leert achten dan jezelf. Als leden van één lichaam zijn we met elkaar verbonden, ook met de mens die 'anders' is, arm of kwetsbaar. Dat gaat over de verbinding tussen mensen binnen en buiten de gemeente, en dat ondanks grote verschillen.

Presentie: de naaste in de ogen zien

Hoe verbinden ongelijke mensen zich op een gelijkwaardige manier met elkaar? Volgens de presentietheorie kunnen wij elkaar alleen ontmoeten als wij de neiging onderdrukken om de ander te zien in het licht van onze eigen opvattingen. Het is essentieel dat je ook je eigen emoties bevraagt, want ook medelijden, walging en angst kunnen de verbinding in de weg staan.⁹

Als leden van één lichaam zijn we met elkaar verbonden, ook met de mens die 'anders' is, arm of kwetsbaar.

Als alle vooringenomenheid verdwijnt kunnen wij de naaste in de ogen zien. We ontmoeten dan de concrete mens, niet een abstractie. Simone Weil schrijft: 'Hij is het. Alles van hem. De armen, de ogen, de gedachten. Alles.'¹⁰ Vanuit deze verbinding ontstaat een concrete, verantwoordelijkheid nemende betrokkenheid bij wat zich aanbiedt en vraagt om compassie, inzet, respect en zorg.¹¹

Het zonder voorwaarde vooraf de ander tegemoet gaan, is echter niet zonder risico. Het vraagt immers om de erkenning van de eigen kwetsbaarheid en de bereidheid om dienstbaar te zijn:

8 Miroslav Volf, *Exclusion & Embrace. A theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation* (Nashville: Abingdon Press, 1996), 63.

9 Andries Baart, *Een theorie van de presentie* (Den Haag: Boom Lemma, 2006), 212v.

10 Simone Weil, *Wat is heilig in de mens? De laatste essays* (Letterwerk, Borgerhout: Letterwerk, 2022²), 10.

11 Baart, *Een theorie van de presentie*, 233-234.

Mensen worden met waardigheid bekleed zodra zij hun vermeende goddelijke gedaante loslaten en de gestalte van een dienaar aannemen.¹²

Als we de ander in deze gestalte tegemoet treden, maakt ons dat kwetsbaar. De ander kan je afwijzen, kan reageren met agressie, of misbruik maken van je maken.

Omarmen als waagstuk

Miroslav Volf gebruikt de metafoer van omarmen om deze vorm van ontmoeten te beschrijven, maar benadrukt de risico's als hij zegt: '*Embrace is grace, and grace is gamble, always.*'¹³ Insluiten, omarmen is genade en genade is altijd een waagstuk. Het schept ook ruimte.

Hij benadrukt dat er pas sprake is van een omhelzing als de ander meedoet. Het gaat erom dat we elkaar vasthouden en dat is onmogelijk zonder wederkerigheid. Dat betekent dat de beweging naar de ander door die ander kan worden afgewezen en nooit dwingend kan zijn. In deze vorm van present-zijn draait het om de persoonlijke relatie. Deze kan gekenschetst worden als een relatie van vriendschap: je kiest voor de ander.¹⁴

De ander ontmoet je echter niet los van zijn context. In de ontmoeting is de ander geen exponent van zijn gemeenschap, maar staat die er ook niet los van. Wij ontmoeten de ander altijd als deel van een gemeenschap, van een bredere samenleving met een eigen geschiedenis en machtsverhoudingen.¹⁵ Kiezen voor de ander verbindt ons met zijn pijn, met de pijn van (aangeboren) fysieke wonden, sociale onrechtvaardigheid als armoede, geweld, wonden in relaties en in onszelf. En al deze wonden roepen existentiële religieuze vragen wakker. Ze schaden immers ons vertrouwen in God én laten ons vragen naar de betekenis van ons leven.¹⁶

12 Stefan Heuser vat op deze manier de visie van Luther samen in 'Luther and Disability', in: Brian Brock and John Swinton, *Disability in the Christian Tradition. A Reader* (Grand Rapids: Eerdmans, 2012), 197.

13 Volf, *Exclusion & Embrace*, 147.

14 Vriendschap is de vrijwillige keuze voor de ander. In zijn boek *Receiving the Gift of Friendship. Profound disability, theological anthropology, and ethics* (Grand Rapids: Eerdmans, 2008) analyseert Hans Reinders wat mensen met een beperking nodig hebben. Ze hebben niet alleen toegang tot hun rechten of specifieke voorzieningen nodig: 'Ze willen niet getolereerd worden vanwege/op basis van gelijkheid en rechtvaardigheid; ze verlangen ernaar om het leven te delen van mensen zoals ik, omdat ze door mensen zoals ik gezien en gekozen willen worden.' Het gaat om een keuze, een vrijwillige beweging naar de ander. Dit geldt niet alleen mensen met een beperking, maar voor elk mens (142).

15 David Brooks schrijft in *How to know a person* (London: Penguin Random House, 2025), 236: 'Onze ontmoetingen worden gevormd door onze historische erfenis – die van slavernij, elitisme, seksisme, vooroordelen, onverdraagzaamheid, economische en sociale overheersing. Je kunt een ander mens niet echt leren kennen wanneer je doet alsof je geen oog hebt voor ideologie, klasse, ras, geloof, identiteit, of andere sociale categorieën die discussie en controverse oproepen.'

16 Thomas Halik, *Raak de wonden aan. Over niet zien en toch geloven* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2018), 97vv.

Presentie en het heil

Juist deze vragen laten de missionaire betekenis van deze ontmoeting zien. De vraag is hoe de ander betrokken wordt op het heil, dat ten diepste het herstel is van de verhouding met God. Is de verbinding met de ander alleen een opstapje om het Evangelie te delen of is er meer te zeggen over wat zich voltrekt in de relatie? Een persoonlijk God laat zich bij uitstek kennen in de persoonlijke ontmoetingen. Stefan Paas schrijft:

Gods heil wordt daar ervaren waar liefdevolle verbindingen ontstaan of hersteld worden – vaak onverwacht en onwaarschijnlijk, zoals Jezus zich uitstrekt naar onwaarschijnlijke mensen.¹⁷

Het heil gaat allereerst over het komen van God tot mensen en niet omgekeerd. Dat komen is eenzijdig en een mysterie. Vanuit het Nieuwe Testament is er in dat komen van God in Christus een principiële betrokkenheid naar de wereld. Het is uit op het herstel van de relatie met God en het herstel van de mens. Het is de taal van het verbond dat geen gesloten werkelijkheid is, maar open is en gepaard gaat met de uitnodiging om deze omarming te beantwoorden.¹⁸

**Wanneer hulp
voorbijgaat aan
de concrete mens,
heelt het niet en
presenteert het niet
het heil.**

De christen stelt in de ontmoeting met de ander deze werkelijkheid present en zo opent zich voor de ander een andere wereld. Als de christen leeft van de genade, wordt in de schijnbaar kleine en triviale handelingen van het gewone leven God verwacht. De ander wordt daarin betrokken en wij mogen erop vertrouwen dat God daarin zijn eigen weg met mensen gaat.¹⁹

Deze benadering betreft ook de mens die ogenschijnlijk niet kan antwoorden bij het heil, zoals mensen met ernstige intellectuele beperkingen. Mensen mogen zich in geloof en vertrouwen met de ander verbinden, omdat ze weten dat noch hun intellectuele vermogens, noch hun toewijding of overgave het komen van God mogelijk hebben gemaakt, met andere woorden: ze mogen immers zelf van genade leven.

17 Stefan Paas, *Vrede op aarde. Over heil en redding in deze tijd* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2023), 41.

18 Volf, *Exclusion & Embrace*, 156.

19 Erik Borgman, *Alle dingen nieuw. Een theologische visie voor de 21ste eeuw. Inleiding en invocatio* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2020), 81. De relatie van de gelovige met de wereld kan heel goed beschreven worden met de term 'priesterschap', zoals Stefan Paas dit doet in zijn boek *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een post-christelijke samenleving* (Utrecht: Boekencentrum, 2015), hfdst. 5-7.

Heil en heling

Elke present-zijn in het leven van de ander heeft impact. Presentie is daarom niet passief, maar heeft in zekere zin een handelingsperspectief. Het leven van de ander verandert, er ontstaan nieuwe verbindingen en mogelijkheden. Juist als wij aandacht hebben voor de ander en luisteren, zegt Jonathan Sacks, zullen wij 'de stem van God in het hart horen die ons zegt dat er werk te doen is en dat Hij ons nodig heeft'.²⁰

Samuel Wells wijst erop dat we moeten oppassen dat we direct iets vóór iemand gaan doen: echte ontmoeting is een voorwaarde en leidt tot werken met de ander.²¹ We zijn nooit alleen geroepen om er te 'zijn', ook niet om te werken, we mogen mét de ander zijn. Dat is geen werken, maar beschikbaar zijn. Het is ontmoeting omwille van de ontmoeting en dat blijft altijd bestaan ook als 'werken' onmogelijk wordt. Je kunt niet iedereen nabij zijn, maar je kunt je ook ver van iedereen vandaan houden. Het is onze roeping nabij te zijn bij hen wiens weg we kruisen en vanuit die ontmoeting is er ruimte om op weg te gaan.

Heling brengen in het leven van een ander begint daarom niet bij onze idealen en theorieën, maar met de vraag van Jezus aan de blinde Bartimeüs die Hij ontmoette op de weg: *Wat wilt u dat Ik doen zal?* (Mark. 10:49-51). Hij is de ander niet alleen nabij, maar biedt zich aan de ander aan en dat schept voor de ander verrassende mogelijkheden. Wat wij kunnen geven wordt bepaald door wat wij hebben en is altijd gericht op heling: door de ander vast te houden, de ander te bevestigen of uit te nodigen tot verandering en deelgenoot te maken van wat je gelooft.

Vanuit deze persoonlijke betrokkenheid komt de context van de ander ook in beeld. Hij is immers deel van een familie en van een sociale omgeving en kan daarvan niet losgemaakt worden. In die omgeving is sprake van onrecht, wetteloosheid, armoede. Gerechtigheid is hierin een sleutelwoord, maar het streven naar gerechtigheid moet verbonden blijven met het zoeken van vrede. Recht en verzoening gaan samen op, recht is een dimensie van de vrede, dus van heling.²² Onze idealen moeten geen slachtoffers maken, maar de vrede dienen. Omdat de brede context meeweegt is er volop ruimte voor diaconaat en hulpverlening, maar wanneer hulp voorbijgaat aan de concrete mens, heelt het niet en presenteert het niet het heil.

20 Jonathan Sacks, *Een gebroken wereld heel maken. Verantwoordelijk leven in tijden van crisis* (Middelburg: Skandalon, 2017), 321.

21 Samuel Wells, *Een Nazarethmanifest. Met God zijn* (Franeker: Van Wijnen, 2020), 29-32.

22 Stefan Paas, *De weg van de vrede. Een rondleiding door het christelijk geloof* (Utrecht: Kok-Boekencentrum, 2025), 169.

Een gemeenschap vol genade

Wat betekent dit voor iemand als Vihaan*?

Presentie en het heil hebben alles te maken met de wijze waarop het Evangelie als het ware incarneert in het leven van concrete mensen. Maar heeft dat nu betekenis voor iemand als Vihaan in het begin van deze bijdrage? Onze rationele vermogens zijn gelukkig niet bepalend voor de relatie met God of met de ander. Augustinus schrijft:

Zulke mensen [mensen met een beperking, JPO] zijn voorbestemd en tot het leven gewekt, zodat zij die niet beperkt zijn zullen begrijpen dat de genade van God en de Geest, die blaast waar Hij wil, niemand overslaat. Zelfs hun merktekenen blijven na de opstanding bestaan als een blijvende herinnering aan hun bijzondere roeping. Zij hebben een educatieve rol: ze leren 'ons' iets, en ze delen er op een wonderlijke manier zelf in.²³

God heeft het kwetsbaarste leven op het oog en doet ook hen delen in het heil. De ouders van Vihaan* (zie inleiding) zochten overal genezing en vonden die niet voor hun kind. Uiteindelijk komen ze bij een predikant en vragen hem om voor hun zoon te bidden. De verwachte genezing kwam niet, maar de wonderlijke woorden van de vader waren: 'Hij werd niet genezen, maar wij zijn gered.'

Deze woorden doen denken aan het boek *Arthur's Call* van Francis Young over haar zoon Arthur. Na diepe worstelingen vindt ze vrede, én ontdekt ze waarde en betekenis in het leven van haar zoon. De kwetsbare mens, ook de meest kwetsbare, heeft een roeping om als leerling van Jezus betekenis te hebben. Niemand is alleen het voorwerp van de goede bedoelingen van anderen.²⁴

De kwetsbare mens, ook de meest kwetsbare, heeft een roeping om als leerling van Jezus betekenis te hebben.

Het leven van haar zoon toonde Frances Young wat er werkelijk toe doet in het leven; dat de ontmoeting met God een ervaring buiten de eigen comfortzone is; dat Christus present is in de gemeenschap waarin Arthur een plek had; dat de genade en de werking daarvan een geheim zijn.²⁵ Voor haar speelt de gemeenschap waarin Arthur wordt opgenomen een grote rol als plek van het heil.

23 Augustinus, 'A Treatise on the Merits and Forgiveness of Sins, and on the Baptism of Infants', in: *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Vol. 5 (Grand Rapids: Eerdmans, 1978), 27-28.

24 Zie voor het belang van de erkenning van discipelschap in het leven van mensen met (zeer ernstige) beperkingen: John Swinton, *Becoming Friends of time. Disability, Timefulness and Gentle Discipleship* (Waco: Baylor University Press, 2016), 94vv.

25 Frances Young, *Arthur's Call. A Journey of Faith in the Face of Severe Learning Disability* (London: SPCK Publishing, 2014), 141-158.

Vihaan en zijn ouders kunnen echter niet naar de kerk, maar elke week komen leden van de gemeente bij hen, ze zingen en bidden met elkaar en zo vormt zich in hun kamer een gemeenschap vol genade.

Bron van hoop

De genade van God is een bron van hoop. Als een christen de ander ontmoet, staat dat niet los van Christus zelf. Er bestaat immers geen mens op zichzelf, dat is een lege abstractie. We kunnen de ander niet los zien van God. Zoals Bonhoeffer schrijft: 'De mens is in de menswording aangenomen, in Christus geliefd en geoordeeld en verzoend ... Er bestaat geen relatie met de mens zonder een relatie met God en omgekeerd.'²⁶

*Dokter Amrita in Nepal is betrokken bij de hulp aan kinderen met ernstige fysieke en intellectuele beperkingen, kinderen die niet gezien en niet gehoord worden in de samenleving. Hindoe-ouders brachten hun kind naar het ziekenhuis. 'Contact' bleek niet mogelijk en er kon weinig meer worden gedaan. Na enkele dagen stierf het kind. Dokter Amrita: 'De waarom-vraag hield me bezig, wat is de betekenis van dit leven? Of bracht God dit kind bij ons en werd het zo ons kind ... Zijn kind?'*²⁷

Hiermee krijgen we zicht op het doel van het leven. De genade van God opent nieuwe mogelijkheden, maakt soms directe hulp mogelijk en doet vriendschap opbloeien. Zo wordt iets van Gods bedoeling zichtbaar: een leven in gemeenschap met elkaar waarin de marge in het centrum komt, en de één de ander in liefde dient en waar mensen elkaar in Christus ontmoeten. Het uiteindelijke doel van ons menselijk bestaan:

... is niet het resultaat van het ontwikkelen van (onze) potentiële of innerlijke vermogens ... het uiteindelijke doel van mens-zijn wordt gekenmerkt door de unieke relatie die de drie-enige God met de mensheid heeft en onderhoudt in Zijn heilshandelen.²⁸

26 Dietrich Bonhoeffer, *Aanzetten voor een ethiek* (Zoetermeer: Boekencentrum 2012), 176.

27 Genoteerd tijdens een bezoek aan Nepal in 2024.

28 Reinders, *Receiving the Gift of Friendship*, 273.

En wat betekent dit voor ons?

Het daagt de gemeenten ook in Nederland uit om niet in de eerste plaats 'iets te doen' voor de mensen in de marge, maar om de verbinding te zoeken met kwetsbare mensen. En dat is hard nodig in een wereld waarin mensen beheerst worden door de jacht op succes en erkenning. Het is immers een wereld die mensen naar de marge duwt en anderen doet stuk lopen in hun zoektocht naar succes.

De gemeente van Christus wordt geroepen om helend present te zijn in die wereld. Ze zijn om die reden als kerk (*ek-klesia*) uit deze wereld geroepen. Als gemeenschap van kwetsbare mensen verbindt ze zich op weg naar Gods toekomst met de kwetsbare naaste. Zo komt de genade tot bloei. Het gaat dan niet alleen om wat we voor een ander kunnen betekenen. Het gaat ook over wat de ander ons – soms zonder woorden – te zeggen heeft en hoe wij met elkaar de genade van God kunnen ontdekken en vieren.

Zal er dan in onze bijeenkomsten een veilige plek zijn voor de kwetsbare naaste?

Houden we de mensen met dementie nog in ons midden?

Maken we ruimte voor de dienst en voor bijdragen van mensen met een intellectuele of fysieke beperking?

Mogen mensen met een andere culturele achtergrond er zijn, en willen we horen wat de Geest door hen tot de gemeente zegt?

Natuurlijk is dat spannend, maar: *'Embrace is grace, and grace is gamble.'* Het is echter niet alleen spannend om medemensen met genade te willen omarmen, het is ook verrassend. Het geeft een verrassende kijk op de wereld die komt.

Gedurfd geloof

Geloven onder druk als spiegel voor de kerk in Nederland

10

RIK LUBBERS

Geloven onder druk is een realiteit die gelovigen door heel de geschiedenis heen hebben ervaren. Ook nu worden wereldwijd christenen – en ook niet-christenen – geconfronteerd met discriminatie, tegenstand en fysiek geweld. Een werkelijkheid die de kerk niet kan en niet mag negeren, zoals 1 Korinthe 12:26 zegt: Als één lid lijdt, lijden alle leden mee. Christenen in Centraal-Azië hebben te maken met beperkte geloofsvrijheid. Ze ervaren dagelijks druk vanwege het belijden van Jezus' naam. De vraag is: in hoeverre is dit laatste nadelig? Of is hierover ook meer te zeggen?

In deze bijdrage kijken we in de spiegel van de kerk in Centraal-Azië. Een context die we vaak 'gesloten' noemen.¹ De vraag is of dit juist is. Na eerst een casus, kijken we in de tweede plaats naar de verschillende contexten van Centraal-Azië en Nederland. Als derde maken we een kort uitstapje naar een bepalend Bijbelgedeelte rond dit thema: Matteüs 10. De vraag welke context er nu daadwerkelijk open is, komt in de vierde plaats aan bod. Ten slotte schetsen we een aantal lijnen die vanuit dit spiegelmoment tot ons komen. Niet om de les te lezen, alsof het in de Nederlandse context *niets is*, wel om eerlijk de vraag te stellen naar 'gedurfd geloof'. Of anders verwoord: 'Sta jij in vuur en vlam voor Jezus?'

1 Er is veel lijden dat mensen elkaar aandoen en in allerlei vormen, waarbij een religieuze overtuiging en praktijk niet de enige of voornaamste reden is. Dit verschilt per context en het vraagt bedachtzaamheid in ons spreken hierover. Vgl. bijv. Bernard Reitsma, *Kwetsbare liefde. De kerk, de islam en de drie-enige God* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2017), 163-170; Charles. L. Tieszen, 'Redefining Persecution', in: William D. Taylor, Antonia van der Meer & Reg Reimer (ed.), *Sorrow & Blood. Christian Mission in Contexts of Suffering, Persecution, and Martyrdom* (California: WEA, 2012), 43-49.

Een ontmoeting met Ivan*

*Tijdens een conferentie met vijfhonderd kerkleiders ontmoet ik Ivan (*niet zijn werkelijke naam). Bescheiden, ietwat schuchter staat hij achteraan. Vol overgave zingt hij een lied van aanbidding. Ik schuifel dichterbij hem toe en raak aan de praat. Ivan, predikant in één van de landen van Centraal-Azië, vertelt in tranen dat hij op weg naar de conferentie werd gebeld door het ministerie van religieuze zaken. Een waarschuwing volgde om niet verder te reizen en hij moest zich melden. Ivan, al achter de douane op het vliegveld, legde uit dat hij naar een conferentie ging en over een paar dagen terug zou zijn. De druk werd opgevoerd: 'Kom naar het bureau, want je mag hiervoor het land niet uit!' Ivan vertrok toch: 'Koning Jezus gaat voor alles en iedereen, toch?'*

Ik weet even niet wat ik moet antwoorden. Ivan, klein van stuk, bescheiden maar vastberaden, kijkt me aan: 'Ik voel aan alles dat de grenspolitie me op staat te wachten en ik wéér een paar dagen in detentie moet doorbrengen.' Voorzichtig stamel ik of hij niet meer onder de radar moet opereren. Verbaasd kijkt hij me aan: 'Have you ever read Acts 20:22-24? I am on fire for my Lord Jesus, whatever the costs.' – 'Heb je Handelingen 20:22-24 gelezen? Ik sta in vuur en vlam voor mijn Heer Jezus, wat het me ook zal kosten.'

Ik ben van mijn stuk gebracht. Ivan, een voorganger in een 'gesloten' regio, nog maar 32 jaar jong en geestelijk leider van nota bene zes kerken in verschillende steden. Hij leidt een team van veertig kerkelijk werkers en predikanten die actief zijn in de regio. Ivan zet volop in op een beweging van 'disciples who make disciples', volgelingen die anderen tot discipel maken. Ondertussen runt hij ook een keten van koffiebarretjes om wat inkomen te genereren. In stilte denk ik na over die ene zin van hem en ik vraag me af: 'Sta ik in vuur en vlam voor Jezus, wat het me ook kosten zal?'

Later hoor ik dat Ivan bij terugkomst inderdaad vastgezet is. Opgepakt. Zijn 'misdaad'? Jezus op nummer één gezet. Ik denk aan zijn vrouw en hun jonge kindje, het team, een kerk, broeders en zusters zonder hun vader en voorganger. Ivan is in leven en zit 'slechts' gevangen. Er zijn in deze zin heftiger verhalen die getuigen van 'lijden vanwege je geloof'. Tegelijk heb ik het vuur in Ivans ogen gezien en weet ik hoe ver hij zou gaan voor zijn Heer.

Twee verschillende contexten

Centraal-Aziatische context

Centraal-Azië is een immense regio, met verschillende landen, bevolkingsgroepen, culturen en talen. Een regio met antieke steden langs de oude Zijderoute, imposante bergtoppen, uitgestrekte vlakten en moderne metropolen. In het straatbeeld zie je traditionele folklore, Russische en Chinese invloeden. Een kleurrijk geheel.

Na 1991, toen de voormalige Sovjet-Unie uiteenviel, ontstond een heropleving van de eigen identiteit van verschillende bevolkingsgroepen. Ook politiek ontwikkelden landen zich. Sommigen zijn formeel enigszins democratisch, maar een meer autocratisch landsbestuur blijkt in dit gebied meer de praktijk.

Tegelijk ontwikkelde zich een uitgesproken religieus besef. Dit uitte zich in verdere groei van de islam, die traditioneel al sterk aanwezig is, en ook in de toename van christelijke geloofsgemeenschappen. Veel jonge (huis)kerken ontstonden na 1991. Eén ding komt in deze hele regio overeen: de geloofsvrijheden zijn beperkt, zij het in verschillende mate.² Ook in Ivans thuisland is sprake van een groeiende presentie van de islam. Daarbovenop zijn er beperkende maatregelen tegen religieuze groeperingen vanuit de politiek. Daarom spreken we over een 'gesloten context' en communiceren we met terughoudendheid over deze regio.

De kerk lijkt in deze landen te groeien, alhoewel dit moeilijk te staven is met data.³ Wat in ieder geval opvalt, is de aanhoudende en dagelijkse weerstand waar gelovigen mee te maken hebben. Deze weerstand uit zich in sociale uitsluiting, discriminatie, intimidatie en beperkende politieke regelgeving, zoals bijvoorbeeld tegenwerking bij registratie van religieuze gebouwen, het verbod op het houden van (huis)diensten of moeite om formeel theologisch onderwijs vorm te geven.⁴ Vandaar dat organisaties als de GZB spreken over een 'gesloten context', aangezien het werk dat zij daar doen gevoelig kan liggen.

Ondanks deze gesloten context en ondanks de niet-comfortabele omstandigheden is de kerk standvastig. Trouw zijn in datgene wat God je toevertrouwt, het is een urgentiebesef om de ander mee te nemen in een beweging die zoveel voor je betekent dat je er alles voor over hebt.

2 Zie: Pew Research Center, *Religious Restrictions Around the World* (2024), 10.58094/btnb-r624 (laatst geraadpleegd 31 oktober 2025). Het Pew Research Center heeft onderzoek gedaan naar beperkingen van geloofsvrijheden in verschillende landen door overheden, individuen of sociale groepen ten opzichte van 2007.

3 Onderzoek naar huiskerkbewegingen is complex, omdat deze voorzichtig en onder de radar opereren.

4 Vgl. Anneta Vyssotskaia, 'Perseverance in a Time of Persecution', in: Bernard Reitsma (ed.), *Fruitful Minorities. The Witness and Service of Christian Communities in Predominantly Islamic Societies* (Bonn: VKW, 2018), 79-84.

Vol passie en vol vuur dienen vrouwen en mannen – bijna altijd naast hun baan – het Koninkrijk. Werkweken van tachtig tot honderd uur blijkt meer regel dan uitzondering te zijn. Want: Jezus staat op nummer één en dát gun je anderen toch ook?

Nederlandse context

Nederland: een klein land met veel vrijheden op allerlei terreinen en een cultuur van overleg die we trots ‘polderen’ noemen: ‘iedere mening telt’. Ondersteund door juridische bescherming en maatschappelijke acceptatie kunnen ook christenen – en aanhangers van andere religies – voorsnog overall zonder problemen samenkomen en hun geloof uiten. Verschillende theologische opleidingen zijn geaccrediteerd door de overheid, waardoor hoogopgeleide voorgangers de kerk leiden, vaak fulltime vrijgesteld en beschermd door een collectieve arbeidsovereenkomst. In die zin vormt de kerk in Nederland een kerk in de comfortzone. In tegenstelling tot Centraal-Azië is het een kerk in een ‘open context’.

Opvallend genoeg heeft ze, ondanks deze comfortabele positie, te maken met krimp. Geloof in Nederland lijkt op zijn retour.⁵ Ook al zitten kerken op sommige plekken – denk aan de *Biblebelt* – in vergelijking met Centraal-Azië bomvol. Nederland: een land van vrijblijvendheid, individualisme, autonomie en zelfrealisatie. Maar ook: een land waar veel kerkgangers schroom ervaren om geloof publiekelijk te uiten.

De vraag dringt zich op: welke context is er nu daadwerkelijk gesloten en welke is er meer open? Met welke ogen kijken we en zien we mogelijk iets over het hoofd? Voordat we deze vraag beantwoorden maken we een uitstapje naar Mattheüs 10.

Jezus volgen

Wanneer er over ‘vervolging’ en ‘lijden vanwege Jezus’ naam’ wordt gesproken, komt vaak Mattheüs 10:38-39 ter sprake: *Wie niet zijn kruis op zich neemt en Mij volgt, is Mij niet waard. Wie zijn leven probeert te behouden zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest omwille van Mij, die zal het behouden.*⁶

5 Recent onderzoek (2025) naar religie in Nederland toont een stijgende lijn onder jongeren (Gen Z) met toenemende interesse in zingeving en spiritualiteit, alhoewel dit zich niet direct vertaalt in meer kerkgang. Zie bijv.: Maaïke van Houten, ‘Voor het eerst zijn jongeren geloviger dan de generatie voor hen’, in: *Trouw*, 13 april 2025, <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/voor-het-eerst-zijn-jongeren-geloviger-dan-de-generatie-voor-hen~be1c452e/> (laatst geraadpleegd: 31 oktober 2025).

6 Nieuwe Bijbelvertaling NBV21.

In de rede van Mattheüs 10 blijkt dat Jezus zijn discipelen 'als schapen onder de wolven' zendt. Er klinkt hier geen prachtig overwinningsslied en al helemaal geen triomfantelijke taal. Dat past bij wat we lezen over Ivan en andere christenen in Centraal-Azië.

Wat als de ervaring nu niet zegevierend en opgetogen is?

Wat als het volgen van Jezus gevaar met zich meebrengt?

Wat als ambtenarij van het ministerie van religieuze zaken je vastzet?

Wat als je familie druk uitoefent, omdat je christen bent en zij moslim?

Wat als de druk té groot wordt, je vrouw en kinderen zich tegen je keren?

Wat als ouders of je broers je naar het leven staan, omdat je Jezus liefhebt?

Dan gaat een tekst als Mattheüs 10:35-38, waar de familiebanden expliciet genoemd worden, wel heel anders spreken. Houd je meer van je familie óf van Jezus? In Centraal-Azië, vanouds een patriarchale cultuur waar familie-eer het hoogste goed is, is dat complex. Trouw en gepassioneerd, en met een groot urgentiebesef maken volgelingen van Jezus radicale en tegelijk ook moeilijke keuzes vóór Jezus.

Maar wat als je als christen je leven comfortabel vorm kunt geven? Je gaat naar de kerk en jou wordt geen strobreed in de weg gelegd. Van der Deijl spreekt over 'de essentiële bijsluiters bij 'de grote zendingsofdracht' van Mattheüs 28'. Hij stelt: 'Zending vindt altijd plaats in de schaduw van het kruis.'⁷ Ook Goheen onderstreept dit, terwijl hij Lesslie Newbigin aanhaalt:

Een missionaire confrontatie ('encounter') brengt ook lijden met zich mee. Wanneer de kerk trouw is aan het Evangelie, zullen haar leven en getuigenis 'de meest fundamentele overtuigingen van de wereld op zijn kop zetten'. In woord en gedrag ontstaat hierdoor een uitdaging voor de heersende machten. Voor de kerk zijn als gevolg daarvan conflict en lijden haar deel. (vert. RL)⁸

Ongeacht waar de kerk op aarde gezonden is nemen volgelingen van Jezus hun kruis op. Het kruis opnemen en Jezus volgen betekent toegewijd volgen zijn. Niet slechts parochiaan of kerkganger.⁹ Nederig doch beslist de Ge-kruisigde én Opgestane navolgen. Dit is in de context van Centraal-Azië, maar ook voor de westerse context geen sinecure. Thomas a Kempis stelt treffend:

7 Willem van der Deijl, *Lijden met Christus. Een theologie van vervolging voor de kerk vandaag* (Plateau & Open Doers), 110-111.

8 Michael W. Goheen, *Introducing Christian Mission Today. Scripture, History and Issues* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2014), 69.

9 Vgl. bijv. Podcast DE STEM (afl. 92), 'Van kerkganger naar volgeling. Lessen van vervolgte christenen'; Richard Groenenboom, *Diepgeworteld. Groeien in geloof met vervolgte christenen* (Utrecht: KokBoekencentrum-SDOK, 2025).

Jezus heeft er thans velen die zijn hemels rijk liefhebben, maar weinigen die zijn kruis dragen. (...) Hij vindt er heel wat die zijn tafel delen, maar weinig deelgenoten aan zijn vasten.¹⁰

Mattheüs 10 schetst een realistisch beeld. Discriminatie, politieke druk, sociale uitsluiting, fysiek geweld, dood. Het is de dagelijkse praktijk die de boodschap van Jezus onderstreept. Ivan riep me op eens goed naar Handelingen 20:22-24 te kijken:

Nu ben ik [d.i. Paulus] op weg naar Jeruzalem, gedreven door de Geest, zonder te weten wat me daar te wachten staat, behalve dan dat de heilige Geest me in iedere stad verzekert dat gevangenschap en vervolging mijn deel zullen zijn. Ik hecht echter geen enkele waarde aan het behoud van mijn leven, als ik mijn levenstaak maar kan voltooien en de opdracht uitvoeren die ik van de Heer Jezus ontvangen heb: getuigen van het evangelie van Gods genade.¹¹

Is dit niet precies wat we zien in Mattheüs 10, in Jezus' woorden en leven, in Paulus' en Ivans ervaring? Een geleefde werkelijkheid van tegenstand, druk

Schape tussen de wolven, maar mét hun herder.

en gevangenschap. Schape tussen de wolven, maar mét hun herder. Dat maakt dat zij niet anders kunnen dan 'getuigen van het evangelie van Gods genade'. Ze zijn *on fire* voor hun Heer. Over vreugde in alle omstandigheden gesproken. Jezus volgen is in deze niet-comfortabele setting geen theoretische kennis,

maar geleefde praktijk waar littekens, wonden en tranen zichtbaar zijn, maar wel met die existentiële ervaring dat dé Herder erbij is.

Gesloten of open

Welke context is nu daadwerkelijk open? De kerk in de Nederlandse context kent een grote mate van vrijheid en geloof valt er vrij te belijden en uit te leven. Tegelijk – ik ga bewust kort door de bocht – hebben kerkgangers moeite om Jezus te volgen en te delen uit de rijkdom van een leven met Hem. Anders gezegd: de kerk in Nederland bevindt zich in een open context, maar de kerk lijkt meer gesloten.

De kerk in Centraal-Azië bevindt zich buiten de comfortzone. Er is voortdurend politieke oppressie, religieuze druk, familiale spanning. Er is schaarste op allerlei terreinen: predikanten hebben uit financiële nood een

10 Thomas a Kempis, *De navolging van Christus (1441)*, serie: Klassiek Licht, 5^e dr. (Barneveld: Nederlands Dagblad, 2008), 88.

11 NBV21.

baan naast hun kerktaken en er zijn te weinig vrijwilligers en (theologische) opleidingsmogelijkheden, middelen en materialen. Maar juist deze marginale groep volgelingen heeft veel missionair elan en leeft uit de overvloed in Christus. Kortom, de kerk in Centraal-Azië bevindt zich in een gesloten context, maar blijkt een radicaal open kerk.

Een aantal lijnen

Na het voorgaande kun je zomaar een schuldgevoel krijgen. Alsof volgen van Jezus in Centraal-Azië het langs de meetlat van het Koninkrijk zoveel beter doen dan volgelingen hier in Nederland. Ook in Centraal-Azië zijn er volgelingen van Jezus die worstelen, die bang zijn en twijfelen. En natuurlijk zijn er ook in Nederland er volgelingen van Jezus die toegewijd en vol overgave de kerk dienen. Gelukkig maar. Kortom, het beeld is echt niet eenduidig. Dit is ook geenszins de opzet van deze bijdrage.

Wel kijken we in een spiegel die hopelijk aanzet tot reflectie. Want waar de kerk zich ook bevindt, als het goed is geeft zij gehoor aan haar roeping in haar eigen context.

Dat we in het Westen geen vervolging kennen geeft te denken. Het is een uitzonderlijke situatie in de kerkgeschiedenis én in de wereldwijde kerk. We kijken daarom in een spiegel van een kerk onder druk. Discipelen van Jezus uit een andere context laten ons als Nederlandse kerk iets zien.

Ik schets een aantal lijnen in antwoord op de gestelde vraag: Is druk vanwege het belijden van Jezus' naam nadelig of is er ook een andere kant?

Ben ik een volgeling?

In Nederland zien we *grosso modo* kerken met een overvloed aan van alles: financieel, cijfermatig qua aantallen leden en inzet van vrijwilligers, juridische bescherming, hoogopgeleide voorgangers en mooie gebouwen. Tegelijk zien we bij kerkgangers schroom. Genoemde Ivan laat een verlangen van discipel-zijn zien, waarmee hij anderen meeneemt achter de Herder aan. Als ik iets leer van Ivan, is het zijn gedrevenheid om in al die gemeenten mensen samen te brengen die kwetsbaar discipel willen zijn van Jezus.

Kerkganger zijn en discipel zijn is niet hetzelfde. Het volgen van Jezus vraagt niet slechts het correct belijden, maar vraagt om leven in vertrouwen in de dagelijkse praktijk van het leven.¹² Jezus volgen is: onder alle omstandigheden blijven vertrouwen dat Hij de *Kurios* is, de Heer van alle dingen.

12 Overigens beoog ik hiermee geen oneigenlijke tegenstelling tussen 'volgeling zijn' en 'kerkganger zijn'. Wel wil ik scherpstellen dat het niet per definitie zo is dat een kerkganger zich toevertrouwt aan God. Als ik iets zie in Centraal-Azië, dan is dat zeker ook de liefde voor de kerk van volgelingen van Jezus, hoe kwetsbaar deze lokaal ook kan zijn.

Het is niet alleen een cognitief weten, maar een houding die doorwerkt in alle facetten van het bestaan. Het is vertrouwen op een God die leeft en laat delen in zijn overvloed. Dát zet mensen als Ivan en anderen *on fire*, in vuur en vlam voor Jezus. Een vurig bestaan dat anderen zien, horen en proeven, een geleefde realiteit. In deze zin is het volgeling van Jezus zijn, het jezelf toevertrouwen aan de Schepper, per definitie missionair. Een beweging van *disciples who make disciples* is niet iets van een missionair ouderling of een speciaal daarvoor vrijgestelde missionair predikant, het is iets van elke volgeling die gegrepen is door de Herder.

Eén lichaam

Er bestaat niet zoiets als de vervolgte kerk en de vrije kerk. Er is één kerk, die geketend is, bedreigd, achtergesteld, geslagen, bespot, veracht. Het spreken vanuit onze comfortabele context over Centraal-Azië als 'gesloten context' is pragmatisch begrijpelijk, maar principieel onjuist. Christus is niet gedeeld, er is één kerk, één lichaam van Christus.¹³ Die ene kerk is in Centraal-Azië en in West-Europa en waar dan ook getuigend, dienend, onderwijzend en God erend. Eén lichaam dat leeft uit overvloed, deelt van zijn genade, vertrouwt dat Hij alles in de hand heeft. Een gemeenschap die hoopvol uitkijkt naar Hem die de komende is. Het is wel de vraag hoe we als ene kerk omgaan met geloven onder druk – wat soms resulteert in lijden – waar een deel van datzelfde lichaam in directe zin mee geconfronteerd wordt.

De manier waarop de kerk omgaat met martelaarschap — of wij ons als geheel geraakt voelen en meelijden met hun lijden, of dat wij onverschillig staan tegenover hun verdrukkingen — openbaart de ware staat van de gemeenschap van de kerk.¹⁴

Nabij de ander zijn, in die éne wereldwijde kerk, vraagt een houding van 'er zijn'. Soms zonder woorden, geografisch op afstand, biddend aanwezig.

Durf in de spiegel te kijken en mee te lijden.

Durf in de spiegel te kijken en mee te lijden. Het kan niet zo zijn dat er een vervolgte kerk bestaat en daar tegenover ook een vrije kerk, een kerk 'buiten de comfortzone' en een kerk 'binnen de comfortzone'. Gesloten en open: het is één en dezelfde kerk, met één en dezelfde Heer. Die in de navolging van Hem

geconfronteerd met één en hetzelfde lijden.

De vraag is: ben je nabij? Of in navolging van de Van den Torens in een lezing tijdens een GZB-bijeenkomst: in hoeverre is de kerk in Nederland

¹³ Vgl. 1 Kor. 1:13.

¹⁴ Thomas Schirrmacher, *The Persecution of Christians Concerns Us All*, The WEA Global Issues Series Vol. 5, (Eugene: Wipf & Stock, 2011), 107.

radicaal open? Is er openheid voor correctie door broeders en zusters uit andere gebieden die *on fire* zijn voor hun Heer? Die vasthouden aan Gods beloften, ondanks de moeilijke omstandigheden? Die met hoofd, hart en handen navolging vormgeven en leven uit genade? Broeders en zusters met een gebrek aan van alles, maar met overvloed aan genade omdat ze ervaren dat God Zelf de Aanwezige is, de Trouwe, de Komende. Vervolging van christenen gaat ons allen aan. Niet alleen om de ander te bemoedigen (dat ook!), maar ook omdat de ander mij bemoedigt en iets laat zien van de rijkdom die er is in Christus die ik anders niet gezien zou hebben. Kan deze spiegel vanuit Centraal-Azië niet juist correctief werken en een weg wijzen in tijden van 'secularisatie en onzekerheid in ons getuigenis'?¹⁵

Leven uit overvloed

Als leerling volgen we de Meester, de Herder na. Dat betekent: leven uit overvloed, misschien juist wel te midden van schaarste. In tijden van tegenstand, lijden en nood wordt Zijn kracht zichtbaar. Dat is wat we zien in de spiegel van de kerk in Centraal-Azië. Lijden, discriminatie en tegenstand laten zien dat de kerk naar buiten treedt met *humble boldness* en *bold humility*, met nederige moed en moedige nederigheid.¹⁶ Zij kan niet anders.

Inderdaad, een gemeenschap van volgelingen met littekens én met overtuiging. Zij volgen Christus na, delen in zijn lijden en zijn deelgenoot van zijn vasten (a Kempis).¹⁷ Dát is iets dat we in het veilige Nederland vaak niet zo direct kennen. Fysiek lijden vanwege geloof is iets dat ver van ons afstaat. Maar wat als er een aanslag plaatsvindt in jouw kerk? Wat als jij onder-vraagd wordt en vastgezet? Hoe preek je dan als predikant? Hoe ervaar jij Christus' aanwezigheid als de scherven om je heen vliegen, het avondmaal-stel op de grond kapotgetrapt wordt, je tienerleider afgeranseld wordt? Leef je dan nog uit overvloed?

Overvloed, wat betekent dit eigenlijk op de weg achter Jezus aan, kijkend in de spiegel van Centraal-Azië? Samuel Wells stelt:

Wat de kerk nodig heeft is niet 'meer' van God, maar de genade om 'alles' te ontvangen wat God al heeft gegeven.¹⁸

En dit laatste onder alle omstandigheden. Over overvloed gesproken.

15 Zie: Benno van den Toren & Berdine van den Toren-Lekkerkerker, *Als vrienden optrekken in Gods missie* (lezing tijdens GZBlijvers-bijeenkomst, 11 september 2025), 6.

16 David J. Bosch, *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, 15th ed. [ASMS, vol. 16] (New York: Orbis, 2000), 420.

17 Over 'delen in Christus' lijden' zie: Van der Deijl, *Lijden met Christus*, m.n. hoofdstuk 2, en: Van der Deijl, 'Kruisvormig kerkzijn. Een theologie van vervolging voor de kerk vandaag', in: *Inspirare. Tijdschrift voor charismatische & evangelische theologie*, 2024/3, 35-44.

18 Samuel Wells, *God's Companions. Reimagining Christian Ethics* (Malden, USA: Blackwell Publishing, 2006), 44.

Gedurfd geloof

We zagen dat de kerk één is. Die ene kerk is op weg, ook al zijn volgelingen in verschillende contexten geografisch duizenden kilometers gescheiden. *'Vol van zijn liefde, genade en kracht / schijnt die ene kerk in de nacht,'* die soms best donker is. Als deel van die ene wereldwijde gemeenschap leven, geven en bidden we over en weer mee in zorg voor elkaar. De kerk, een gebutste en gehavende wereldwijde gemeenschap die Jezus navolgt.

**Vreugde om
Jezus te volgen
en met nederige
moed naar
buiten te treden.**

Zo is de kerk, vanuit de geschetste overvloed, vreugdevol in alle omstandigheden en brengt anderen in de lichtkring van het kruis. Geroepen en gezonden om in verwarrende tijden trouw te blijven, levend uit genade om te ontvangen wat God al gegeven heeft. Een volgeling gaat daarbij niet de weg van de massa, gaat niet voor zelfontplooiing en zelfrealisatie, maar volgt de herder. Er kunnen zich dan zomaar situaties voordoen – in Centraal-Azië én in de westerse context – waar je voor het blok gezet wordt en de vraag van Ivan scherp op tafel ligt: *'Koning Jezus gaat voor alles en iedereen, toch?'*

Deze spiegel vanuit Centraal-Azië roept ook in onze Nederlandse context op tot gedurfd geloof: moed en vreugde om Jezus te volgen, in solidariteit met die ene wereldwijde gemeenschap. Om zo ook in onze context met *humble boldness*, met nederige moed, naar buiten te treden.

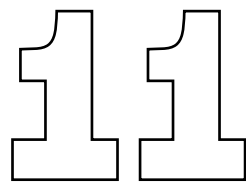
Gedurfd geloof. Het begint misschien wel met de vraag van Ivan: *'Are you on fire for Jesus, whatever the costs?'* – *'Sta jij in vuur en vlam voor Jezus, wat het je ook kosten zal?'*

Wat mag het je kosten?

Zending tussen risicobeheersing en roekeloosheid

MARK GODESCHALK & PETER DE GROOT

Uitzendingen naar conflictgebieden zijn anno 2025 geen vanzelfsprekendheid. Niet alleen taalcursus en cultuurvaardigheidslessen, maar ook het omgaan met potentieel levensbedreigende situaties zijn essentieel. Je laten uitzenden naar de Democratische Republiek Congo of Zuid-Soedan is nogal een stap. Niet iedereen begrijpt dat.

MARK: *Het is 2021, in DR Congo. Ze lijken steeds een beetje dichterbij te komen. We hebben een aftastend gesprek met de veiligheidscoördinator en een recent betrokken veiligheidsadviseur. De islamitische rebellengroep pleegt inmiddels aanvallen op een afstand van hemelsbreed vijfendertig kilometer. Alles wel aan de overkant van de grote rivier. Onder de dorpe-lingen en het ziekenhuispersoneel heerst geen angst. Er is nog nooit iets aan deze kant van de grote rivier gebeurd. Er is hier weinig cacao en geen kostbare grondstoffen, dus wat hebben ze te zoeken in het dorp? Wijzelf zien het ook nog niet zo een-twee-drie gebeuren. Waarom moeten we dan nu alweer zo'n gesprek hebben? Hoe kun je praten over iets wat nog zo ver van ons bed lijkt? En wat hebben onze kinderen daar nou weer mee te maken? We willen ons liever focussen op ons werk. Als er iets verandert, kunnen we toch altijd nog vertrekken? En waarom moet dit allemaal zo minutieus gedocumenteerd worden?*

PETER: *Het is net pauze. De eerste twee lessen op Kajo-Keji Christian College in Zuid-Soedan zijn afgelopen. Er zitten wat collega's op hun telefoon en kijken bezorgd. Er gaan geruchten over een schietpartij niet ver van onze school. Eén collega heeft in de ochtend geweerschoten gehoord. De directeur van de school hoort het nu hij binnenkomt pas en besluit naar het dorp te rijden om van de autoriteiten te horen wat er gaande is. Niet lang nadat hij is vertrokken belt hij me op. Het ziet er niet goed uit. Het zou om een plunde-ring gaan en ze komen mogelijk onze kant op. We kunnen het beste zo snel mogelijk naar Oeganda vertrekken. En of ik twee vrouwelijke collega's, die*

geen eigen vervoer hebben mee wil nemen? Ik bel Jeannette op en we grijpen wat spullen bij elkaar. Ondertussen informeren we ook de regiocoördinator over een scenario dat niemand had zien aankomen. Een kwartier later zijn we onderweg. Het schoolterrein is inmiddels zo goed als verlaten. Als we vijftientwintig kilometer verderop veilig in Oeganda zijn, horen we meer. Het was geen ordinaire plundering, maar een wraakactie in een oplopend conflict tussen lokale boeren en rondtrekkende veehoeders, waarbij achtentwintig onschuldige dorpelingsen zijn omgekomen.

Veiligheid boven alles?

Onbegrip

Uitzendingen naar conflictgebieden zijn anno 2025 geen vanzelfsprekendheid. Organisaties streven ernaar, net als voorheen, zo veel mogelijk te voorkomen dat er iets naars gebeurt met zendingswerkers. Professionalisering en ondersteuning in de vorm van *member care* zijn nodig. Naast taallessen en cultuurvaardigheid is ook het omgaan met conflicten en mogelijk levensbedreigende situaties van wezenlijk belang. Niet iedereen begrijpt dat je je laat uitzenden naar Zuid-Soedan of Democratische Republiek Congo. En soms hoor je dat ook terug. Zeker wanneer je als gezin met kinderen naar een conflictgebied reist. Ouders hebben in dat geval een dubbele verantwoordelijkheid. Maar ook de uitzendende organisatie voelt dit dubbel.

Een gedegen voorbereiding geeft dan het vertrouwen aan familie en vrienden dat de organisatie de veiligheid en het welzijn van zendingswerkers serieus neemt. Een betrokken organisatie tijdens de uitzending geeft rust aan alle betrokkenen. Maar zou het ook kunnen doorslaan? Zou het kunnen dat organisaties vanwege de verantwoordelijkheid die gevoeld wordt aan de veilige kant gaan zitten? Om maar te voorkomen dat familie van zendingswerkers de organisatie ook maar iets zou kunnen verwijten.

Voorzorgsbeginsel

Sociologen laten zien dat de moderne samenleving in toenemende mate gefocust is op het herkennen en beheersen van risico's.¹ Maar je hoeft er geen wetenschappelijke studie voor te doen om in te zien dat veiligheid in toenemende mate belangrijk is geworden. Autoproducenten presenteren hun nieuwste modellen als 'de meest veilige ooit'. Denk ook aan de discussie over de verplichting om een helm te dragen bij het (elektrisch) fietsen. Evenementen in dorpen en wijken kunnen steeds vaker niet doorgaan, omdat de

¹ Dit is een algemeen patroon: moderne samenlevingen besteden meer middelen, regels en aandacht aan risicovermijding (wetgeving, veiligheidsstandaarden, verzekeringen, preventiecampagnes, voorzorgsprincipe).

vergunningseisen vooral op het gebied van veiligheid onhaalbaar worden. Het kan niet anders dan dat christelijk Nederland hier ook mee te maken heeft. Wij herkennen van die ontwikkeling ook iets rondom veiligheid van zendingswerkers. Er moeten meer en gedetailleerdere formulieren worden ingevuld. Zoveel mogelijk scenario's worden in kaart gebracht en er worden protocollen voor bedacht. Op de achtergrond zijn gespecialiseerde veiligheidsadviseurs betrokken. Ook partnerkerken ter plaatse worden hier in meegenomen. Maar die focus op veiligheid vanuit de zendingsorganisatie zal ook iets doen met de relatie met de partnerkerk.

Zijn we ons er als kerk van bewust dat het voorzorgsbeginsel zoveel gewicht heeft gekregen? Dat dit mogelijk leidt tot het vaker uit voorzorg evacueren van zendingswerkers? Of zijn we als kerk misschien een beetje te veel bezig met het uitsluiten van risico's?² Mag een zendingswerker nog wel risico lopen? En als de zendingswerker iets overkomt, durven we dan nog te zeggen dat het het waard was, voor het Evangelie? Wat mag zending eigenlijk kosten?

Zending en risico's, toen en nu

Torajaland en Congo

Zendingswerkers van de GZB hebben geweld aan den lijve ondervonden. Het bekendste verhaal is dat van de eerste zendeling A.A. van der Loos-drecht, die werd gedood.³ Toch stopte het zendingswerk daar niet. Integendeel. Torajaland was het begin van GZB-uitzendingen over de hele wereld.

Ook de zendingsgeschiedenis van het Congo waarin Mark en zijn vrouw Corine werken is er een van gevaar en geweld. Een bekend verhaal is dat van de arts Helen Roseveare tijdens de Simba-rebellie in de jaren zestig. Zij koos ervoor op haar plek te blijven in een tijd van toenemend geweld, ondanks adviezen om te evacueren. Ze werd zelf gevangen genomen, mishandeld en verkracht. Maar kwam terug om mee te helpen in de wederopbouw van het land.⁴ Ze had ook gedood kunnen worden, net als vele andere zendelingen in die tijd op afschuwelijke wijze zijn gedood. En toch klinkt door haar een geschiedenis van vallen, opstaan, hoop houden en vergeven. Een bemoediging voor de plaatselijke bevolking.

Is dit anno 2025 nog een begaanbare weg voor zendingswerkers die worstelen met de vraag of ze wel of niet moeten blijven tijdens een conflict? En wat mag het dan kosten?

2 Zie hierover ook het recent verschenen boek van Jeremy Lundgren en Marc Cortez, *The Pursuit of Safety: A Theology of Danger, Risk, and Security* (Lisle, Ill.: IVP Academic, 2024).

3 *GZBlijvers*, juli 2025.

4 Alan Burgess, *Daylight must come: The Story of Dr. Helen Roseveare* (London: Pan Books, 1975).

Ongrijpbaar virus

Er wordt niet alleen anders gekeken naar de mogelijke impact van geweld en conflict op een uitzending. Ook andere dreigingen lijken tegenwoordig redenen tot evacuatie, terwijl ze dat vroeger niet waren. Dat zendelingen in vroeger tijden regelmatig stierven aan onbekende of inheemse ziekten als malaria, velen nog in hun dertiger jaren, was geen reden om het zendingswerk niet voort te zetten.⁵ Hoe gaan organisaties tegenwoordig om met dreiging van ziekte?

Toen begin 2020 een nieuw virus met een cryptische naam pijlsnel om zich heen greep, stonden ook zendingsorganisaties voor de vraag hoe te reageren. Was het beter om zendingswerkers uit

voorzorg te evacueren naar landen waar COVID-19 beter te behandelen zou zijn? Medische evacuaties zouden onmogelijk worden als landsgrenzen gesloten werden. Allerlei scenario's werden geëvalueerd.

De kernvraag was: welke invloed heeft het risico, of het vermijden daarvan, op de verspreiding van het Evangelie?

Na het evacuatieadvies van de GZB in verband met COVID-19 zijn Peter en Jeannette wel teruggekeerd naar Nederland in maart 2020, Mark en Corine en

hun gezin niet. Wanneer je naar de risico's kijkt vanuit de bedreiging voor persoonlijke gezondheid en de beperkte gezondheidszorg ter plaatse, verschilden de omstandigheden in Oost-Congo en Noord-Oeganda, waar Peter en Jeannette woonden, niet zo heel veel. Ook eventuele maatschappelijke onrust als gevolg van schaarste had in beide landen een risico kunnen zijn.

Maar er was ook nog een andere factor. Mark was als arts uitgezonden, Peter als theologie docent. Als arts evacueren in deze situatie raakt de kern van je missie. Op het moment dat Peter en Jeannette besloten te gaan, was de Bijbelschool waar Peter les gaf al gesloten. Ook had hun blijvende aanwezigheid op een zeker moment een zorg of zelfs een last voor de partnerkerk kunnen worden. De kernvraag in beide situaties was: welke invloed heeft het risico, of het vermijden daarvan, op de verspreiding van het Evangelie?

Achteraf kunnen we ook bij de Nederlandse aanpak van COVID-19 iets zien van de te sterke nadruk op het voorzorgsprincipe. Een lockdown waarbij alle scholen en verpleeghuizen worden gesloten zou nu niet meer worden afgekondigd. Een dergelijke aanpak is destijds door bijvoorbeeld Oeganda wel overgenomen en heeft daar negatieve effecten gehad op het onderwijs en de continuïteit van zorg voor chronisch zieken. Gezien de relatief jonge populatie was de aanpak daar waarschijnlijk ernstiger dan COVID-19 zelf.⁶

5 David van Reybrouck, *Congo. Een geschiedenis* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2010).

6 <https://bmchealthservres.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12913-025-13270-y>.

MARK: *Toen ik in 2019 ongepland in een ebola-epidemie terecht kwam ontdekte ik dat onze organisatie er vanuit ging dat ik, in geval van besmetting, naar Nederland zou willen worden geëvacueerd. De zorg in Nederland werd als vanzelf beter beschouwd. Niemand, behalve wij met de Congolezen om ons heen, leek te beseffen dat de kennis, expertise én experimentele behandeling in Congo was. Superioriteitsgevoelens kunnen soms ook een rol spelen. De mening van een lokale partner wordt soms te snel weggezet als naïef, of onvoldoende gefundeerd.*

PETER: *In de voorbereidingsperiode op onze uitzending kregen we ook een reanimatiecursus. Later die dag in de auto onderweg naar huis vroegen we onszelf hardop af of reanimeren zinvol zou zijn wanneer je in een gebied woont waar niet direct de zorg geboden kan worden die nodig is na zo'n reanimatie. Het is zo'n moment waarop je je even heel erg bewust bent van risico's en kwetsbaarheid in het algemeen.*

Bijbelse context

Zending is een risicovol gebeuren. Dat is het altijd geweest. In het Bijbelboek Handelingen zien we al vanaf het allereerste begin dat de verspreiding van het Evangelie gepaard gaat met lijden. In Handelingen 4 en 5 belanden de apostelen in de gevangenis. Petrus en Johannes ervaren nu aan de lijve wat hun Meester had gezegd (Matth. 10:16-17):

Zie, ik zend u als schapen te midden van de wolven; wees dus bedachtzaam als de slangen en oprecht als de duiven. Maar wees op uw hoede voor de mensen, want zij zullen u overleveren aan raadsvergaderingen, en in hun synagogen zullen zij u geselen.

Het is dus een gegeven dat niet volledig te vermijden valt. Tegelijk worden bedachtzaam zijn en op je hoede zijn hier wel aanbevolen.

Verderop in Handelingen zien we dat het bij Paulus al niet veel anders is. Hij somt in 2 Korinthe 11:25-27 op wat hem tot nu toe is overkomen als zendingswerker: geseling, steniging, schipbreuk (drie keer), in gevaar door rivieren, rovers enz. Hoe zou de veiligheidscoördinator van de uitzendende gemeente in Antiochië hier over hebben gedacht, toen hij dit hoorde? Schipbreuk, kan gebeuren. Reizen was gevaarlijk en is dat in veel delen van Afrika nog steeds. Maar drie keer? Neemt Paulus toch niet onnodig veel risico's? Hoe zou het gegaan zijn als de veiligheidscoördinator had ingegrepen? Was Paulus dan overgestoken naar Europa? Uitzenden is altijd een risico. Jezus zegt tegen zijn discipelen, juist ook in dit verband (Matth. 10:24):

De discipel staat niet boven de meester. Het ultieme risico nam God Zelf, door Zijn Zoon te zenden.

De titel van dit artikel stelt de vraag naar wat zending je kosten mag. Daarbij moeten we bedenken dat zending altijd is: gezonden worden in het voetspoor van Christus. En die zending kostte Hem alles. In de Christus-hymne in Filippenzen 2 wijst Paulus zijn lezers op de gezindheid van nederigheid en offerbereidheid (vooral Filipp. 2:6) van Christus Zelf en maakt dat tot een voorbeeld voor zijn volgelingen. Het zal daarom voor een christen in het algemeen en in de zending in het bijzonder geen verrassing zijn wanneer dat lijden betekent. Het is de kern van de missie van de Zoon – de incarnatie – en daarmee ook de kern van de zending van de volgelingen van Christus.

De Bijbel vraagt van zendelingen dus een zekere onverschrokkenheid en moed. Maar dat is niet hetzelfde als roekeloosheid. We noemden al de bedachtzaamheid en het op je hoede zijn, die Jezus zijn discipelen direct bij de aankondiging van het lijden aanbeval. Jezus Zelf trekt zich terug op het moment dat Hij hoort van een samenzwering om Hem om te brengen (Matth. 12:14-15). En Paulus blijft ook niet in de stad nadat Jason op borgtocht is vrijgelaten (Hand. 17:9-10). Zijn aanwezigheid zou de jonge kerk in Thessalonica nu meer kwaad dan goed doen. En wanneer het seizoen te ongunstig is om over de Middellandse Zee te reizen, waarschuwt Paulus – tevergeefs – om niet uit te varen (Hand. 27:9-10).

Een 'theologie van risico'

Er ontstaat op basis van Bijbelse gegevens dus een gemengd beeld. Risico's horen erbij en kunnen verstrekkende gevolgen hebben, kunnen je het leven kosten. Tegelijk zie je dat gezond verstand, nuchterheid en risicomijding ook een plek hebben. Het voert te ver voor dit artikel om dat helemaal uit te werken. Maar een paar dingen kunnen we wel aanstippen.

Het lijkt toch wel verschil te maken of het gaat om lijden om Christus' wil of om 'gewoon' gevaar. Met andere woorden: risico's beperken kunnen een verloochening worden van je missie, zoals ook het risico negeren je missie in gevaar kan brengen.

Evangeliseren in een gesloten land is gevaarlijk. Je kunt in de gevangenis terechtkomen vanwege het delen van het Evangelie met een collega, of zelf met de dood worden bedreigd. Als je dergelijke risico's volledig wilt uitsluiten, kun je er niet naartoe. Maar je kunt over het reizen over onveilige wegen in Afrika wel afspraken maken. Bijvoorbeeld om niet met de nachtbus gaan, omdat je weet dat die op dat tijdstip veel te hard rijdt, er dan vaker ongelukken gebeuren, en je net zo goed overdag had kunnen reizen.

Gezondheidsrisico's zijn te beperken met voorzorgsmaatregelen. Of misschien is het wel verstandiger om een staf, die net zo goed op afstand in een veiliger gebied kan werken, niet te laten verblijven in code-rood gebied.

Voor een zendingsorganisatie die zich wil baseren op de Bijbel als richtsnoer is het goed om een heldere *'theology of risk'*, een 'theologie van risico' te ontwikkelen.

Een theologie van risico legt een schriftuurlijke basis voor getuigen en volken tot discipelen maken te midden van gevaarlijke of risicovolle omstandigheden.⁷

Het voorziet in een Bijbels-theologisch kader dat helpt om risico's en lijden te begrijpen als onderdeel van het navolgen van Christus, vooral in contexten van zending, vervolging of maatschappelijke chaos. Het onderkent dat risico's onvermijdelijk zijn wanneer men Jezus volgt in een gebroken wereld.

Gehoorzaamheid aan Gods roeping leidt soms tot gevaar dat niet altijd per se vermeden kan of moet worden. Het maakt onderscheid tussen aan de ene kant roekeloosheid en de andere kant heilige moed: niet elk risico nemen is een teken van geloof en moed, en niet elke vermijding is laf.⁸

Gelovig klinkende uitspraken als 'we moeten geloof hebben; we moeten vooral bidden', kunnen belemmerend werken bij het ontwikkelen van een goede visie op het nemen van risico's bij het zendingswerk. Een soort vergeestelijking van de discussie waardoor geloof, vertrouwen en gebed tegenover risicomitigatie komen te staan is onvruchtbaar. We weten soms oprecht niet waarom God bepaalde dingen heeft en zal laten gebeuren, maar erkennen dat Hij soeverein is. Een theologie van risico begint bij een gezonde theologie van het lijden.

MARK: *Regelmatig ben ik in gesprek met Congolezen over hoe lijden deel vormt van ons leven als christen. Bijvoorbeeld door samen te lezen in de eerste brief van Petrus, die het heeft over 'beproevingen' (1 Petr. 1:6) en 'lijden omwille van de gerechtigheid' (1 Petrus 3:14) als 'niets uitzonderlijks' (1 Petr. 4:12). Dit staat haaks op het welvaartsevangelie dat uit de mond van veel pastors de bomvolle Afrikaanse kerkzalen door galmt: God als een God die je zorgen wegneemt, je leven makkelijk maakt, je rijkdom en welvaart geeft, en je ziekten wegneemt. Dat is een dwaalleer die in het gesprek met partnerkerken over veiligheid, risico's en lijden voor verwarring zorgt.*

7 Ronald Brown, 'Developing A Theology of Risk' (The Alliance Canada, 2023), geraadpleegd 2 oktober 2025: <https://thealliancecanada.ca/updates/developing-a-theology-of-risk>.

8 Meer hierover: <https://theologyofrisk.com/theology-of-risk-2>.

Getuigenis

MARK: Ik sprak met dokter Jardin, collega uit het ziekenhuis ten tijde van onze evacuatie. Hoe kwam het over op hem en onze andere collega's, vrienden en dorpsgenoten toen wij in 2022 evacueerden?

Zodra de Islamitische rebellen de brug overstaken en aan 'onze' kant van de rivier huizen in de brand staken en burgers doodden, pakten wij in twee uur onze koffers om door een MAF-vliegtuig te worden opgehaald. Voor ons was een duidelijk 'triggerpoint' (die betreffende rivier) overschreden. Maar was het voor hem en de bevolking van Lolwa een negatief geluid dat wij vertrokken? Jardin zegt lachend: 'Nee joh, het zorgde er juist voor dat de mensen de ogen opengingen en ze doorkregen dat de situatie daadwerkelijk verslechterde. Ze zeiden: 'Nu de muzungu vertrekt, is het serieus en bedreigt het ons.' Blijkbaar was ons vertrek een eyeopener.

Maar voelde het dan niet alsof we hen in de steek lieten, of dat we alleen maar voor onszelf kozen? Jardin: 'Het is heel moeilijk werken in omstandigheden van onveiligheid. Dan komt alles stil te liggen, dan komt werk dat gedaan is ineens als zinloos over. Maar wat gedaan is, heeft wel degelijk impact. Dat wat door jullie in Lolwa is gedaan, werkt door tot nu. Als jij nu op bezoek gaat in Lolwa, dan drommen de mensen samen en zijn blij dat je er bent. Een teken dat er niet negatief wordt gekeken naar je. Je hebt wel laten zien, dat je ons ook in de periode daarna niet hebt laten stikken.'

PETER: Waarom zou je zendingswerkers uitzenden naar gebieden met een negatief reisadvies? Ons antwoord zou zijn: 'Omdat we daarmee de broeders en zusters bemoedigen die het juist zo hard nodig hebben.' Het is voor Zuid-Soedanezen in de vluchtelingenkampen in Noord-Oeganda van grote betekenis geweest dat er uit Nederland mensen wilden komen om bij hen te zijn in hun ellende.

En dat dit voor die zendingswerkers niet gemakkelijk was, beseffen ze heel erg goed. Zij verwoordden het zelf zo in onze richting: 'Doordat jullie bij ons willen zijn, weten we dat de kerk in Nederland ons niet is vergeten. En als de kerk in Nederland ons niet is vergeten, dan weten we zeker dat de Heere God ons ook niet vergeten is.'

Die factor van zending kost iets. Presentie brengt risico's mee, maar is juist ook in gebieden waar het moeilijk is van belang. Voor de Zuid-Soedanese christenen was het feit dat wij er waren veel belangrijker dan wat wij er kwamen doen.

Tussen twee uitersten

We zullen het midden moeten vinden tussen twee uitersten: alle risico vermijden of roekeloosheid. Risico's zoveel mogelijk mijden past meer bij een claimcultuur, waarin er een focus is op schadevergoedingen en defensief handelen, dan bij de kerk van Jezus Christus. Dan zou zending beperkt worden tot de plekken waar het gevaar vergelijkbaar is met het land van herkomst. Dan zijn uitzendingen naar Zuid-Soedan en Congo niet meer mogelijk. Roekeloosheid is jezelf nodeloos blootstellen aan gevaar, waardoor je ook je missie schade toebrengt.

Het midden vinden wil ook zeggen dat we accepteren dat risico's erbij horen in zending. Dat je niet alles voor kunt zijn. Dat er soms geen evacuatie mogelijk is, omdat de situatie te plots verslechterd is, in een fragiele context waar je bewust present bent. Dat is contra-cultureel in een wereld waarin risicobeheersing zo belangrijk is geworden. Maar als Paulus alle risico's had willen vermijden, dan was het Evangelie op veel plaatsen niet aangekomen, inclusief Europa.

Dit wel met een kleine kanttekening: we willen anderen niet afrekenen op hun keuzes. Geen veroordeling over wie niet kan blijven in onveilige of stressvolle situaties. Er zijn mensen die blokkeren in tijden van stress, die daarmee een last worden voor de lokale kerk en bij wie het getuigenis verbleekt.

Nadenken over zending in conflictgebieden houdt ons ook een spiegel voor: zijn wij in Nederland misschien te veel 'comfort-christenen' geworden? 'Veiligheid voor alles' is vaak het devies. Maar gaat veiligheid altijd voor verkondiging? Het spreekt wat ons betreft voor zich dat zendingsorganisaties, zoals de GZB, vanwege hun zorgplicht voor zendingswerkers en hun kinderen, risico's goed in beeld willen brengen. Dat zij daarom met behulp van externe partijen werken aan een degelijk veiligheidsbeleid is nodig.

Deze inspanningen dienen echter altijd in balans te blijven met de kernmissie – de *Missio Dei* en het deelnemen van kwetsbare mensen in die zending.

Israël, volk met een missie

12

ALBERT GROOTHEDDE

In het centrum van West-Jeruzalem vond de ontmoeting plaats en mijn gesprekspartner was een orthodoxe rabbijn. We spraken samen over de roeping van het Joodse volk in deze wereld. Op een gegeven moment vroeg ik de rabbijn voorzichtig: 'Hoe is het Joodse volk de wereld op dit moment eigenlijk tot een zegen?' Het bleef even stil. Toen begonnen zijn ogen te glimmen. 'Weet jij hoeveel procent van de wereldbevolking Joods is? Slechts 0,2 procent. Weet je dat maar liefst 22 procent van de Nobelprijzen is gewonnen door een Jood? En zegenen we de wereld niet op een geweldige manier met onze medische uitvindingen. Een stent, een pacemaker; het zijn allemaal Israëlische uitvindingen.'

Het antwoord zette mij aan het denken. Beperkt de zegen van Israël zich tot intellectuele prestaties en technologische hoogstandjes of is er meer? Heeft de Bijbel ons misschien ook wat te zeggen als het gaat om de roeping van Israël ten opzichte van de volken? In deze bijdrage onderzoek ik de missiologische roeping van het Joodse volk.¹

Gods betrokkenheid op de mensheid

Het ligt voor de hand om de zoektocht naar de missiologische roeping van het Joodse volk te beginnen bij de Schrift, en dan in het bijzonder bij de Tenach. Wat reikt het Oude Testament aan als het gaat om de roeping van Israël?²

-
- 1 Missioloog prof.dr. Evert W. van der Poll en Herbert Bulten, directeur van Stichting Steun Messiasbelijdende Joden (SSMJ), ben ik erkentelijk voor hun constructieve opmerkingen bij een eerdere versie van deze bijdrage.
 - 2 In deze bijdrage dient 'Israël' in veruit de meeste gevallen beschouwd te worden als een synoniem voor het Joodse volk. Het betreft dus niet de moderne staat Israël.

Wanneer je de Bijbel opent wordt al snel duidelijk dat de roeping van Israël alles van doen heeft met Gods betrokkenheid op het geheel van de mensheid. Het is God Zelf die na de zondeval Adam en Eva niet alleen met een aankondiging van straf tegemoet treedt, maar ook met een boodschap van genade (Gen. 3:15-19). Hij belooft aan Adam en Eva (en in hen aan de mensheid als geheel), dat Hij door middel van een van hun mannelijke nakomelingen het kwaad de kop zal indrukken (de zgn. moederbelofte, Gen. 3:15). Het uitzien naar de vervulling van deze belofte is een rode draad in het Oude Testament.³

Uit Genesis 12 en elders blijkt dat God bij de vervulling van de moederbelofte één volk in het bijzonder inschakelt: Israël.⁴ Het is het volk dat bestaat uit de nakomelingen van Abraham, Izak en Jakob.

De keuze voor het volk Israël heeft iets willekeurigs. Abraham en zijn nakomelingen hebben zich niet op een bijzondere wijze gekwalificeerd voor deze verkiezing. Het tegendeel is het geval (Deut. 7:7-8, vgl. Ez. 16:3 en 6). In de verkiezing van Israël schittert de volkomen autonomie van God (vgl. Rom. 9:6-29). Deze 'willekeurigheid' van de verkiezing van het Joodse volk versterkt het gegeven dat God in de verkiezing van Abraham en zijn nakomelingen het heil van alle volken voor ogen heeft. Abraham en zijn nakomelingen worden door God gezegend met een doel: om de volken tot een zegen te zijn (Gen. 12:3 en 22:18, vgl. Joh. 4:22).

De roeping van Israël

Een kanaal van zegen zijn voor de volken; dat zou je de missie van het Joodse volk kunnen noemen. Deze roeping krijgt extra invulling door de verbondssluiting tussen Israël en de Allerhoogste bij de berg Sinaï.

God – de Eigenaar van de hele aarde – bevestigt bij de Sinaï Zijn keuze voor Israël: het volk wordt Zijn persoonlijke eigendom (Ex. 19:5). Het Joodse volk wordt er geheiligd, afgezonderd voor een bijzondere taak (Ex. 19:6). De taakomschrijving is beknopt: *U zult voor Mij 'een koninkrijk van priesters' zijn (Ex. 19:6)*. Dit behelst per definitie twee zaken: erkenning van de HEERE als de Koning van Israël, en leven als priesters.

Het volk Israël heeft aan de voet van de Sinaï volmondig ingestemd met deze hoge roeping en de bijbehorende verbondsvoorwaarden: *Alles wat de HEERE gesproken heeft, zullen wij doen! (Ex. 19:8)*

3 Zie hiervoor: Michael Rydelnik, *The Messianic Hope: Is the Hebrew Bible Really Messianic?* (Nashville: B&H Publishing Group, 2010), 129-145.

4 Vgl. Siegbert Riecker, 'De belofte van het zaad van de vrouw en de roeping van Abraham tot zegen voor alle volken', in: Hendrik Koorevaar en Mart-Jan Paul (red.), *Theologie van het Oude Testament. De blijvende boodschap van de Hebreeuwse Bijbel* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015), 257-286.

Een Joodse interpretatie van Israëls roeping

Wat betekent de roeping van Israël voor de praktijk? Oudere literatuur stelt dat de roeping van Israël door Joden in de hellenistische tijd en ten tijde van het Romeinse Rijk is geïnterpreteerd als een imperatief voor actieve, centrifugale (dat wil zeggen: uitgaande) zending onder de volken.⁵

Deze conclusie wordt in onderzoek van recenter datum betwist. De Britse rabbijn Reuven Silverman schreef op verzoek van het Lambeth-Jewish Forum een artikel over de verschillende Joodse visies op de missie van Israël ten opzichte van de volken.⁶ Silverman erkent dat er in de na-Bijbelse periode (voor hem de tijd na het ontstaan van de Tenach) hier en daar sprake lijkt te zijn van 'een soort zendingsethiek of missionaire moraal'.⁷ Centrifugale zending door het Joodse volk met als doel het werven van proselieten was volgens hem echter nauwelijks aan de orde. Silverman baseert zich op een studie van de Britse historicus Martin Goodman.⁸

Met een beroep op Goodman stelt Silverman dat ook Jezus' verwijzing naar actieve zending door Farizeeën (Matth. 23:15) geen bewijs vormt voor het fenomeen Joden-zending.⁹ In dat vers zou Jezus refereren aan de Joodse praktijk om actief uit te reiken naar mede-Joden in de diaspora.

**Bijbelse profeten
voorzien dat alle volken
ooit de God van Israël
zullen dienen.**

Silverman beseft ondertussen dat de Bijbelse profeten voorzien dat alle volken ooit de God van Israël zullen dienen. Dit betekent volgens de rabbijn niet noodzakelijkerwijs dat het Joodse volk de taak

heeft om dat doel eigenhandig te realiseren. Als het daar om gaat verwacht Silverman (en met hem de meeste Joden) het vooral van de Messias en van God Zelf.

Het gebrek aan zendingsijver betekent niet, dat er binnen het traditionele Jodendom geen sprake is van ontvankelijkheid voor niet-Joden. Het Jodendom is een particularistische godsdienst (de eigen groep) met een universalistische openheid (voor iedereen). Er bestaat voor niet-Joden de mogelijkheid om door middel van het doen van 'gioer' toe te treden tot het jodendom. De vele 'godvrezenden', over wie Lukas schrijft in het Bijbelboek Handelingen

5 Zie bijv. Bernard Jacob Bamberger, *Proselytism in the Talmudic Period* (Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1939); William G. Braude, *Jewish Proselyting in the First Five Centuries of the Common Era, the Age of the Tannaim and Amoraim* (Providence: Brown University Studies, 1940).

6 Reuven Silverman, 'Jewish Mission', in: Reuven Silverman, Patrick Morrow en Daniel Langton (red.), *Jews and Christians: Perspectives on Mission* (Londen: The Lambeth-Jewish Forum, 2011), 3-21.

7 Silverman, 'Jewish Mission', 5.

8 Martin Goodman, *Mission and Conversion: Proselytizing in the Religious History of the Roman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

9 Silverman, 'Jewish Mission', 6. Voor de uitleg van Goodman, zie: Goodman, *Mission and Conversion*, 69-73.

(zie bijv. Hand. 13:16, Hand. 16:14 en Hand. 18:7), doen vermoeden dat dit ook ten tijde van het Nieuwe Testament met enige regelmaat gebeurde.

Een christelijke interpretatie van Israëls roeping

Hoe zou een Joodse betrokkenheid op de volken er volgens het Oude Testament concreet uit moeten zien? Over deze vraag is ook nagedacht door christelijke theologen. Invloedrijk in evangelicale kring is het werk van de Amerikaanse oudtestamenticus Walter C. Kaiser jr.¹⁰ Minstens zo veelzeggend zijn echter de studies van de Duitse oudtestamenticus Siegbert Riecker en de Nederlandse missioloog Evert W. van de Poll.

Riecker en Van de Poll vinden elkaar in de omschrijving van Israël als 'priestervolk' (vgl. Ex. 19:6). Kenmerkend voor een priester is dat hij er is voor anderen. Zoals Aäron en zijn zonen er waren om het volk Israël te dienen, is het Joodse volk er om de volken te dienen.

Het takenpakket van een oudtestamentische Joodse priester was divers. Een priester deed voorbede, gaf onderwijs, zegende het volk en droeg bij aan verzoening door middel van de offerdienst.

Wat betekent dit concreet voor het takenpakket van Israël als priestervolk? Riecker onderscheidt vier elementen:

1. Optreden als vertegenwoordiger van God ten overstaan van de volken.
2. Andere volken de geboden van God voorhouden en voorleven.
3. Voorbede doen voor de volken.
4. God loven te midden van de volken.¹¹

Ook Van de Poll komt met een vierslag.¹²

- Hij stelt allereerst dat het Joodse volk de opdracht heeft om de Thora na te leven. Van de Poll citeert hierbij instemmend de messiaans-Joodse theoloog Ellen Flesseman-van Leer (1912-1991). Zij typeert Israël als Gods 'proeftuin'. De volken zullen, Israël ziende, 'erkennen wat klaarblijkelijk God van de mensen wil, en zich op grond daarvan keren tot de God van Israël, die immers ook de God van alle volken is'.¹³
- De tweede opdracht die Van de Poll onderscheidt, is de opbouw van een volksgemeenschap waarin uitdrukkelijk ook plaats is voor vreem-

10 Zie o.a.: Walter C. Kaiser jr., 'The Great Commission in the Old Testament', in: *International Journal of Frontier Missions*, 13/1 (1996), 3-7; Walter C. Kaiser jr., *Mission in the Old Testament: Israel as a Light to the Nations* (Grand Rapids: Baker Academic, 2012).

11 Siegbert Riecker, *Ein Priestervolk für alle Völker. Der Segensauftrag Israels für alle Nationen in der Tora und den Vorderen Propheten* (Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2007), 391.

12 Evert W. van de Poll, *Getuigenis in meervoud. Een Bijbels-theologische visie op missie* (Leuven: Evangelische Theologische Faculteit, cursusboek, versie april 2022), 34-41.

13 Flesseman-van Leer, in: Van de Poll, *Getuigenis in meervoud*, 35. Zie ook: E. Flesseman-van Leer, *Geloven vandaag* (Nijkerk: Callenbach, 1972), 70.

delingen. Het is een impliciete uitnodiging aan het adres van niet-Joden om met de volksgemeenschap van Israël de enige ware God te dienen. Van de Poll spreekt in dit verband van een 'centripetale beweging' (van buiten naar binnen).¹⁴

In het Oude Testament stuiten we op verschillende niet-Joden die de God van Israël daadwerkelijk zijn gaan dienen. De Kanaänitische Rachab constateert dat God Israël zegent (Joz. 2:9-11). Zij wordt uiteindelijk ook opgenomen in het Joodse volk (Joz. 6:25). Treffend is verder de levensloop van de Moabitische Ruth. Zij keert uit eigen beweging haar land, volk en goden de rug toe en voegt zich bij Israël: *Uw volk is mijn volk, uw God is mijn God.* (Ruth 1:16)

Het is opvallend dat zelfs het centrale Joodse heiligdom in Jeruzalem participeert op deze centripetale beweging. De tempel is voorzien van een groot plein: het voorhof van de heidenen. Niet-Joden zijn er welkom om met het volk Israël de God van Israël te aanbidden. Koning Salomo bidt bij de inwijding van de tempel ook expliciet of God de gebeden van niet-Joden wil verhoren (1 Kon. 8:41-43).

- Als derde onderscheidt Van de Poll de roeping van het Joodse volk om de niet-Joodse samenleving actief te dienen. Hiervan is in het bijzonder sprake ten tijde van ballingschap. Deze dienst aan de volken wordt in Bijbelse tijd treffend vormgegeven door personages als Mordechai, Esther en Daniël.

Het is duidelijk dat deze opdracht onmiskenbaar centrifugale, middelpuntvliedende trekjes heeft. Van de Poll weigert daarom om absoluut te stellen dat er in het Oude Testament in het geheel geen sprake is van een Joodse centrifugale missionaire beweging.

- Dit laatste blijkt ook uit de vierde opdracht van Israël die hij onderscheidt: Gods Naam en grote daden bekendmaken. Volgens Van de Poll veronderstelt een besef van de God van Israël als enige ware God die door alle volken wil worden gediend, dat dit aan de volken bekendgemaakt moet worden.

Dit urgentiebesef met betrekking tot de volken komt onder andere naar voren in de Psalmen – 'de muziek van de zending'.¹⁵ Zo wordt in Psalm 96 Israël opgeroepen om de volken te vertellen over de Allerhoogste: *Zing voor de HEERE, loof Zijn Naam, breng de boodschap van Zijn heil van dag tot dag. Vertel onder de heidenvolken van Zijn eer, onder alle volken van Zijn wonderen.* (Ps. 96:2-3, zie bijv. ook Ps. 9:12 en Ps. 99:1-2)

¹⁴ Van de Poll, *Getuigenis in meervoud*, 37.

¹⁵ De omschrijving van de Psalmen als 'muziek van de zending' ('Music of Missions') komt van de Amerikaans-Nederlandse oudtestamenticus Walter Creighton Marlowe, zie: W. Creighton Marlowe, 'Music of Missions: Themes of Cross-Cultural outreach in the Psalms', in: *Missiology: An International Review*, 26/4 (1998), 445.

- Ook in het Bijbelboek Jesaja wordt een rol voor Israël weggelegd als getuige voor de volken (zie bijv. Jes. 43:10-12). De wonderen die God heeft gedaan voor Zijn volk dienen daarbij als motivatie. Ze zouden voor Israël reden moeten zijn om de volken aan te zeggen dat de God van Israël werkelijk God is.

De roeping van Israël en Jezus Christus

Voorbeeldig geloof van niet-Joden

Het Oude Testament zwijgt niet over tekortkomingen en ontrouw van Israël met betrekking tot de realisatie van haar roeping. Illustratief is het Bijbelboek Jona. Dat toont op treffende wijze zowel Gods betrokkenheid op het geheel van Zijn schepping (inclusief de inwoners van Ninevé) alsook het tekortschieten van de profeet Jona, een vertegenwoordiger van Israël. De heidense zeelui (Jona 1:10, 14 en 16) en de inwoners van Ninevé (Jona 3:5-9) gaan Jona voor in Godsvertrouwen.

Ook op andere plekken in het Oude Testament stuiten we op voorbeeldig geloof van niet-Joden. Zo staat het ongeloof van de tien Israëlitische verkenners (Num. 13:31) in schril contrast met het vaste geloof van Rachab uit Jericho (Joz. 2:9-13). En de Moabitische Ruth beschaamt met haar inhoudsvolle belijdenis haar schoonmoeder Naomi (Ruth 1:16).

Gods roeping is 'onberouwelijk'

Er bestaat binnen de christelijke theologie de neiging om Israël vanwege zijn tekortkomingen en ontrouw geheel of voorlopig (tot zijn toekomstige bekering?) af te serveren als instrument van God bij de realisering van Zijn heilsplan. Hierbij wordt ten onrechte bijvoorbeeld een beroep gedaan op de gelijkenis van de slechte landbouwers (Matth. 21:33-44).¹⁶ Het Joodse volk zou hebben gefaald in zijn roeping en daarom als getuige van God zijn vervangen door de kerk.

Deze conclusie is onjuist.¹⁷ Het Nieuwe Testament wekt op geen enkele manier de indruk dat Israël als getuige van God is vervangen. Gods roeping van Israël is 'onberouwelijk' (Rom. 11:29). God heeft Zich in Jezus Christus om het Joodse volk bekommerd, schrijft Paulus, om zo te garanderen dat Zijn beloften aan de aartsvaders standhouden (Rom. 15:8).

Met zijn tekortkomingen verbreekt Israël het Sinai-verbond. Israëls verbondsontrouw weerhoudt God er niet van om Zijn genadige voornemens

16 Vgl. James Ray Sibley, *The Blindness of Israel and the Mission of the Church* (niet-gepubliceerde dissertatie, 2012), 47-60.

17 Zie hiervoor bijv.: Jim R. Sibley, 'Was Ethnic Israel's Mission Transferrable?', in: Stanley Porter en Alan E. Kurschner (red.), *The Future Restoration of Israel: A Reply to Supersessionism* (Eugene: Pickwick Publications, 2023), 177-194.

met Zijn schepping te realiseren. Het onvoorwaardelijke verbond dat God heeft gesloten met Abraham en zijn nakomelingen blijft in stand. God staat Zelf vanaf het begin garant voor het welslagen daarvan.

Een licht voor de volken

Israël is geroepen om een licht te zijn voor de volken (Jes. 60:1). God Zelf voorkomt met een interventie dat het licht dooft. Dankzij de Jood Jezus Christus zullen ook niet-Joden massaal het licht zien (vgl. Jes. 49:6, Jes. 60:1-5, Joh. 8:12 en Hand. 13:47). Simeon jubelt met Jezus in zijn armen: *Nu laat U, Heere, Uw dienstknecht gaan in vrede, volgens Uw woord, want mijn*

ogen hebben Uw zaligheid gezien, die U bereid hebt voor de ogen van alle volken, een licht om de heidenen te verlichten en om Uw volk Israël te verheerlijken. (Luk. 2:29-32)

***Vanaf het begin is
duidelijk
dat het heil zich
niet beperkt tot het
Joodse volk.***

Tijdens Zijn rondwandeling op aarde richt Jezus Zich weliswaar in eerste instantie op de 'verloren schapen van het huis van Israël' (Matt. 15:24, vgl. Hand. 3:26 en Rom 1:16). Het is echter vanaf het begin duidelijk dat het heil zich niet beperkt tot

het Joodse volk (zie bijv. Matth. 2:1-12). Er zijn ook 'andere schapen' die aan de kudde moeten worden toegevoegd (Joh. 10:16). De kruisdood en opstanding van Jezus geven een ongekennde impuls aan de roeping van Israël voor de volken. Bijbelse profeten voorzien dat alle volken ooit de God van Israël zullen dienen (Joh. 20:21-23).

De roeping van Israël krijgt ook een onmiskenbaar centrifugaal karakter. De twaalf apostelen – als representanten van de twaalf stammen, het hele Joodse volk – krijgen expliciet de opdracht om met het Evangelie de wereld in te trekken (Hand. 1:8, vgl. Matth. 28:19). Alle volken zijn uitdrukkelijk in beeld, zoals ooit beloofd aan Abraham (Gen. 12:3 en Gen. 22:18).

Ondanks Jezus' opdracht en de uitstorting van de Heilige Geest (vgl. Luk. 24:47-49) staan de apostelen niet onmiddellijk te springen om het Evangelie aan niet-Joden te verkondigen. Een visioen is bijvoorbeeld nodig om bij de apostel Petrus weerstanden te doorbreken en hem in te laten gaan op de uitnodiging van de heiden Cornelius uit Caesarea (Hand. 10).

De handelwijze van Petrus roept vragen op bij andere Joodse volgelingen van Jezus (Hand. 11:1-3). Pas als ze vernemen dat ook niet-Joden de gave van de Geest hebben ontvangen, verdwijnen hun bezwaren: *En zij verheerlijkten God en zeiden: Zo heeft God dus ook aan de heidenen de bekering gegeven die tot het leven leidt.* (Hand. 11:18)

Ook Paulus laat zich – na zijn bekering – kennen als een apostel met een bijzondere betrokkenheid op niet-Joden. Het is zijn verlangen om door woord en daad 'de heidenen tot gehoorzaamheid te brengen' (Rom. 15:18), zodat ook zij God verheerlijken 'vanwege Zijn barmhartigheid' (Rom. 15:9).

Paulus refereert, als het gaat om zijn roeping voor het werk onder niet-Joden, aan van God ontvangen inzichten (Ef. 3:3-6). De apostel beseft dat het vanaf het begin de wil van God is geweest dat Israël de volken zegent. Dit met als uiteindelijk doel dat Jood en niet-Jood eensgezind de God van Israël zullen verheerlijken (vgl. Rom. 15:5-13).

De ontvangen inzichten bepalen ook Paulus' houding ten opzichte van Joden. Hij verlangt ernaar dat zijn werk onder niet-Joden zijn volksgenoten jaloers maakt en in beweging zet. Dan wacht, volgens Paulus, een ongeken-de opwekking. Immers, als het ongeloof van de meerderheid van de Joden al leidt tot zoveel zegen onder niet-Joden, hoeveel zegen is er dan te verwachten als het Joodse volk massaal zijn roeping waarneemt (Rom. 11:11-15)?

Vijf gevolgtrekkingen

Het Joodse volk heeft, zo stellen we in deze bijdrage, een roeping als het gaat om het bekendmaken van de enige ware God onder de volken. Welke consequenties heeft dat voor ons – missiologische – denken en handelen?

Erkenning als blijvend instrument van God

In deze bijdrage benadruk ik de blijvende rol van het Joodse volk in de realisatie van Gods genadige gedachten over Zijn gevallen schepping. God verkiest het Joodse volk om alle volken te zegenen. In veel toonaangevende missiologische handboeken blijft de rol van het Joodse volk in Gods handelen met deze wereld (sterk) onderbelicht.¹⁸

Het negeren van de rol van Israël in Gods verlossingsplan met deze wereld is kwalijk. Het heeft geleid tot een miskenning van het Joodse volk, een verheffing van de christelijke kerk (met alle gevolgen van dien) en een onderwaardering van Gods barmhartigheid en verbondstrouw.

God gebruikt niet-Joodse zendelingen om de volken te zegenen. Wanneer we echter met Paulus geloven in Gods voortdurende trouw aan Israël (Rom. 11:28-29), moet ook het Joodse volk blijvend erkend worden als instrument van God bij de realisatie van Zijn heilsplan met deze wereld.

18 Sibley, *The Blindness of Israel and the Mission of the Church*, 4-32.

Samen met Israël getuigen

Het gegeven dat God het Joodse volk heeft verkoren als Zijn instrument om deze wereld te zegenen (vgl. Joh. 4:22) hoeft niet-Joden niet te weerhouden om vrijmoedig te getuigen van Jezus Christus. Gelovigen uit de heidenen zijn immers medeburgers van de heiligen geworden (Ef. 2:19). Heidenen die voorheen niet tot Gods volk behoorden, worden opgeroepen om samen met Joodse gelovigen de deugden te verkondigen van Hem die Jood en niet-Jood uit de duisternis tevoorschijn heeft geroepen (1 Petr. 2:9-10).

**Het negeren van
de rol van Israël in
Gods verlossingsplan
met deze wereld is
kwaliijk.**

Hier komt ook de GZB in beeld. Zendingswerkers geven gehoor aan de opdracht van Jezus Christus om alle volken bekend te maken met het Evangelie. Dat is een gedeelde roeping. De roeping van Israël is immers blijvend. Er is daarom sprake van een '*common mission*'.

Niet Driebergen (of Utrecht of Londen ...) maar *Jeruzalem* vormt het door God gekozen episch centrum van de zendingsbeweging. Dit betekent dat de GZB – en dat geldt ook voor andere christelijke zendingsorganisaties – zich zal moeten bezinnen op de vraag hoe ze zich telkens weer principieel en praktisch verhoudt tot de werkers van het eerste uur (het Joodse volk). Als het hier om gaat, is er bij veel zendingsorganisaties nog een wereld te winnen.¹⁹

De urgentie van Evangelieverkondiging onder Joden

De gehoorzaamheid van de apostelen en andere (Joodse) volgelingen van Jezus aan de roeping van God en het bevel van Christus is rijk gezegend. De meeste volken hebben inmiddels gehoord over Gods liefde. Daarvoor prijzen we God (Rom. 11:33-36) en erkennen we ook het Joodse volk (Rom. 15:26-27).

Het is ondertussen uiterst verdrietig dat een belangrijk deel van het Joodse volk zelf voorbijgaat aan Jezus Christus (vgl. Rom. 9:1-3). Veel christenen voelen met de apostelen een verlangen om ook hen kennis te laten maken met Jezus, de beloofde Joodse Messias. Jood en niet-Jood hebben elkaar namelijk nodig om de lofprijzing, de doxologie op de juiste toonhoogte te krijgen (Rom. 11:33-36, Rom. 15:5-12 en Ef. 3:14-21).

Het is een voorrecht om het Joodse volk in aanraking te brengen met hun eigen Messias. Deze vorm van evangelisatie heeft urgentie. Voor Jood en niet-Jood is een bestaan zonder geloof in Jezus Christus immers hopeloos (zie o.a. Joh. 14:6, Hand. 4:12, Rom. 2:28-29 en Rom. 3:9-20).

¹⁹ Als het gaat om de bezinning op dit vraagstuk zie bijv.: Evert W. van de Poll, *Two Witnesses or Three: People with a Mission in a Post-Supersessionist Perspective* (afscheidsrede ETF Leuven, 2022).

Het is terecht dat ook de GZB (indirect) actief is in Israël. Het werkveld daar verschilt van andere landen. Het Joodse volk is niet onwetend over de enige ware God. Het is daarom principieel juist – zoals de GZB ook doet – om niet te spreken over ‘zending’ onder het Joodse volk (dat veronderstelt immers onbekendheid met de God van Abraham, Izak en Jakob), maar over ‘getuigen’ van de Messias in de ontmoeting met Israël.²⁰

Getuigen onder het Joodse volk vraagt ondertussen om bezonnenheid en bedachtzaamheid. Het christelijke antisemitisme de eeuwen door beïnvloedt op een negatieve manier de Joodse ontvankelijkheid voor de heilsoodschap. Dit is echter geen reden om te zwijgen over het Evangelie. Veel Joden zijn in de afgelopen decennia volgeling geworden van Jezus Christus door het getuigenis van niet-Joden.

Verbondenheid met Messiasbelijdende Joden

Door de tijd heen zijn er altijd Joden geweest die Jezus als Messias belijden.²¹ Hun positie is niet benijdenswaardig. Hun religieuze identiteit wordt al eeuwenlang door zowel Joden als christenen betwist. Het aantal Messiasbelijdende Joden neemt de laatste decennia fors toe. Nooit eerder waren ze zo talrijk als in onze tijd.

Getuigen onder het Joodse volk vraagt om bezonnenheid en bedachtzaamheid.

Het ontbreekt veel Joodse volgelingen van Jezus niet aan missionair elan. In Israël en ook elders zijn tientallen messiaans-Joodse evangelisten en zendingen actief. Betrokkenheid op het heil van Jood en niet-Jood én gehoorzaamheid aan hun (volks)roeping vormen voor hen een belangrijke drijfveer.

Het is betreurenswaardig dat zowel Joden als christenen Joodse volgelingen van Jezus in het verleden op tal van manieren het leven zuur hebben gemaakt. Het is daarom bemoedigend om te zien dat kerken en zendingsorganisaties Messiasbelijdende Joden (voorzichtig) de hand reiken.²² Ook komt de bezinning op gang als het gaat om de vraag wat het betekent dat Messiasbelijdende Joden en christenen partners zijn in de uitvoering van Jezus’ opdracht om de volken bekend te maken met het Evangelie.²³

20 De GZB heeft haar werk in Israël (deels) ondergebracht bij het Centrum voor Israëlstudies (CIS). Het CIS vat haar werk onder het Joodse volk samen met drie kernwoorden: luisteren, dienen en getuigen (zie www.hetcis.nl).

21 Pieter A. Siebesma, *Messiasbelijdende Joden door de eeuwen heen. Een geschiedenis van een vergeten groep* (Houten: Den Hertog, 2019).

22 In de nieuwste Israëlnota van de Protestantse Kerk in Nederland wordt bijvoorbeeld voor het eerst expliciet aandacht geschonken aan Messiasbelijdende Joden, zie: *Uw Koninkrijk kome. Als pelgrims onderweg met Joden en Palestijnse christenen* (Utrecht: Protestantse Kerk in Nederland, 2024), 25-26. Zie ook: Herbert Bulten, ‘Blij met aandacht voor Messiasbelijdende Joden in nieuwste Israëlnota PKN’, in: *Reformatorisch Dagblad* (20 april 2024), 30.

23 Vgl. Evert W. van de Poll, ‘Towards a Recognition of the ‘Jewish Church’: The Messianic Jewish Movement and Christianity in Dialogue’, in: *Evangelical Review of Theology*, 47/1 (2023), 6-21.

Onze relatie als christenen met Israël begint met Messiasbelijdende Joden; via hen zijn we verbonden met het hele volk.²⁴ Het ligt daarom voor de hand dat ook de GZB vanwege een gegeven verbondenheid in Jezus Christus, een gedeelde roeping en gezamenlijke verlangens, ter plekke in het bijzonder samenwerking zoekt met Joodse (en Arabische) volgelingen van Jezus.

Verwachting voor de toekomst

'Vertel eens, hoe is het Joodse volk de wereld op dit moment tot een zegen?' Wanneer je deze vraag zou voorleggen aan willekeurige voorbijgangers op straat, is de kans op confronterende antwoorden groot. De recente oorlogen in het Midden-Oosten doen het imago van het Joodse volk geen goed.

Ook het antwoord van mijn gesprekspartner uit de inleiding schiet tekort. Israëls zegeningen beperken zich niet tot intellectuele prestaties en technologische hoogstandjes. Er is oneindig veel meer – wat met de moderne staat Israël weinig van doen heeft. Denk onder andere aan de kennis van de enige ware God, aan Jezus de Messias en aan de vastlegging en overlevering van de Schriften.

Bovendien is er een tegood. We mogen als christenen delen 'in de aan Israël geschonken verwachting'.²⁵ We zien samen verlangend uit naar de komst van Gods rijk van vrede en gerechtigheid. De hoofdrol is daarbij weggelegd voor Jezus Christus (zie bijv. Jes. 61-62). Hij garandeert dat Zijn volksgenoten tot hun doel komen, alle volken de God van Israël zullen erkennen en daarmee Gods *shalom* werkelijkheid wordt (zie bijv. Ps. 72, Jes. 2:1-5, Ez. 37:21-28 en Hand. 13:47).

Inderdaad, God houdt woord. *In uw nageslacht zullen alle volken van de aarde gezegend worden.* (Gen. 22:18, vgl. Gal. 3:8 en 13-14). Een wenkend en bemoedigend perspectief, ook voor christelijke zendingsorganisaties.

24 Evert W. van de Poll, *De Messiaanse beweging en haar betekenis voor christenen* (Putten: Shalom Books, 2001), 250-253.

25 *Kerkerde Protestantse Kerk in Nederland*, artikel I-1.

‘Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld’

Kerk, staat en nationalisme in Bulgarije en Roemenië

13

FOKA VAN DE BEEK

Toen patriarch Kirill van Moskou, van de Russisch-Orthodoxe Kerk, zijn onvoorwaardelijke steun uitsprak voor Poetin en de Russische inval in Oekraïne, waren veel christenen in het Westen geschokt: ‘Onvoorstelbaar dat een kerkleider deze oorlog kan goedkeuren en de president de hand boven het hoofd houdt. Juist van de kerk zou je verwachten dat deze een ‘kritisch tegenover’ zou zijn.’ In Oost-Europa haalden mensen er de schouders over op, ze hadden niet anders verwacht. In landen waar de Orthodoxe Kerk de grootste kerk is, is deze gewoonlijk nauw verbonden aan de staat. Kritisch is ze alleen wanneer ze zelf beperkingen ondervindt vanuit de overheid. En dan nog probeert ze vooral op diplomatieke wijze meer ruimte te krijgen, zoals in de communistische tijd.

In deze bijdrage belicht ik hoe verschillende kerkgenootschappen in Roemenië en Bulgarije de verhouding tussen kerk, staat en nationalisme zien. Voor deze twee landen is gekozen, omdat er al eeuwenlang vanuit de kerken in Nederland banden mee bestaan: namelijk met de Hongaarse kerken in Roemenië – en omdat de GZB er werkt: in Bulgarije sinds 2019.

Hierbij duid ik ook enkele theologische lijnen. Vaak blijkt de gegroeide historische situatie echter belangrijker dan de theologische onderbouwing. De nadruk ligt dan ook niet op een uitgebreide theologische visie, maar op de praktijk: hoe zien de kerken deze verhouding en wat betekent dat in hun context?

In dit artikel gebruik ik de woorden *staat*, *politiek* en *overheid* door elkaar zonder onderscheid. Het is goed om in het achterhoofd te houden dat men in Oost-Europa staat en overheid, volk en maatschappij veel meer als een eenheid ziet dan in het Westen. Daarbij wordt de Orthodoxe Kerk

gezien als deel van deze eenheid, als 'spirituele hoedster der natie'. De consequentie hiervan is, dat de ruimte voor etnische en kerkelijke minderheden beperkt zijn.

Symbiose van kerk en staat

De symbiose van kerk en staat heeft oude wortels. In de eerste eeuwen van het christendom was de houding van de kerk tot de staat nog *ambivalent*. Sommigen zagen de staat als de verdediger van wet en orde (Rom. 13), anderen als vertegenwoordiger van de duivel en antichrist (vgl. Openbaring). Dat veranderde echter in de tijd van keizer Constantijn (ca. 272-337).

Eusebius van Caesarea schetste toen de lijnen van wat de officiële, politieke theologie van het Byzantijnse rijk – en daarmee van de orthodoxe landen – zou worden. Deze theologie hield in dat het rijk *een door God voorziene gave* was en dat deze zich hoorde uit te strekken over de gehele bewoonde wereld en parallel te lopen aan de universele Kerk van Christus. De staat was dus de seculiere weerspiegeling van de kerk. De keizer werd voorgesteld als 'het beeld van Christus' in zijn hoedanigheid als bestuurder en ordenende macht van het universum (*pantocrator*).

Twee eeuwen later kwam Justinianus met de doctrine van de symbiose: keizerrijk en priesterschap staan naast elkaar als de wederzijds complementaire en ondersteunende aspecten van *één enkele christelijke staatsvorm*. Daarin zorgt de keizer voor de goede (orthodoxe) orde en de bisschoppen zien toe op de leer en discipline.¹

Helden van de orthodoxe natie

In de verhouding tussen kerk en staat gaat het om meer dan alleen een bepaald evenwicht in de macht en de uitoefening daarvan. De Orthodoxe Kerk ziet zichzelf ook als de 'kerk van het hele volk' en de 'hoedster der natie'. Zeker vanaf de 19^e eeuw, tijdens de bevrijdingsoorlogen en politieke veranderingen op de Balkan, werd deze visie steeds sterker uitgebouwd.

In Bulgarije speelde de kerk een grote rol in de strijd van het volk tegen de Turkse, islamitische overheersing. Kloosters waren vaak een toevluchtsoord voor de revolutionairen. Vanwege deze rol geniet de Orthodoxe Kerk nog steeds een zekere goodwill, hoe geseculariseerd Bulgarije verder ook is. In Roemenië was de verbinding tussen de Orthodoxe Kerk, het volk, de

1 Michael Prokurat e.a., *The A to Z of the Orthodox Church*, The Scarecrow Press, INC., Lanham, Toronto / Plymouth UK, 2010, 87.

cultuur en de politieke idealen nog veel sterker. Die opvatting is nog steeds prominent aanwezig.

Dat bleek ook toen in oktober 2025 in de hoofdstad Boekarest de nieuwe Roemeens-Orthodoxe nationale 'Kathedraal van de Redding van de Natie' gewijd werd. Het is het grootste oosters-orthodoxe kerkgebouw ter wereld en het staat precies naast het parlamentsgebouw. Het grootste deel van de financiering komt vanuit de staat. Volgens de Roemeense patriarch Daniel is deze kathedraal 'een nationaal spiritueel symbool, gewijd aan het eren van hen die zich door onze geschiedenis heen hebben opgeofferd voor de verdediging van het vaderland en het voorouderlijke Orthodoxe geloof, voor de vrijheid en waardigheid van het Roemeense volk'.² Meer dan Christus staan de Roemeense helden centraal.

De orthodoxe natie en de Joden

Wat de desastreuze consequenties kunnen zijn van deze verbinding tussen de kerk en de politiek, is in Roemenië bijvoorbeeld te zien in de houding tegenover de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat dit echter niet de enige mogelijke consequentie hoeft te zijn, blijkt uit het voorbeeld van de Bulgaars-Orthodoxe Kerk en de redding van Joden hierna.

Joden in Roemenië

In de eerste helft van de 20^e eeuw is er in Roemenië een groeiende nadruk op de nationale identiteit, waarbij men zich zeer negatief uitlaat over etnische minderheden en soms zelfs tot geweld overgaat. De kerk gaat mee in dit paradigma en sommige theologen zorgen zelfs voor een theologische onderbouwing.

Dit gaat zo ver dat de bekendste Roemeens-Orthodoxe dogmaticus Dumitru Stăniloae (1903-1993) het antisemitisme van de staat goedkeurt en geen traan laat om de vele slachtoffers van de pogroms in het land. Deze dogmaticus staat, ook in westerse oecumenische kringen, bekend als de 'theoloog van de liefde' vanwege zijn mooie boeken over Gods liefde. Hij is onlangs in de Roemeens-Orthodoxe Kerk heilig verklaard, ondanks protest van het Elie Wiesel Instituut. Die recente heiligverklaring van hem en andere (antisemitische) nationalistenvan zegt veel over de kerk: in plaats van erkenning van schuld tegenover de Joden, gaat de Roemeens-Orthodoxe Kerk verder op de oude voet, waarbij de natie belangrijker is dan een werkelijke theologie van Gods liefde.

2 Patriarhul Daniel îndeamnă la comemorarea eroilor neamului, basilica.ro, 28 augustus 2016.

Redding van de Bulgaarse Joden

In dezelfde tijd dat de Joden in Roemenië zwaar vervolgd werden en het grootste deel van de kerkleiders daarmee instemde, maakte de Orthodoxe Kerk in Bulgarije een radicaal andere keuze.

In 1943 moest Bulgarije, dat een alliantie had met Duitsland, op bevel van Hitler alle Joden deporteren. De eerste groep Joden zat al in de trein toen metropoliet Stefan van Sofia daarover hoorde. Hij snelde naar het station en ging voor de trein staan om het vertrek te voorkomen. Door zijn opstelling, gesteund door andere kerkleiders en met hulp van de voorzitter van het parlement, werd de deportatie voorkomen. Hierdoor hebben alle Joden in Bulgarije de oorlog overleefd.

De natie blijkt belangrijker dan een werkelijke theologie van Gods liefde.

In Bulgarije nam de kerk de Bijbelse lijn dat de Joden nog altijd Gods volk zijn serieus. De Roemeens-Orthodoxe Kerk was daarentegen geheel gefocust op het eigen volk en alles wat daar geen deel vanuit maakt, hoort er eigenlijk ook niet te zijn. In verschillende artikelen geeft Stăniloae aan, dat het Roemeense volk en de Roemeens-Orthodoxe Kerk beide voldoen aan het ideaalbeeld van wat een volk of kerk moet zijn. Theologische onderbouwing is er nauwelijks, maar als bekendste Roemeense dogmaticus van de 20^e eeuw heeft zijn visie nog altijd veel invloed.

Orthodoxen en Protestanten

De sterke verbondenheid tussen de orthodoxe kerken en de Staat heeft ook consequenties voor de andere kerken. De Orthodoxe Kerk ziet zichzelf als de enige ware kerk. Protestantse kerken, zeker de meer charismatische, worden gewoonlijk zelfs als sekten beschouwd.

Aangezien Roemenië en Bulgarije bij de Europese Unie horen en er vrijheid van godsdienst is, zou men verwachten dat de protestantse kerken wettelijk dezelfde rechten hebben als de orthodoxe. Toch is er verschil. In beide landen wordt de Orthodoxe Kerk officieel gezien als de 'traditionele kerk' van het land. Daardoor heeft deze kerk toch altijd een streepje voor.

In Bulgarije heeft dat zelfs consequenties in de wet: voor protestantse kerken zijn er meer beperkingen wat betreft activiteiten. In Roemenië is er wettelijk niet zo veel onderscheid, maar in de praktijk wel: de Orthodoxe Kerk krijgt bijvoorbeeld veel meer staatssteun dan andere kerken.

De Orthodoxe Kerk zelf draagt ook bij aan de marginalisering van de protestantse kerken door deze regelmatig in een negatief daglicht te zetten. Tekenend is bijvoorbeeld dat bij gemengde huwelijken orthodoxe priesters enorm veel druk uitoefenen om de kinderen orthodox te laten dopen. Dit kan soms absurde vormen aannemen.

Zo overkwam een hervormde predikant in Roemenië het volgende. Hij had een kind gedoopt, waarvan de familie na de kerkdienst onmiddellijk weg moest. Toen hij vroeg waarom ze zo'n haast hadden, vertelden ze tot zijn stomme verbazing dat ze op tijd in de Orthodoxe Kerk moesten zijn. Daar zou het kind nogmaals gedoopt worden.

Protestanten en de staat

Het is makkelijk om met de vinger te wijzen naar de orthodoxen, maar hoe verhouden protestanten zich tot de staat? Voor Roemenië focus ik hierbij op de Hongaarse Hervormde Kerk, waarmee van oudsher veel contacten zijn vanuit Nederland, en in Bulgarije op de partnerkerk van de GZB: de Methodistische Kerk.

Hongaarse Hervormden

De Hongaarse Hervormde Kerk in Roemenië is een dubbele minderheid: zowel etnisch, als kerkelijk. De verhouding tussen Hongaren en Roemenen is moeizaam. Transsylvanië, waar de meeste Hongaren wonen, behoorde tot de Eerste Wereldoorlog tot het Hongaarse rijk en werd daarna bij Roemenië gevoegd. Dit trauma speelt voor de Hongaren ook nu nog een rol. Dat wordt versterkt doordat de Roemenen blijven benadrukken dat Transsylvanië altijd al Roemeens was en dat er door orthodoxe kerken gebouwd wordt in Hongaarse protestantse en rooms-katholieke dorpen.

***Want als de mensen
geen Hongaars meer
spreken, raken ze los
van de Hongaarse
kerken ...***

De Hongaarse Hervormden hebben veel kritiek op deze Roemeense en orthodoxe houding. Toch heeft dit alles ertoe geleid, dat ze zelf ook steeds meer volgens dit paradigma zijn gaan denken. Ze leggen nadruk op het behoud van de Hongaarse cultuur, taal en scholen, met als argument dat dit nodig is voor het voortbestaan van de kerk. Want als de mensen geen Hongaars meer spreken, raken ze los van de Hongaarse kerken en worden daarmee op termijn geheel onkerkelijk. De Hongaarse Hervormden worden hierbij gesteund door de Hongaarse regering, die allerlei activiteiten en de bouw of reparatie van kerken en scholen sponsort.

Vilmos József Kolumbán, de bisschop van het Hervormde Transsylvaanse Kerkdistrict, geeft de visie van de kerk zo weer:

Op basis van de leer van de Bijbel moeten we verder gaan en de Hongaarse identiteit in heel haar wezen behouden. Dit betekent dat de kerk vandaag niet alleen het Woord van God moet overdragen, maar ook een bewaarder van de cultuur, een bewaarder van de moedertaal, een organisator van scholen moet zijn, want het is deze dualiteit die een toekomst mogelijk maakt.³

Bulgaarse Methodisten

De Bulgaarse Methodistenkerk kiest ervoor zich verre te houden van dit paradigma. Een voordeel voor hen, vergeleken met de Hongaarse Hervormde

***Waarom zou je
als kerk via de
staat christelijke
uitgangspunten
willen doordrukken?***

Kerk in Roemenië, is dat zij etnisch gezien geen minderheidsgroepering vormen – alhoewel een flink deel van de leden uit Turkstalige Roma bestaat. Zij vinden weliswaar hun eigen cultuur en taal belangrijk, maar voelen zich daarnaast ook echt Bulgaar. Etniciteit speelt ook geen rol in deze kerk. Zo is bijvoorbeeld de vicepresident van de landelijke Methodistenkerk afkomstig uit de Turkstalige Roma-gemeenschap.

De Methodistenkerk is met landelijk ongeveer vijftienhonderd leden een kleine minderheid tegenover de meer dan vier miljoen orthodoxen. Daarnaast is Bulgarije enorm geseculariseerd en duidelijk mag zijn dat een kleine protestantse kerk macht noch invloed heeft.

De Methodistenkerk in Bulgarije is overigens nooit groot geweest. Halverwege de 19^e eeuw is ze gesticht door Amerikaanse zendelingen. Net toen de kerk wat begon te groeien kwam het communisme, dat de kerken enorm vervolgd heeft: predikanten werden gevangengezet en gebouwen geconfisqueerd. Rond 1990 waren er nog maar enkele predikanten en mondjesmaat gemeenten over. In de jaren negentig vond er een kleine opwekking plaats en groeiden de kerken weer. Ook werd een deel van de gebouwen teruggegeven. Desondanks zijn zowel de Methodistenkerk als andere protestantse kerken nog steeds klein en gemarginaliseerd.

Het niet kunnen uitoefenen van macht of de mogelijkheid om invloed te hebben op de maatschappij, is niet alleen een sociologisch gegeven, maar ook een bewuste keuze. Dr. Daniel Topalski, die als superintendent leiding geeft aan de Bulgaarse Methodistenkerk, is voor een strikte scheiding van kerk en staat. Dat voorkomt inmenging van de staat in de kerk. En anders-

3 YouTube-kanaal 'Bizony, Isten!', 23 maart 2025. 'Szeresd az Urat és szeresd Erdély népét' (Houd van de Here en houd van het volk van Transsylvanië). Interview met bisschop Kolumbán Vilmos József.

om heeft hij moeite met de vorming van christelijke partijen: waarom zou je als kerk via de staat christelijke uitgangspunten willen doordrukken?

‘We preach the Gospel, we are not trying to make it the law of the country.’ – ‘We preken het Evangelie, we proberen er geen wet van te maken voor het land.’ De traditionele protestantse kerken in Bulgarije staan hier op dezelfde manier in. Enkele charismatische kerken daarentegen willen graag meer politieke invloed. Eerder hebben zij dan ook een christelijke partij opgericht, al haalde deze de kiesdrempel niet. Daarom proberen ze het nu via bestaande partijen.

Topalski is er niet op tegen dat christenen de politiek in gaan, als het maar niet is om een christelijke agenda door te drukken. Wel steunt hij het dat de kerken incidenteel en wanneer nodig hun stem laten horen in het politieke debat. Zoals in 2018 bijvoorbeeld, toen een wetsvoorstel de rechten van de Bulgaarse Protestanten dreigde in te perken, of rond grote ethische kwesties.⁴

Deze visie van de Bulgaarse Methodistenkerk heeft als voordeel dat alle energie gestoken kan worden in het eigenlijke kerkelijke werk: de opbouw van de gemeente en evangelisatie.

Nederlandse Protestanten en de staat

Van de kant van Nederlandse christenen klinkt er regelmatig kritiek op het nationalisme van Oost-Europese christenen. Vooral de Hongaarse Hervormde Kerk moet het ontgelden – waarschijnlijk omdat hiermee de meeste banden zijn. Maar ondanks de al lang bestaande verbondenheid bestaat er vaak weinig zicht op het nationalisme van orthodoxe kerken, afgezien dan van de Russisch-Orthodoxe Kerk. Graag breng ik wat dit aangaat enige historische verheldering en kritische nuancering aan vanuit twee gezichtspunten.

- *Geraakt door kritiek*

Het eerste is dat Hongaarse Hervormden in Roemenië zich geraakt voelen door dergelijke kritiek vanuit Nederland. Ze hebben – of intussen misschien: hadden – hun Nederlandse broeders en zusters erg hoog staan. De eeuwen door, toen de Hongaarse Kerk regelmatig te maken had met vervolging en armoede, stonden de Nederlanders klaar om hen te helpen. Veel Hongaarse theologen hebben in Nederland gestudeerd en er waren en zijn grote aantallen zustergemeenten. Ze kunnen zich niet onttrekken aan de indruk dat Nederlanders hun mening bij voorbaat klaar hebben en niet werkelijk willen luisteren naar hun

4 Gesprek met dr. Daniel Topalski, superintendent van de Bulgaarse Methodistenkerk en predikant te Varna, augustus 2025.

pijn en hun angst. Namelijk de pijn dat ze zich tweederangsburgers voelen in dubbel opzicht: als Hongaarse minderheid in Roemenië en als protestantse minderheid in een orthodox land.

En dit samen met de angst om nog meer te verliezen dan ze al kwijt zijn: hun regio Transsylvanië namelijk is na de Eerste Wereldoorlog van Hongarije overgegaan naar Roemenië. Sindsdien is de Hongaarse bevolking in dit gebied van herkomst procentueel enorm geslonken, waardoor het kerkelijke leven nog meer onder druk komt te staan.

- *Hand in eigen boezem*

Het andere gezichtspunt heeft te maken met zelfreflectie. Het is makkelijk om kritiek te uiten op christenen elders. Laten we echter eerst de hand in eigen boezem steken. De verbinding van de Nederlandse Hervormde Kerk met de staat, de politiek en de macht is eeuwenlang ook nauw geweest. Al was de Hervormde Kerk niet officieel een staatskerk, in de praktijk was ze wel dominant aanwezig en kreeg de Rooms-Katholieke Kerk soms weinig ruimte.

Kritisch was ze vaak ook niet: de Verenigde Oostindische Compagnie kon rustig de gang gaan en had zelfs predikanten in dienst, ondanks de soms schrijnende situaties in de koloniën en de slavenhandel. Uiteraard waren er ook tegenstemmen, maar de algemene tendens was toch wel dat de Hervormde Kerk haar sterke positie in politiek en maatschappij graag consolideerde.

Ook nu zijn er nog steeds allerlei verbindingen en verwachtingen. Christelijke partijen proberen via de politiek dingen te realiseren, van klimaatdoelen tot asiel tot ethische thema's. Het interessante daarbij is, dat men met de Bijbel in de hand soms lijnrecht tegenover elkaar staat. Ook de angst voor verlies, waar de Hongaarse Hervormden mee kampen, zien we terug in de strijd voor het behoud van reformatorische scholen en de zondagsrust. Zelfs een bepaalde vorm van (christelijk) nationalisme komt weer op, met nadruk op de traditionele joods-christelijke waarden, waarbij samenwerking met niet-christelijke conservatieven niet geschuwd wordt.

Theologische visies

Alle kerken kunnen hun visie op de verhouding tussen staat en kerk en tussen kerk en nationalisme theologisch onderbouwen. Het voert te ver om alle visies en argumenten te bespreken. Ik beperk me daarom tot enkele lijnen die ik in Oost-Europa tegenkom.

Kerk en overheid

Een bekend Bijbelgedeelte is Romeinen 13:1-7. In Paulus' tijd stond de overheid niet bepaald positief tegenover christenen. Je deed er vooral goed aan om als christen geen onrust te veroorzaken en je aan de regels te houden, om zo hopelijk een rustig leven te kunnen leiden. Toen het christendom staatsgodsdienst werd, kon het je onderwerpen aan het gezag van de overheid in dit Bijbelgedeelte makkelijk geherinterpreteerd worden: namelijk

De kerk moet niet streven naar het op een akkoordje gooien met de machthebbers.

in het vrijwel kritiekloos meelopen in alles wat overheid doet, met in ruil daarvoor een invloedrijke positie van de kerk.

De Orthodoxe Kerken hebben vaak die laatste houding, terwijl bijvoorbeeld de Bulgaarse Protestanten het lezen zoals het in Paulus' tijd was. Afstand houden van de Staat en je rustig houden betekent echter niet, dat je je alles hoeft laten welgevalen. Zoals Paulus als Romeins staatsburger op zijn rechten stond, zo mag je als kerk ook de staat wijzen op zijn eigen wetten als die overtreden worden ten nadele van de kerk.

Een ander argument dat de kerk niet naar macht hoort te streven, komt voort uit de woorden van Jezus tegen Pilatus (Joh. 18:36): *‘Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld.’* De kerk moet dus niet streven naar het op een akkoordje gooien met de machthebbers. Gods Koninkrijk is van een totaal andere orde. In de Bulgaarse Methodistenkerk wordt wekelijks Avondmaal gevierd, want de kerk wil zich concentreren op waar het werkelijk om gaat (1 Kor. 2:2): *Jezus Christus en Die gekruisigd*. Dát moet verkondigd worden. Maar daarvoor is de politiek niet nodig. Samenwerken met de politiek werkt eerder averechts: verstrengelde belangen vertroebelen de boodschap.

Kerk en nationalisme

Als we kijken naar het punt van kerk en nationalisme, wordt als argument voor het benadrukken van het belang van de eigen taal en nationaliteit Openbaring 7:9 genoemd. Daarin staat een grote menigte uit alle naties, stammen, volken en talen voor Gods troon. Beklemtoond wordt dan dat God iedereen in een bepaald land geschapen heeft en men daar dankbaar voor mag zijn. Als zelfs in de eindtijd dit onderscheid er nog is, dan mag – moet – men dat toch ook zeker nu niet zomaar overboord gooien, maar er juist zuinig mee omgaan?!

Deze interpretatie staat tegenover de verklaring die deze tekst juist als kritisch op het nationalisme leest: Gods liefde is niet beperkt tot één volk of stam, maar strekt zich uit tot alle volken en talen. Het gaat in deze tekst niet om het onderscheid, maar juist om de eenheid: in Christus zijn we één, wat voor achtergrond we ook hebben.

Voorzichtige lijn

Zoals vaker in de theologie kan men Bijbelteksten dus op verschillende manieren gebruiken om de eigen visie te onderbouwen. Het is daarom goed om kritisch te blijven: niet alleen op de voor ons misschien vreemde interpretatie van een ander, maar ook op die van onszelf. Wij kunnen net zo goed een blinde vlek hebben.

De visie en houding van de Bulgaarse Methodistenkerk ervaar ik als een verademing.

In alle voorzichtigheid wil ik echter wel een lijn aangeven. Deze is mede ingegeven, doordat ik sinds 2019 in Bulgarije werk en daarvoor zeven jaar in Roemenië gewoond en gewerkt heb. In deze tijd heb ik veel negatieve consequenties gezien van de sterke verbinding tussen kerk en staat.

Via de politiek kunnen er zeker dingen bereikt worden, maar er hangt vaak een prijskaartje aan: wiens brood men eet, diens woord men spreekt. Zo lang de overheid zich redelijk afzijdig houdt, valt dit mee, maar het tij kan zo keren. Daarnaast kan de verbinding met de Staat ook zorgen voor uitsluiting van anderen, waarbij het in het uiterste geval zelfs tot het kritiekloos aanvaarden van geweld kan leiden.

De visie en houding van de Bulgaarse Methodistenkerk ervaar ik als een verademing. Net als de nieuwtestamentische gemeenten toen is deze kerk klein, heeft geen (politieke) macht en streeft deze ook niet na. Daardoor is er alle tijd en ruimte om datgene te kunnen doen waarvoor ze als kerk geroepen is: het verkondigen van Christus en het zorgen voor de mensen die om hulp vragen. Iedereen is welkom, uit welk land, etnische groep of sociale laag dan ook, want in Christus zijn we één. En de wekelijkse viering van het Avondmaal is de basis van het kerk-zijn.

Kerk en zending over en weer

Wat heeft al het voorgaande ons te zeggen – als GZB, als christenen in Nederland, als gemeenten met een zuster gemeente of andere contacten in Oost-Europa?

- Het blijkt dat Bijbelteksten en wat die te zeggen hebben in een bepaalde (historische) context heel verschillend uitgelegd kunnen worden. Juist daarom zijn al die verschillende volken, talen en kerken nodig om elkaar kritisch te bevragen. Niet op een vooringenomen en veroordelende manier, maar oprecht belangstellend en met de bereidheid om van elkaar te leren.

- Het betekent echter niet dat elke uitleg juist is. Dat heeft de geschiedenis ook laten zien – denk aan de Roemeense houding tegenover de Joden. Hierop mag men de ander ook aanspreken, maar dat kan pas als er vertrouwen is. Pas toen ik vier jaar in Roemenië woonde en lief en leed gedeeld had met mijn Hongaarse collega's en studenten, was men bereid om naar mijn visie op kerk en nationalisme te luisteren.
- Sinds de vierde eeuw is er in Europa een vaak sterke verbinding tussen kerk, staat en politiek. In de Orthodoxe wereld wordt deze ook theologisch verdedigd. In de 'Protestantse landen' gebeurt dat soms ook, maar meestal gaat het om een soort vanzelfsprekende gewenning. Er is angst om te verliezen wat men heeft en daarom wordt geprobeerd via de politiek dingen te bereiken. Hierbij kan men leren van de Bulgaarse Methodistenkerk en andere kleine kerken: ook in een context waarin je gemarginaliseerd bent, kun je voluit kerk zijn. Misschien juist daar!
- Vanuit Nederland kunnen we deze kerken steunen door gebed en meeleven. Wat echter ook belangrijk is, is dat deze kerken graag serieus genomen willen worden en niet alleen als 'klein en kwetsbaar' worden gezien. Zij hebben de grote kerken in het Westen ook wat te vertellen. Ze kunnen een voorbeeld zijn voor kerken die nu moeten leren omgaan met krimp en verdergaande secularisatie. Zij kunnen voorleven wat Jezus' woorden betekenen: *'Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld.'*

‘De tekst is mijn vaderland’

Latijns-Amerikaanse hermeneutiek van binnenuit

14

JAN VAN DOLEWEERD

De Latijns-Amerikaanse Bijbeluitleg van Colombiaanse broeders en zusters wijkt in veel opzichten niet af van Nederlandse tradities zoals de gereformeerde. Veel Europese en Noord-Amerikaanse theologen en zendelingen hebben een traditionele, westerse manier van Bijbeluitleg overgedragen en Colombiaanse theologen een heilshistorische benadering bijgebracht, met de nadruk op het geloof in Christus. Toch zijn er fundamentele verschillen wanneer Colombianen de tekst op een natuurlijke manier benaderen.

Wat Latino's van zichzelf zeggen, is dat zij graag lezen (en zingen) over Abraham, Jozef en Daniël en zichzelf herkennen in hun ervaringen van ontheemding. Ze vinden hun leven terug in de Bijbel. De tekst is hun vaderland.¹ We kijken in de spiegel: wat is hun manier van het lezen en toepassen van de Bijbeltekst? Wat kunnen wij van hun inzichten leren?

Om deze vragen te beantwoorden zoomen we in op vijf preken, die zijn gehouden in 2024 en 2025 door studenten van de Universitaire Stichting Bijbelseminarie in Colombia.²

De preken zijn verzorgd door studenten van de masteropleiding Bijbel en Interpretatie. Het zijn Colombiaanse theologen uit verschillende kerken (gereformeerd-presbyteriaans, baptist, evangelicaal en pinkster) over onderwerpen die hen raken. Allen volgden een klassieke theologische opleiding met veel aandacht voor de Bijbelse grondtalen.

De preken maakten deel uit van het vak Intercontextuele en interdisciplinaire hermeneutiek, en moesten de beweging zichtbaar maken van

1 Ruth Padilla DeBorst, M. Daniel Carroll R. en Miguel G. Echevarría, *Reading the Bible Latina-mente: Latina/o Interpretation for the Life of the Church*, (Grand Rapids: Baker Academic, 2024).

2 <https://www.unisbc.edu.co/>

'verklaren' naar 'interpreteren' naar 'toepassen' van de tekst. In de voetnoten werden thema, hermeneutische keuzes en reacties van de hoorders verantwoord. De thema's moesten betrekking hebben op 'een nood' in de gemeente.

We maakten de volgende selectie:

- 'Wat kost vergeving?' – Mattheüs 18:21-35 (Jorge)
- 'Vrede van Jezus tegenover vrede van de wereld' – Johannes 14:27 en 16:3 (Felipe)
- 'Nooit verlaten!' – Ezechiël 11:13-25 (Jaider)
- 'Corruptie, een gevaar dichtbij!' – 2 Timotheüs 3:1-17 (Mario)
- 'God zorgt voor de ontheemden' – Mattheüs 2:13-23 (Argemiro)

We letten op hun overeenkomende hermeneutische keuzes wat betreft God en de gelovige en we concentreren ons op hoe volgens hen God in de tekst antwoord geeft. Hermeneutiek draait om het slaan van een brug tussen de Bijbeltekst en het huidige leven. In het tweede deel van dit artikel komen we terug op de vraag wat zij anders doen en hoe wij ons daaraan kunnen spiegelen.

Een korte parafrase van de vijf preken

'Wat kost vergeving?'

Preek van Jorge over Mattheüs 18:21-35

Jorge begint met de vraag:

'Wat is moeilijker, vergeven of niet vergeven?'

Hij vervolgt:

'Vraag dat eens aan een vrouw die door haar echtgenoot is mishandeld, aan een zoon of dochter die door zijn of haar vader in de steek is gelaten, aan iemand die door een vriend is vernederd, aan een moeder die door haar kinderen wordt beledigd en afgewezen, of aan een verloofde die door zijn of haar partner is bedrogen. Het is mijn bedoeling dat je beseft dat dit geen oppervlakkige vraag is.'

De preek geeft een voorbeeld uit een van de literaire werken van de Colombiaanse schrijver Gabriel García Márquez.

Het gaat om een echtpaar waarvan de man wil douchen, maar geen zeep kan vinden. Mompelend zegt hij: ‘Al een week moet ik me douchen zonder zeep.’ Zijn vrouw hoort hem en beseft dat ze vergeten is zeep te kopen. Ze wordt kwaad en werpt hem voor de voeten dat het maar om één dag gaat en dat er altijd zeep is. De sfeer wordt gespannen. De echtgenoot, een medicus, verlaat boos het huis en besluit in de kliniek te blijven slapen. Wanneer hij terugkomt om andere kleren te halen, wisselen ze geen enkel woord. Hij verwacht dat zij zich verontschuldigt voordat hij haar kan vergeven, terwijl zij wacht tot hij om vergeving vraagt. Hun pogingen om te praten verslechteren. Vier maanden spreken ze niet tegen elkaar, en dat alleen om een zeepje.

Daarom de vraag: ‘Wat kost meer? Vergeven of niet vergeven?’

Is vergeven gemakkelijk?

‘Ik wil je zeggen dat het voor God niet makkelijk was om óns te vergeven. Het was zeer pijnlijk. Jezus bad zelfs tegen Zijn Vader: *Laat deze drinkbeker mij voorbijgaan*. Deze vergeving had een hoge prijs: het leven van Zijn kind, Christus Jezus. Werkelijke vergeving is niet goedkoop.’

Dan komt Jorge bij zijn tekst: de vraag van Petrus over hoeveel keer zijn broeder tegen hem kan zondigen en hij hem moet vergeven (Matth. 18:21-22), en het antwoord van Jezus in de gelijkenis over de onbarmhartige knecht. Jorge vergelijkt deze gelijkenis met de wet van de trechter: de brede bovenkant voor ons en de smalle onderkant voor de ander.

‘De les is dat de ervaring om uit genade vergeven te zijn, ons brengt tot vergeving van anderen, als een daad van geloof, vertrouwend op God die veel beter kan rechtspreken dan ik. Dat zal nooit makkelijk zijn, maar niet vergeven leidt tot een leven ver verwijderd van God en anderen. Dan sluiten we ons op in onszelf, vol bitterheid, pijn en wrok, belast en gebonden aan anderen omdat we niet vergeven.’

'Vrede van Jezus tegenover vrede van de wereld'

Preek van Felipe over Johannes 14:27 en 16:3

Felipe begint met de anekdote over Nelson Mandela, die 27 jaar gevangen zat en uiteindelijk de Nobelprijs voor de Vrede ontving. De boodschap is:

'Vrede gaat veel verder dan de afwezigheid van oorlog. Het is een goedstoestand die orde schept in je denken en welzijn brengt, ondanks de omstandigheden. Vrede is een persoon: Jezus, die zegt: *Vrede laat Ik u, Mijn vrede geef Ik u; niet zoals de wereld geeft, geef Ik die u* (Joh. 14:27a).'

Jezus schenkt deze vrede aan Zijn discipelen, maar ook aan ons.

'Wij geloven dat Jezus ons Zijn Woord heeft gegeven om deze vrede te vinden. De boodschap van Jezus is de drager van vrede!'

Felipe benadrukt dat deze vrede is verkregen door Christus. Zijn dood aan het kruis betekent verzoening met de Vader in de hemel.

'De discipelen moeten leren dat ze in de wereld verdrukking zullen ondervinden. Vrede met God is van een andere orde. De wereldse vrede, zoals die van het Romeinse Rijk, is gebaseerd op wapens en macht. Vele volken hebben geprobeerd vrede op deze manier te bereiken: tijdens de Tweede Wereldoorlog, de oorlog tussen Amerika en Irak, en Rusland en Oekraïne.'

Felipe besteedt aandacht aan het geweld in Colombia. Sinds 1958 vielen er meer dan 270.000 doden en werden velen ontheemd. In 2016 werd een vredesakkoord met de FARC getekend. Tot op heden worden er gesprekken gevoerd om vrede te bereiken, maar deze blijft aangevochten.

De conclusie van de preek:

'Vrede is er alleen in de persoon van Jezus. Met de vrede van Jezus kun je leven onder de moeilijkste omstandigheden en die vrede verlies je nooit, omdat zij niet afhankelijk is van de wereldse omstandigheden. Het is een vrede die je ziel, gedachten en hart vervult. Deze vrede wordt aangeboden aan alle zondaren die in vijandschap met God verkeren. Kom tot Jezus, bekenn je zonden en verzoen je met God. De vrede van Jezus is ook voor jou!'

‘Nooit verlaten!’

Preek van Jaider over Ezechiël 11:13-25

‘God denkt aan degenen die zich verlaten voelen, aan de velen die in slechte omstandigheden leven, die zich door de overheid in de steek gelaten voelen, geen middelen hebben om te reizen, geen geld voor goede gezondheidszorg en die gedwongen zijn om vroeg in de ochtend om twee uur op te staan en drie verschillende banen te combineren om in de late uren thuis te komen. En dan stellen ze zichzelf de vraag: Heeft God mij verlaten? Waar is onze God?’

Jaider vervolgt:

‘Dit is de echo van de vraag die jaren geleden klonk aan de oever van de rivier Kebar, nadat deze mensen uit hun land waren verbannen. Het enige wat ze konden doen, was huilen. Dit is de situatie van Ezechiël en zijn volk. Nadat God hem de gruwelen in de tempel had laten zien en Zijn rechtvaardige oordeel over het volk, riep Ezechiël uit: *Ach, Heere HEERE, maakt U een vernietigend einde aan het overblijfsel van Israël?* Voor ons is de situatie niet veel anders. Geconfronteerd met machtige volken, vele bedreigingen, ontheemden en zelfs bedrog vanaf de preekstoel, zonde en kwaad.’

Dan verandert Jaider van perspectief:

‘Echter, God verlaat Zijn volk nooit. Hij is met de ontheemden. Hij vervangt de tempel voor Zijn volk. De tempel in Jeruzalem stond vol afgoden. Maar God belooft Zijn volk te vernieuwen en zich met hen te verenigen: *Ik zal hun één hart geven en een nieuwe geest in hun binnenste geven. Ik zal het hart van steen uit hun vlees wegnemen en hen een hart van vlees geven.* Wij schreeuwen naar de hemel: ‘O Heere God, hebt U ons verlaten?’ God geeft antwoord: ‘Ik zal bij jullie blijven en jullie veranderen om met Mij te leven.’

'Corruptie, een gevaar dichtbij!'

Preek van Mario over 2 Timotheüs 3:1-17

'In 2016 werd een jonge advocaat benoemd als hoofd van de anti-corruptieafdeling. In 2017 werd hij ontslagen wegens het aannemen van smeergeld. Iedereen was verbaasd over hoe een hoge functionaris zo kon frauderen. Veel mensen verloren hun vertrouwen in instituten, maar weet je dat corruptie in jouw eigen hart woont, in kleine, gemiddelde of grote mate?'

Het eerste deel van de preek legt de wortel van corruptie in ons eigen hart bloot.

'Ijzer roest wanneer het wordt blootgesteld aan vocht en zuurstof. Dit metaal gaat met de jaren achteruit; structuur en functionaliteit worden aangetast. Zo staan wij bloot aan corruptie. Heel geleidelijk kan ons karakter, onze motivatie en onze diepste drijfveren afnemen. Dit gebeurt wanneer we ons van de Heere af bewegen. Corruptie en bedrog vernietigen je waardigheid en de capaciteit om het goede te doen.'

Voor Mario is dit de reden om tegenwicht te bieden met de woorden in vers 10: *Maar ú hebt mij nagevolgd in mijn onderwijs, levenswandel, levensopvatting, geloof, geduld, liefde en volharding.*

'De trouwe gelovige is in staat om het anders te doen. God geeft ons deze voorbeelden en Zijn Woord is onze gids: *Blijf bij wat u geleerd hebt en waarvan u overtuigd bent, omdat u weet van wie u het geleerd hebt, en omdat u van jongs af de heilige Schriften kent die u wijs kunnen maken tot zaligheid, door het geloof dat in Christus Jezus is.*

In de toepassing benadrukt Mario dat corruptie een structurele zonde is die iemand blind en ongevoelig maakt voor het kwaad. Gelovigen moeten leren om tegen deze stroom in te gaan, met God te leven en een boodschapper van Hem te zijn in deze corrupte samenleving.

‘God zorgt voor de ontheemden’

Preek van Argemiro over Mattheüs 2:13-23

Argemiro begint met de woorden van een populair lied.

‘Don Carmelo loopt door de stad met zijn vrouw en drie kinderen, maar ze voelen zich vreemd. Op 1 januari was Don Carmelo blij, dankbaar voor de zegeningen van God. Maar plotseling verschenen mannen met een dwingend bevel dat hij moest vertrekken en nooit meer terugkomen als hij niet wilde sterven.’

Dit is de realiteit voor velen. Colombia kent meer dan acht miljoen ontheemden, waaronder veel kinderen.

‘In Mattheüs 2 zien we een vergelijkbare situatie. Wat leert deze geschiedenis ons over het ontheemd zijn? Hoewel het niet verlangd wordt, is verdreven worden soms de enige optie om te overleven. Zo was het ook met de vlucht van Jozef en Maria uit Bethlehem.’

‘Deze geschiedenis leert ons dat, als het jou overkomt, je kunt vertrouwen dat God altijd voor een plek zorgt om heen te gaan. Die plek kan een tweede thuis worden. De tekst suggereert dat terugkeer ook onderdeel is van Gods belofte; ook Jozef, Maria en Jezus keerden uiteindelijk terug.’

Samengevat concludeert Argemiro dat Jezus van jongs af aan bedreigd werd, maar dat Gods macht hem en zijn familie beschermde.

‘Zo kunnen wij er ook op vertrouwen dat God voor de ontheemden zorgt. Hoewel het pijnlijk is, kan verdreven worden essentieel zijn voor het behoud van het leven. God zal altijd voor een nieuwe plaats zorgen en je ook weer de gelegenheid geven terug te keren naar de plaats waarvan je vluchtte.’

Wat ontdekken wij in deze preken?

- *Een sociaal gezicht*

De vraag 'Op welke nood wil je in de preek een antwoord geven?' heeft bij deze Colombiaanse predikers een sociaal gezicht: vrede ervaren in moeilijke omstandigheden, vergeven als je onrecht is aangedaan, beseffen nooit verlaten te zijn, leven zonder corruptie en Gods zorg voor de ont-heemden. Geestelijke noden die betrekking hebben op de relatie met God, bijvoorbeeld moeite hebben met geloven, worden niet gethematiseerd.

- *Relevantie, identificatie en toe-eigening*

In de geparafraseerde preken lopen de werkelijkheid van God en die van de gelovige naadloos in elkaar over. De relatie tussen God en de gelovige staat nauwelijks ter discussie; het is simpelweg wie jij bent, wat jouw situatie is, wie God is en hoe je daarin hebt te handelen. Introspectie en aspecten van heilservering of bevinding komen we weinig tegen; alleen in de preek over vrede. In die preek valt ook de term 'zondaren'. De predikers verbinden het leven direct aan God. Relevantie, identificatie en toe-eigening zijn voor Latijns-Amerikaanse gelovigen centrale begrippen in de omgang met de Bijbel.³

- *De tekst is mijn huis*

In de onderzochte preken zien we een omgang met de Bijbel waarbij een leven met God centraal staat. Het is een leven van gelovigen, hun strijd hier en de hulp van God daarin. De beoefening van het geloof in God en Christus is nauw vervlochten met de dagelijkse realiteit. Een klassieke tekst over bekering zoals in Ezechiël wordt uitgelegd als dat God de gelovige nooit zal verlaten. Gelovigen wonen in de Bijbel; de tekst is hun thuis en vaderland. Woestijn en tabernakel zijn nauw met elkaar verbonden, waarbij de tabernakel hen veel meer ruimte biedt dan alleen het heilige der heiligen.

- *Leven met een persoonlijke God*

Dit laatste brengt ons bij het godsbegrip dat uit de tekst naar voren komt. Latino's ontmoeten in de Bijbel een God, die meer is dan alleen een Zaligmaker. God is vooral de Machtige die dichtbij is in de ervaring van de misère. Hij verlost, redt, zorgt en vergeeft. Het is een persoonlijke God die ons vergeeft, leert om te vergeven, die Zijn volk nooit verlaat, die ons het voorbeeld geeft hoe te leven, een God die je altijd kunt vertrouwen.

3 Hans de Wit, *En la dispersión el texto es patria. Introducción a la hermenéutica clásica, moderna y posmoderna* (San José: Universidad Bíblica Latinoamericana, 2002), capítulo 3 Unidad 7 y 8.

Reflectie

Starten in de pastorale nood

De Latijns-Amerikaanse manier van omgaan met de Bijbel is onmiskenbaar beïnvloed door de Latijns-Amerikaanse (bevrijdings)theologen van de vorige eeuw, zoals G. Gutierrez, L. Boff en J.S. Croatta, C. Mesters en M. Bonino. Ten onrechte zijn door zowel orthodoxe als moderne theologen hun benaderingen vaak weggezet als marxistisch, alsof het feitelijk alleen zou gaan om de emancipatie van groepen.

De metafoor die Leonardo en Clodovis Boff gebruiken, kan ons helpen daar overheen te zien. Zij vergelijken bevrijdingstheologie met een boom. Als je je alleen focust op de theologen die aan het werk zijn, zie je uitsluitend de takken van de boom. Je ziet de stam en de wortels over het hoofd. De stam, dat zijn de voorgangers. Zij zijn werkzaam in de gemeenschap. En de wortels zijn het praktische leven en denken van de vele gelovigen in de gemeenschappen, met existentiële nood die om oplossing vraagt.⁴

Uiteindelijk hebben de ontdekkingen van deze theologen de grote waarde en diversiteit van de Bijbeltekst voor de eigen situatie van een gelovige herontdekt, waardoor de Bijbel opnieuw een bron van leven werd.⁵

De opvatting dat de Bijbel volop actueel is, sluit aan bij een gereformeerde hermeneutiek die met 'drie woorden spreekt': Woord en Geest én lezer. De *autopsie*, het zelfgetuigenis van de Bijbel, legitimeert een vertrouwen in en toevertrouwen aan de Bijbel en maakt ontvankelijk voor een tijdbetrokken uitleg.⁶

De rij populaire preekthema's is dan ook met vele andere sociale thema's aan te vullen. In Colombia zijn vooral onderwerpen over recht en gerechtigheid, zoals in de geschiedenis van de bijvrouw van de leviet in Gibeon (Richt. 19) relevant.⁷ Dikwijls gaat het om perikopen die in Nederland zelden of nooit beprekt worden.

4 Leonardo Boff and Clodovis Boff, *Introducing Liberation Theology* (London: Burns and Oats, 1987), 12; Anthony C. Thiselton, *New horizons in hermeneutics. The Theory and Practice of Transforming Biblical Reading* (Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1992), 411.

5 Hans de Wit, Edgar Antonio López López (Ed.), *'Dios creó al ser humano: polvo de la tierra' Comunidades indígenas en América Latina leen la Biblia desde contextos marginados* (Bogotá Editorial Pontificia Universidad Javeriana, 2025). Het boek is een gedocumenteerd bewijs van de transformerende kracht van een hermeneutiek waarin een contextuele en intercontextuele benadering onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

6 Jan H. van Doleweerd, *Viva Vox Dei. Over de betekenis van de autopsie van de Schrift voor zending en Schriftuitleg in de gereformeerde bevindelijke traditie* (Apeldoorn: De Banier, 2012).

7 C.M. Hays y M. Acosta, 'A concubine's Rape, an Apostle's Flight, and a Nations Reconciliation: Biblical Interpretation, Collective Trauma Narratives, and the Armed Conflict in Colombia. *Biblical Interpretation* 28 (2020).

(Semi-)allegorische Bijbeluitleg

Voor Colombiaanse gelovigen heeft de Bijbeltekst en de geestelijke, overdrachtelijke betekenis groot gezag. In de beschreven preken zien we de theologische schriftuitleg een bescheiden plaats innemen. De interpretatie en de toepassing van de Bijbel worden niet gedomineerd door theologie.

Vormen van allegorische uitleg – het toekennen van een geestelijke betekenis in de huidige context – krijgen de ruimte en leiden tot verrassende conclusies, zoals in de preek over de ontheemden en het van God verlaten zijn. Allegorische Bijbeluitleg houdt ook verband met het vorige punt: starten in de pastorale nood van de gelovigen. En dan de perikoop bestuderen in een pendelbeweging tussen tekst en context. Deze hermeneutische werkwijze is niet minder exegetisch, maar de verwerking van het materiaal is narratiever en aansluitend bij het leven van de hoorder.

God dichtbij

In veel gevallen leven Colombiaanse christenen met schaarste en teleurstelling. Het is een hard bestaan waarin geloof alleen functioneert als de relevantie ervan vaststaat. Een 'twijfelgeloof' helpt niet wanneer het leven zwaar is en de onzekerheden groot zijn. Maar als God er wil zijn en jij je met

Een 'twijfelgeloof' helpt niet wanneer het leven zwaar is en de onzekerheden groot zijn.

Hem kunt identificeren in je nood, dan is dát het Evangelie. Jezus als Voorbeeld en Ideaal, zoals in de preek over vrede. De Bijbel krijgt 'mythische kracht'. Het is het boek van de pelgrims, van de verliezers van deze wereld, van de migranten.⁸

Het lijkt erop dat hier op de achtergrond sprake is van een tegenreactie op de rooms-katholieke kerk, die in Latijns-Amerika een lange tijd de publieke ruimte domineerde. Zij introduceerde een hiërarchisch Godsbeeld. God als monarch in de hemel en de kerk als uitvoerend orgaan, met Maria, de heiligen en de priesters als bemiddelaars. Maar protestanten willen Gód ervaren in de emotie van hun dagelijkse leven, onbemiddeld.⁹

Colombiaanse predikers wijzen ons erop dat God groter en omvattender is dan we met woorden van zonde, vergeving en verzoening in het Evangelie van Jezus Christus kunnen samenvatten. Het heilshistorisch lezen is voor hen niet de enige manier. Ze lijken de ervaring van Job voor te houden: de erkenning dat God groter is dan een mens in zijn gedachten kan vatten, en dat Zijn beloften het vertrouwen versterken in de diepste momenten van

8 Kees van Ekris, *De magie van het geloof. Theologie over bezieling en betovering* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2025), hfdst. 5.

9 Mauricio García Villegas, *El país de la emociones tristes. Una explicación de los pesares de Colombia desde las emociones, las furias y los odios* (Bogotá: Ariel, 2024 8-va edición), 127-128.

onbegrijpelijk lijden. Ze leren God kennen als *El Roi*, de God die ziet (Gen. 16); als *El Shaddai*, de Machtige die draagt en beschermt (Gen. 17); en als *JHWH*, als *Rafa*, de HEER die geneest (Ex. 15). Een God die zich in concrete levenssituaties openbaart, en die niet pas met Jezus begint te spreken.¹⁰

Drie lessen

Drie lessen kunnen we uit deze analyse overwegen.

- De Colombiaanse hermeneutische benadering van relevantie, identificatie en toe-eigening kan tegenwicht bieden aan theologisch abstracte preken die kerkgangers niet aanspreken, omdat ze niet weten hoe ze daarmee de verbinding met hun dagelijks leven kunnen maken.
- Latijns-Amerika is het continent van de (semi-)allegorische Bijbeluitleg: het geestelijk omgaan met de Bijbel. Nederlandse gelovigen lopen het gevaar eerder het verstand dan het hart te vertrouwen en kiezen dan bij voorkeur voor een exegetische en vereenvoudigde theologische uitleg. Met een flinke scheut (semi-)allegorische Schriftuitleg kan de Bijbel in Nederland aan warme gloed en actualiteit winnen.¹¹
- God laat zich tevens kennen als een God die ziet, draagt, geneest en bevrijdt. Deze aspecten sluiten aan bij vragen over God van niet-kerkelijke Nederlanders. Aandacht hiervoor kan helpen om de brug te slaan tussen dogmatische woorden over God en ‘het levende Woord’ in ons.

Dit artikel is een spiegel, geen beoordelingskader of evaluatie. Hoogstwaarschijnlijk leg je als Nederlandse gelovige andere accenten. Misschien mis je elementen. Toch vraag ik je om in deze spiegel te kijken en opmerkzaam te zijn op het andere, het nieuwe, dat wat jij niet ziet maar andere ‘heiligen’ wel, om het vervolgens toe te voegen aan je eigen kennis over de liefde van Christus (Ef. 3:17-19).

10 Noordmans pleit ervoor om in plaats van dogmatische figuren, zoals bijvoorbeeld de Drie-eenheid en de Godheid van Christus, te spreken over het levende Woord: O. Noordmans, ‘Historisch spiritualisme. Een herinnering aan de vrijzinnigen’, in: *Verzamelde Werken* (Kampen: Kok, 1978, deel I), 191.

11 Jan H. van Doleweerd, ‘Lees net als latino’s vaker samen met anderen de Bijbel’, in: *Reformatisch Dagblad*, 11 april 2025.

Geestelijke machten en zending

Bijbel en theologisch onderwijs

15

WILLEM-HENRI DEN HARTOG & GERRIT VREUGDENHIL

In veel landen waar de GZB werkt, is de geestelijke wereld – met voorouders, kwade machten en vormen van occultisme – geen abstract idee maar dagelijkse realiteit. Voor westerse christenen daarentegen is dit domein vaak ongemakkelijk of onbekend. In dit artikel laten we zien hoe geestelijke machten concreet werkzaam zijn in het leven van zendingspartners met wie we als GZB samenwerken, hoe de zendingswetenschap daarmee is omgegaan, en wat dit vraagt van theologie en kerk, daar én hier.

Geestelijke strijd: een vergeten werkelijkheid

Voor een gemiddelde westerse persoon zijn geestelijke machten een ver-van-mijn-bed-show. Voor de landen buiten Europa waar de GZB werkt is het een levende realiteit. Drie voorbeelden van geestelijke strijd: in Malawi, Zimbabwe en Colombia.

Voorouderrituelen

In Malawi vond de begrafenis plaats van de moeder van een betrokken christen. De dienst verliep keurig volgens de Anglicaanse liturgie, met zang, gebed en toespraken. Maar achter de schermen voltrok zich iets anders. De volgende dag trok de familie in besloten kring naar een huis op een heilige berg om voorouderrituelen te verrichten – in de overtuiging dat de overleden moeder anders geen vrede zou vinden in het hiernamaals. De liturgie was niet voldoende; er was meer nodig om de onzichtbare wereld tevreden te stellen.

Rituele rustdag

Een treffend voorbeeld van de invloed van geestelijke machten in het dagelijks leven is *chisi* in Zimbabwe: een rituele rustdag – meestal op vrijdag – waarop het land niet bewerkt mag worden.

De traditie, bedoeld om de voorouders te eren en zegen over regen en vruchtbaarheid af te smeken, is diepgeworteld. Wie *chisi* negeert, komt onder zware sociale druk te staan: droogte of ziekte worden al snel aan zulke overtredingen toegeschreven.

De sociologen Hebinck en Magadlela laten zien hoe deze spanning concreet werd in Nyamaropa, een regio in het noordwesten van Zimbabwe. Daar ontstond een soort inquisitie tegen christenen die irrigatietechnieken introduceerden in een gebied waar *chisi* diepgeworteld was. De irrigatieprojecten werden gezien als aantasting van het heilige: kerken zouden gewijde plaatsen bezoedelen door daar diensten te houden, bomen werden gekapt voor de aanleg van irrigatiekanalen, en zo zouden de geesten hun verblijfplaatsen verliezen. De irrigeerders werden gewaarschuwd om *chisi* in ere te houden, maar kregen uiteindelijk de schuld van de droogte.¹

Spirituele centra

Ook in Latijns-Amerika is de geestelijke dimensie diep verweven met het maatschappelijke leven. In de Colombiaanse stad Medellín bezoeken hoger opgeleiden spirituele centra waar zij rituelen ondergaan, spiritueel gereinigd worden en bezweringen ontvangen die voorspoed, status en geluk zouden brengen. Achter deze zoektocht naar zegen en vooruitgang schuilt echter een duistere praktijk: deelnemers worden heimelijk gefilmd, waarna zij met de beelden worden gechanteerd. Deze vermenging van occultisme, manipulatie en economische motieven laat zien hoe spirituele macht ingezet wordt om controle en winst te verkrijgen, juist onder hen die vooruit willen komen in de samenleving.

Deze casussen maken duidelijk dat het christelijk geloof in veel niet-westerse contexten niet uitsluitend draait om individuele zonde en genade, zoals dat in de gereformeerde traditie vaak gebruikelijk is. Het speelt zich af binnen een wereldbeeld waarin geestelijke machten en voorouderlijke geesten als reële krachten worden ervaren.

Wanneer kerken voorbijgaan aan de werkelijkheid van geestelijke machten of die veroordelen als bijgeloof, raken ze vervreemd van de ervaring van hun leden en dreigen geloof en dagelijks leven uit elkaar te groeien.

1 Paul Hebinck en Dumisani Magadlela, *Irrigatie en sociaal-culturele veranderingsprocessen in Nyamaropa, Zimbabwe* (Nijmegen, 1996), 293-294.

Paul Hiebert en 'Excluded Middle'

De antropoloog en missioloog Paul G. Hiebert leverde in 1982 met zijn artikel *The Flaw of the Excluded Middle* een belangrijke bijdrage aan het missionaire debat. Hij stelt daarin dat westerse christenen het Evangelie vaak brengen met een wereldbeeld waarin slechts twee niveaus serieus erkend worden: de transcendent bovenwereld (God, hemel, engelen) en de empirisch-waarneembare onderwereld (natuur, wetenschap, techniek).

Het 'middengebied', waar sprake is van geesten, vloeken, magie, voorouderlijke machten en genezing, wordt meestal genegeerd of ontkend. Hiebert typeert dit als een *flaw*, een gebrek in het westerse denken, dat grote gevolgen heeft voor de missionaire praktijk.² Hij verwoordt het scherp:

We moeten erkennen dat we in onze westerse theologie een hele dimensie van de werkelijkheid hebben weggelaten – het middengebied – en dat onze theologie dan ook vaak tekortschiet in het duiden van dagelijkse problemen waarmee mensen worden geconfronteerd.³

Voor veel niet-westerse christenen is dit midden echter de dagelijkse realiteit waarin zij leven en waarin vragen naar bescherming, bevrijding en genezing centraal staan. Een voorbeeld dat Hiebert zelf noemt, is een vrouw in India met hevige buikpijn. De westerse zendelingen baden voor haar genezing, maar zonder resultaat. De dorpelingen zagen direct dat het om demonische beïnvloeding ging – een verlegenheid die Hiebert ertoe bracht zijn theologie te herzien.⁴

In een later artikel, *Missiological Implications of Epistemological Shifts* (1994), werkte Hiebert dit verder uit. Hij liet zien dat het vasthouden aan een westers dualisme leidt tot een 'split-level Christianity', waarin gelovigen op zondag belijden dat God Heer is, maar door de week terugvallen op traditionele rituelen en magische praktijken om hun angsten te bezweren.⁵ Dit dualisme ontstaat doordat de kerk geen adequate theologische antwoorden biedt op de zorgen die het dagelijks leven beheersen.

De missiologische implicaties hiervan zijn groot. Ten eerste leidt het tot een tekort in pastoraat: zendelingen die geestelijke strijd negeren of uitsluitend psychologisch verklaren, missen aansluiting bij de noden van de mensen die zij dienen.

2 Paul G. Hiebert, 'The Flaw of the Excluded Middle', *Missiology* 10/1 (1982), 35-36.

3 Ibid., 37.

4 Ibid., 37.

5 Paul G. Hiebert, 'Missiological Implications of Epistemological Shifts', *Mission Studies* 11/1 (1994), 201.

**Theologie en zending
schieten vaak
tekort wanneer de
geestelijke dimensie
niet serieus wordt
genomen.**

Ten tweede verliezen kerken die het 'midden' theologisch niet adresseren, hun relevantie, omdat gemeenteleden elders naar oplossingen zoeken. Ten derde verklaart dit mede de groei van Afrikaanse, Aziatische en Latijns-Ame-

rikaanse charismatische kerken en bewegingen, die juist wél ruimte geven aan profetie, genezing en bevrijding.

Hiebert roept daarom op tot een hernieuwde bezinning op het Bijbels wereldbeeld, zodat de kerk opnieuw leert belijden én ervaren dat Christus Heer is over alle machten. Hieberts analyse maakte wereldwijd veel indruk, ook in Nederland. Zijn nadruk op 'excluded middle' liet zien dat theologie en zending

vaak tekortschieten wanneer de geestelijke dimensie niet serieus wordt genomen.

Nederlandse missiologen en machten

Ook in Nederland is er door de jaren heen nagedacht over de verhouding tussen christelijk geloof, cultuur en wereldbeeld. Drie invloedrijke missiologen – Hendrik Kraemer, Johannes Verkuyl en Johannes Jongeneel – hebben ieder op eigen wijze dit spanningsveld belicht.

Hendrik Kraemer

Hendrik Kraemer (1888-1965) benadrukte de radicale andersheid van het evangelie ten opzichte van religies en culturen. In zijn visie stond Christus centraal als het unieke antwoord op de vragen van de mensheid. Hij waarschuwde tegen syncretisme en wees erop dat het Evangelie altijd een kritische kracht heeft tegenover bestaande religieuze overtuigingen. Daarmee legde Kraemer sterk de nadruk op discontinuïteit: het Evangelie kan nooit eenvoudig in een bestaande cultuur worden ingepast.

In zijn boek *Religion and the Christian Faith* schrijft Hendrik Kraemer in het vijfde deel: *The Christian Dialogue with Religion and Religions*, een hoofdstuk over Gods Zelfopenbaring in Christus en Zijn kerk. In het derde deel bespreekt hij *The Demonic Powers*.⁶ Kraemer stelt dat 'we hier het domein van het mysterie betreden'. Hij verbindt dit thema met de verharding van het hart, verwijzend naar Jesaja 6:9-10, Jeremia 6:10-11 en Mattheüs 13:15. God regeert soeverein, en satan staat ondergeschikt aan Hem. Verharding van het hart is daarom niet alleen een menselijke keuze, maar heeft ook te maken met Gods handelen.

6 Hendrik Kraemer, *Religion and the Christian Faith* (London: Lutterworth Press), 1956), 379-381.

Kraemer benadrukt dat religies, inclusief het christendom, een demonische kant kunnen hebben, vooral waar het geestelijk leven misvormd wordt. Jezus' terechtwijzing van Petrus (Matth. 16:23) laat zien hoe de duivel Gods wil kan verdraaien. Deze misleiding is des te gevaarlijker omdat zij zich juist richt op geestelijk hoogstaande mensen. Daarom is Petrus' oproep relevant (1 Petr. 5:8): *Wees nuchter en waakzaam; want uw tegenpartij, de duivel, gaat rond als een brullende leeuw*. Kraemer wijst op de dubbelheid van het menselijk bestaan: positieve antwoorden op Gods openbaring zijn vaak verweven met negatieve. Hij verwijst hierbij naar C.S. Lewis, die in *The Screwtape Letters* laat zien hoe subtiel en geraffineerd geestelijke misleiding kan zijn. Uiteindelijk wijst hij ook op de verharding van het hart in Romeinen 9-11 en op de onomkeerbare situatie waarin iemand als Judas terechtkomt.

Johannes Verkuyl

Johannes Verkuyl (1908-2001) verbond zijn visie op zending met een sterke nadruk op gerechtigheid en bevrijding. Tegelijk was hij zich bewust van de realiteit van demonische machten die mensen en structuren kunnen vasthouden. Hij sprak over politieke en sociale machten die niet alleen als menselijke systemen te begrijpen zijn, maar ook als krachten die mensen knechten en onderdrukken⁷

Volgens Verkuyl moest zending daarom altijd ook bevrijding betekenen: bevrijding van individuen én van structuren die door machten in stand worden gehouden. Evangelieverkondiging en strijd tegen onrecht horen voor hem bij elkaar, omdat Christus Heer is over alle machten en krachten.⁸ Zijn nadruk op integrale zending kreeg zo ook een duidelijke spirituele dimensie: de kerk moet de machten ontmaskeren en tegelijk getuigen van Christus' overwinning.

Johannes Jongeneel

Johannes Jongeneel, die vele GZB-zendingen gevormd heeft, erkende in zijn missiologisch werk zowel de unieke kracht van het Evangelie als de aanwezigheid van machten die de kerk uitdagen. Voor hem stond Christus' heerschappij centraal, maar tegelijk onderkende hij dat zending plaatsvindt in een wereld waarin demonische machten werkzaam zijn.⁹

Hij wees erop dat zending daarom zowel verkondiging als strijd is. Verkondiging: omdat de boodschap van Christus bevrijdt. Strijd: omdat machten mensen willen weghouden van het Evangelie en samenlevingen kunnen misvormen.

7 Ruud E. Stiemer, *Johannes Verkuyl (1908-2001): een leven lang zending en dialoog* (Amsterdam: VU Research Portal, 2012), 63.

8 Ibid., 168.

9 Jan A.B. Jongeneel, *Missiologie. II Missionaire theologie* (Den Haag: Boekencentrum, 1991), 304-305.

In zijn nadruk op dialoog met andere religies bleef voor Jongeneel steeds gelden dat deze ontmoeting plaatsvindt in een wereld waar geestelijke krachten werkzaam zijn. Zijn theologie van de zending was daarmee niet naïef, maar nuchter: Christus is Heer, maar de machten zijn reëel en vragen om serieuze theologische bezinning.

Opmerkelijk verschil

Hoewel deze theologen enige aandacht hebben voor de realiteit van kwade machten, blijft hun reflectie vooral op conceptueel niveau. Ze werken nauwelijks uit hoe deze machten zich concreet manifesteren in het leven van mensen en samenlevingen.

Dit contrasteert sterk met stemmen uit het mondiale Zuiden, waar de realiteit van geesten en machten veel concreter wordt benoemd. Zo stelt Kwame Bediako dat Christus een superieure macht is ten opzichte van alle geesten.¹⁰ En Lamin Sanneh stelt:

Het christelijk geloof heeft te worstelen met de realiteit van machten en overheden, met geesten en geestelijke invloeden die deel uitmaken van het dagelijkse leven en ervaren in Afrika en een groot deel van de niet-westerse wereld, zelfs als deze in het Westen vaak worden genegeerd of weggeredeneerd.¹¹

Hoe is dit opmerkelijke verschil te verklaren? Een belangrijke factor is vermoedelijk de invloed van Rudolf Bultmann (1884-1976), de invloedrijke Duitse nieuwtestamenticus die in de 20^e eeuw het denken van veel Europese theologen diepgaand heeft gevormd. Zijn programma van ontmythologisering ('*Entmythologisierung*') had tot doel de boodschap van het Nieuwe Testament verstaanbaar te maken voor de moderne mens.

Met dit programma bedoelde Bultmann dat de mythische taal van het Nieuwe Testament – over engelen, demonen, wonderen en kosmische machten – niet letterlijk begrepen moest worden, maar hertaald diende te worden in existentiële categorieën die passen binnen het moderne, wetenschappelijke wereldbeeld. Voor hem waren demonische machten geen concrete realiteiten, maar symbolen voor menselijke angst, vervreemding en de noodzaak tot een authentieke existentie. Deze benadering beïnvloedde diepgaand de westerse theologie en maakte dat geestelijke machten vaak niet meer als reële krachten werden erkend, maar hoogstens als beeldspraak.¹²

10 Kwame Bediako, *Jesus and the Gospel in Africa: History and Experience* (Orbis: Ossining, 2004), 37-41.

11 Lamin Sanneh, 'Foreword', in: Esther E. Acolatse, *Powers, Principalities, and the Spirit: Biblical Realism in Africa and the West* (Grand Rapids: Eerdmans, 2018), ix.

12 Zie vooral Rudolf Bultmann, *Neues Testament und Mythologie* (Hamburg: Herbert Reich, 1941); Engelse vertaling in: *Kerygma and Myth: A Theological Debate* (ed. H.W. Bartsch, London: SPCK, 1953).

Daarnaast speelt mee dat westerse literatuur en academische kaders decennialang het discours hebben bepaald, waardoor thema's als demonen en geestelijke strijd in westerse zendingsopleidingen marginaal bleven. Voor collega's in het zuidelijk halfrond daarentegen is de geestelijke werkelijkheid geen theoretische kwestie, maar dagelijkse ervaring, waardoor deze dimensie onvermijdelijk deel uitmaakt van hun theologische reflectie.

Bijbelse lijnen over het geestelijk midden

Een hernieuwde theologische bezinning op de geestelijke wereld is dringend nodig. In veel westerse theologie is het '*middengebied*' van geesten, machten en vloeken verdwenen uit het geloofsdenken. Toch laten de Schriften van Oude en Nieuwe Testament zien dat juist dáár de strijd om mens en wereld plaatsvindt. Hieronder schetsen we enkele hoofdaccenten.

Oude Testament: de verborgen dimensie van machten en geesten

Het Oude Testament opent regelmatig een venster naar de geestelijke wereld achter de zichtbare werkelijkheid. Zo wordt in 1 Samuël 28 beschreven hoe Saul in wanhoop een dodenbezweerster raadpleegt. Deze episode maakt duidelijk dat Israël omringd was door praktijken waarin geesten en overledenen werden aangesproken, maar dat de Schrift zulke praktijken resoluut afwijst.¹³

Een ander motief is de strijd tegen de goden. In de plagen over Egypte voert de HEERE niet slechts een confrontatie met farao, maar ook met de goden van Egypte (Ex. 12:12): *Ik zal aan al de goden van de Egyptenaren strafgerichten voltrekken*. Gods heerschappij wordt zichtbaar in zijn overwinning over de machten die door de Egyptenaren aanbeden worden.¹⁴ Een verwante gedachte klinkt in Deuteronomium 32:8-9 (vgl. 4:19-20), waar de volkeren worden toebedeeld aan hemelse machten, terwijl Israël aan de HEERE zelf toebehoort. Psalm 82 toont hoe deze 'machten' – hier in het Hebreeuws aangeduid als *elohim* – worden voorgeleid in Gods hemelse raad en geoordeeld vanwege hun onrecht.

Ook Jesaja 14 en Ezechiël 28 reiken verder dan hun onmiddellijke context (koning van Babel, vorst van Tyrus). Achter de aardse heersers licht een werkelijkheid op van hoogmoed en opstand tegen God, die de val van de satan en zijn engelen weerspiegelt. Het Oude Testament presenteert dus een samenhangend beeld: achter afgoderij en tirannie gaan geestelijke machten schuil, die mensen meesleuren in onrecht en afgoderij.¹⁵

13 Gerrit C. Vreugdenhil, *Geestelijke strijd in de kracht van Jezus* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2018), 45-47.

14 Ibid., 52-54.

15 Ibid., 61-68.

Nieuwe Testament: Christus' overwinning op de machten

Het Nieuwe Testament neemt deze lijn over, maar plaatst haar in het licht van Christus' werk. Jezus' bediening wordt gekenmerkt door bevrijdingsdaden: hij drijft demonen uit, geneest zieken en proclameert het Koninkrijk van God als doorbraak van Gods heerschappij over de machten (Mark. 1:23-27, Luk. 11:20). Waar Jezus verschijnt, wijken de duistere machten.

Paulus verwoordt de kosmische dimensie van deze overwinning (Kol. 2:15): Christus heeft de *overheden en machten ontwapend en openlijk tentoongesteld, door triomf over hen te vieren in het kruis*. Toch benadrukt hij

**Achter afgoderij
en tirannie gaan
geestelijke machten
schuil, die mensen
meesleuren in
onrecht en afgoderij.**

dat de strijd voor de gemeente nog voortduurt (Ef. 6:12): *Wij hebben niet te worstelen tegen vlees en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de wereldbeheersers van de duisternis*.¹⁶ In Romeinen 8:38-39 klinkt echter de zekerheid dat geen enkele macht – dood of leven, engelen of demonen – ons kan scheiden van de liefde van God in Christus Jezus.

Clinton Arnold benadrukt dat Paulus' spreken over 'machten' en 'overheden' niet slechts symbolisch is, maar wortelt in een wereldbeeld waarin geestelijke wezens achter structuren van overheersing en onrecht staan. Hun invloed is reëel, maar door het kruis hebben zij reeds een beslissende nederlaag geleden.¹⁷

Hedendaagse bezinning: nemen we dit serieus?

De vraag is of we de Bijbelse werkelijkheid van machten en geesten nog durven zien zoals de Schrift die tekent, of dat we haar hebben teruggebracht tot beeldspraak of symboliek. In veel westerse kerken is het 'geestelijke midden' — waar de strijd om mens en wereld plaatsvindt — nagenoeg verdwenen uit het geloofsdenken.

Toch ervaren veel christenen wereldwijd juist dáár de scherpste van de strijd. Het Oude en Nieuwe Testament nodigen uit om deze geestelijke dimensie niet weg te verklaren of te psychologiseren, maar om er ons theologisch rekenschap van te geven. Clinton Arnold benadrukt dat een Bijbels-realistische demonologie essentieel is om de missionaire relevantie van de kerk te bewaren. Mensen zoeken bevrijding en bescherming – en de Schrift biedt daarvoor een stevig fundament.¹⁸

¹⁶ NBG-Vertaling 1951.

¹⁷ Clinton E. Arnold, *Powers of Darkness: Principalities and Powers in Paul's Letters* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1992), 87-96.

¹⁸ Ibid., 236-239.

Daarom is een hernieuwde bezinning nodig die recht doet aan de Bijbelse lijn.

- Het Oude Testament onthult dat volken en machten staan onder geestelijke heersers die God ter verantwoording roept.
- Het Nieuwe Testament verkondigt Christus' overwinning op deze machten en dat de kerk mag delen in deze triomf.
- Vandaag wordt de kerk uitgedaagd deze werkelijkheid serieus te nemen in theologie, pastoraat en zending – niet alleen met woorden, maar in de kracht van het Evangelie dat bevrijdt.

Praktische toepassingen: herbronning en toerusting

Theologisch onderwijs: lessen uit het Zuiden

De vorming van predikanten en theologen in het mondiale Zuiden laat zien hoe belangrijk het is dat opleidingen rekening houden met de geestelijke realiteit waarin mensen leven. In veel contexten is de aanwezigheid van geesten, vloeken, demonen en bevrijdingspraktijken geen theorie, maar dagelijkse ervaring. Toch blijft deze dimensie in het formele onderwijs vaak buiten beeld: studenten leren de Schrift analyseren, maar ontvangen weinig toerusting om geestelijke strijd pastoraal te duiden.

Dat blijkt bijvoorbeeld in Zuidelijk Afrika, waar theologische instellingen of faculteiten die voortkomen uit Nederlandse of Schotse zendingskerken, sterk inzetten op intellectuele en dogmatische vorming, terwijl een geïntegreerde aandacht voor de geestelijke dimensie ontbreekt. Studenten leren de Schrift analyseren en ethische vragen doordenken, maar worden nauwelijks toegerust om verschijnselen als angst, vloeken, bezetenheid of bevrijding theologisch te verstaan en pastoraal te begeleiden. Zo ontstaat een kloof tussen academische theologie en de concrete geloofspraktijk van gemeenten.

Tegelijk laten scholen als het Namibia Evangelical Theological Seminary (NETS) en de Fundación Universitaria Seminario Bíblico de Colombia (FUSBC) zien dat het wél mogelijk is academische theologie en pastorale praktijk te integreren. In zulke programma's komen Bijbelse bezinning, historische reflectie en pastorale oefening samen, waardoor toekomstige predikanten worden toegerust om de geestelijke strijd van hun gemeenten theologisch te duiden en praktisch te begeleiden.

Een eerste stap is om de geestelijke werkelijkheid niet te beperken tot een keuzevak, maar te integreren in het geheel van het curriculum. Systematische, Bijbelse en praktische theologie dienen expliciet aandacht te besteden aan thema's als demonologie, bevrijdingspastoraat en wereldbeelden.

Daarbij is het essentieel om geestelijke strijd en bevrijding als pastorale thema's serieus te nemen. Het gaat niet om kritiekloze overname van charismatische praktijken, maar om Bijbels verantwoorde, theologisch doordachte begeleiding in gebed, pastoraat en gemeenteleven, waarin de bevrijdende kracht van Christus zichtbaar wordt.

Deze voorbeelden maken duidelijk: integratie van de geestelijke dimensie in het curriculum is geen luxe maar noodzaak. Alleen wanneer theologische opleidingen hun studenten Bijbels-realistische kaders bieden, kunnen toekomstige predikanten de geestelijke strijd van hun gemeenten verstaan en begeleiden. Zo dragen instellingen in het Zuiden – en hun partners in het Noorden – bij aan een kerk die staande blijft in de geestelijke strijd.

Toerusting van gemeenten in zending en Nederland

Op het niveau van de lokale gemeente in het Zuiden is geestelijke strijd vaak een dagelijkse ervaring. Geesten (van overledenen) maken voor velen deel uit van het leven: 'Afrikanen geloven dat de doden niet werkelijk sterven; ze leven voort en worden 'de levende doden.'¹⁹

Programma's als Timothy Leadership Training en het Nehemia Bible Institute bieden toerusting in discipelschap en geestelijk onderscheidingsvermogen. In groepsverband leren gemeenteleden hun ervaringen delen en samen te bidden en te groeien in geloof. De kracht van dit model is dat het niet theoretisch blijft, maar direct aansluit bij de vragen van het dagelijks leven.

Toch zijn er risico's. Waar predikanten onvoldoende theologische bagage hebben, dreigt eenzijdigheid of syncretisme: het onkritisch vermengen van Bijbels geloof met lokale magische of natuurgerichte praktijken. Daarom is het cruciaal dat zulke cursussen worden begeleid door goed toegeruste leiders die kunnen helpen met het onderscheiden tussen geloof en afgoderij, en zo een gezonde pastorale balans bewaren.

Voor Nederland ligt de situatie anders, maar de uitdaging is vergelijkbaar. In veel gevestigde kerken ontbreekt gevoeligheid voor de geestelijke dimensie van het leven, terwijl migrantenkerken die gevoeligheid vaak vanzelfsprekend meebrengen. Hier ligt een kans voor kruisbestuiving: gevestigde kerken kunnen leren van de spirituele alertheid van migrantenkerken, terwijl deze op hun beurt profiteren van de theologische reflectie van academische instellingen.

19 Moss Nthlha, *Out of the shadow of African Traditional Religion, Christ's deliverance of a sango-ma* (Bukuru: Hippo Books, 2017), 80.

Het is daarom belangrijk dat academische theologie en gemeentepraktijk elkaar beter vinden. De praktische theologie kan hierin een voortrekkersrol spelen door thema's als geestelijke strijd, bevrijdingspastoraat en gebedsgezing niet te marginaliseren, maar te integreren in de opleiding van predikanten. Zo worden toekomstige leiders toegerust om hun gemeenteleden te begeleiden in de geestelijke strijd die zij dagelijks ervaren.

Ook literatuur kan dit gesprek verdiepen. In *De magie van het geloof* wijst Kees van Ekris op het verlangen van mensen naar bezielde verhalen die richting geven. Hij spreekt over een '*myth-shaped hole*'²⁰ in onze cultuur, een nood tot bezieling en behoefte aan symboliek om het leven betekenis te geven.

Tegelijk waarschuwt hij voor de zuigkracht van duistere mythen, maar pleit juist daarom voor een theologie die mensen leert onderscheiden en nieuwe melodieën leert zingen. Want er is volgens hem een gevaar: waar de leegte van betekenis niet wordt gevuld door het Evangelie, krijgen andere mythen – nationalistische, racistische of esoterische – vat op mensen en samenlevingen.

**Waar de leegte
niet wordt gevuld
door het Evangelie,
krijgen andere
mythen vat op
mensen.**

Zo kan het verlangen naar bezieling zelf onder de macht van kwade machten komen te staan. Daarom is het des te belangrijker dat de kerk leert spreken in beelden en verhalen die hoop en bevrijding ademen, en zo het Evangelie laten klinken als het ware tegenverhaal in een wereld vol concurrerende mythes.

Een duidelijke opdracht

Zo ligt er, zowel in zendingskerken als in Nederland, een duidelijke opdracht: gemeenteleden toerusten om hun ervaringen te duiden in het licht van het Evangelie – en hun te leren om te staan in de bevrijdende kracht van Christus.

De bezinning op geestelijke strijd en de realiteit van machten en krachten mag niet aan de marge van theologie en kerkelijk leven blijven. De roep om geestelijk onderscheidingsvermogen klinkt wereldwijd. Nu is het aan de kerk, daar én hier, om die roep te verstaan en te beantwoorden in woord en kracht.

20 Kees van Ekris, *De magie van het geloof. Theologie over bezieling en betovering* (Utrecht: Kok-Boekencentrum, 2025), 137.

Over de auteurs

Foka van de Beek (1971) studeerde theologie in Leiden, Utrecht en Roemenië. Van 2005 tot 2011 was ze docent aan het Protestants Theologisch Instituut in Cluj-Napoca (Roemenië). Sinds 2019 is ze door de GZB uitgezonden naar Bulgarije en werkzaam in het toerustingswerk van de Bulgaarse Methodistenkerk. Zij is tevens lid van de Commissie Zending van de Raad van Toezicht van de GZB.

Thijs Blok (1966) is regiocoördinator Oostelijk Afrika bij de GZB en predikant met een bijzondere taak van de Nederlandse Gereformeerde Kerk Nijkerk-West. Hiervoor was hij van 1998 tot 2003 met zijn vrouw uitgezonden naar Lubumbashi, Democratische Republiek Congo, waar hij als docent theologie les gaf aan de École Réformée de Théologie (ERT) en van 2018 tot 2023 aan Justo Mwale University in Lusaka, Zambia. In de periode daartussen was hij gemeentepredikant in Utrecht en Nijkerk.

Jan van Doleweerd (1961) is samen met zijn vrouw uitgezonden voor de GZB en werkzaam als docent in theologische en onderwijskundige vakken aan de Universitaire Stichting Bijbelseminarie in Colombia. Ook is hij als zendingspredikant verbonden aan de Presbyteriaanse Kerk – de Iglesia Presbiteriana de Colombia Sinodo Reformada (IPCSR). Hij promoveerde op een missiologisch-hermeneutische studie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Mark Godeschalk (1985) is arts internationale gezondheidszorg in de Democratische Republiek Congo. Hij is sinds 2016 uitgezonden voor de GZB, samen met zijn vrouw die projectcoördinator is en hun kinderen. Vanuit het noordoosten van het land zetten zij zich in voor de ontwikkeling van het medisch werk van de kerk, en onder meer jeugdwerk en evangelisatie. Tijdens hun uitzending hebben zij meermaals moeten evacueren wegens (dreigende) onveiligheid.

Peter de Groot (1974) is gemeentepredikant in de hervormde gemeente Stellendam-Melissant. Van 2018 tot 2024 woonde hij met zijn vrouw in het noorden van Oeganda en later in Zuid-Soedan. Hij was daar als docent verbonden aan het Kajo-Keji Christian College, een predikantsopleiding van de Episcopal Church of South-Sudan.

Albert Groothedde (1982) is proponent in de Protestantse Kerk en als theologisch medewerker actief voor Stichting Steun Messiasbelijdende Joden. Hij woonde van 2018 tot 2023 met zijn vrouw en gezin in Jeruzalem. Hij was daar werkzaam namens het Centrum voor Israëlstudies, waarin de Gereformeerde Zendingbond participeert.

Willem-Henri den Hartog (1971) studeerde bedrijfskunde en theologie en is predikant binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Sinds 2008 werkt hij in Afrika als theologisch docent, momenteel voor de Reformed Church of Zimbabwe. Hij woont met zijn vrouw in Bulawayo en is regiocoördinator van de GZB voor Zuidelijk Afrika.

Iljo de Keijzer (1976) was chemisch engineer en studeerde af in pastorale theologie. Zij ondersteunt sinds 2005 Filipijnse predikanten zonder formele theologische opleiding. Met contextuele theologische trainingen, bemoeiding en toerusting kunnen deze lokale leiders kennis en vaardigheden doorgeven aan anderen.

Kees van der Knijff (1989) is predikant in de Protestantse Kerk in Nederland en sinds 2021 als theologisch docent werkzaam in Libanon. Hij woont daar met zijn vrouw en kinderen en doceert in Beiroet aan het Arab Baptist Theological Seminary en aan de Near East School of Theology.

Rik Lubbers (1982) studeerde theologie aan het Center of Evangelical and Reformation Theology aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Samen met zijn vrouw en kinderen was hij van 2012 tot 2019 uitgezonden naar Kosovo. Hij was tot voor kort GZB-regiocoördinator Europa en zet nu zijn kennis en ervaring in voor de regio's Centraal-Azië, Midden-Oosten en Noord-Afrika.

Bert-Jan Mouw (1987) is binnen de Protestantse Kerk in Nederland predikant van de hervormde wijkgemeente Elim in Hendrik-Ido-Ambacht. Hij is lid van de Raad van Toezicht van de GZB en maakt in die hoedanigheid deel uit van de Commissie Zending.

Jan Ouwehand (1962) was eerder negen jaar uitgezonden naar Zuid-Afrika, onder meer als theologiedocent voor de Zending Gereformeerde Gemeenten (ZGG), samen met zijn vrouw en gezin. Van 2010 tot 2020 was hij directeur van de GZB. Nu is hij werkzaam als gemeentepredikant in de Hervormde Kerk van Wijk bij Duurstede. Hij is betrokken bij een GZB-leertraject rond inclusie van onder meer mensen met een beperking.

Bernhard Reitsma (1965) is hoogleraar kerk en theologie met als aandachtsveld islam aan de Protestantse Theologische Universiteit in Utrecht. Hij is tevens predikant met een bijzondere opdracht in de Protestantse Kerk in Nederland. Samen met zijn vrouw en hun kinderen was hij van 1997 tot 2005 voor de GZB uitgezonden naar Libanon.

Berdine van den Toren-Lekkerkerker (1964) is directeur van de Nederlandse Zendingsraad en docent Missiologie aan de Theologische Universiteit Utrecht. Van 1997 tot 2005 woonde en werkte zij met haar man en kinderen in de Centraal-Afrikaanse Republiek, uitgezonden door de Christelijke Gereformeerde Kerken en de GZB.

Niek Tramper (1953) studeerde biologie in Wageningen en theologie in Utrecht. Hij was regiocoördinator Europa en Midden-Oosten van de GZB en diende als predikant van de Protestantse Kerk in Vlaarding en de Protestantse Gemeente Delft met een bijzondere opdracht voor de Internationale Gemeente in Delft. Recentelijk woonde en werkte hij samen met zijn vrouw in de monastieke leefgemeenschap van De Wittenberg in Zeist. Hij is ook lid van de Commissie Zending van de Raad van Toezicht van de GZB.

Michiel Vastenhouw (1980) is binnen de Protestantse Kerk in Nederland predikant van de hervormde gemeente Sliedrecht. Hij is lid van de Commissie Zending van de Raad van Toezicht van de GZB. Van 2008 tot 2014 was hij namens de GZB werkzaam als docent Nieuwe Testament en Missiologie op twee seminaries van de Presbyteriaanse Kerk in Mexico.

Gerrit Vreugdenhil (1968) is zendingspredikant voor de GZB en sinds september 2022 docent theologie in Colombia. Hij werkt aan het Bijbel Seminarie FUSBC – de Fundación Universitaria Seminario Bíblico de Colombia, waar voorgangers worden opgeleid, in een context die wordt getekend door geweld, ongelijkheid en maatschappelijke onrust. Eerder was hij predikant in Gouda en Woerden en van 1998 tot 2007 docent Oude Testament in Chili.

Leendert Wolters (1980) coördineert sinds 2025 het werk van de GZB in Europa. Daarvoor woonde hij ruim twaalf jaar met zijn vrouw en kinderen in Tsjechië, waar hij betrokken was bij het stichten van een gemeente in Praag.

Colofon

God gaat Zijn ongekende gang
Actuele missiologische vragen
vanuit de zendingspraktijk

© 2026, GZB

Redactie

Foka van de Beek, Bert-Jan Mouw,
Niek Tramper, Michiel Vastenhout

Beeld

Beeldbank GZB

Vormgeving

Frank de Wit, Zwolle

Eindredactie

Redactie.AMG, Zoetermeer

Bijbelteksten zijn geciteerd uit de
Herziene Statenvertaling, tenzij
anders aangegeven.

Uitgave

GZB (Gereformeerde Zendingsbond)
Huis van Zending
Utrechtseweg 139
3702 AC Zeist
www.gzb.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets
uit deze publicatie mag worden
gereproduceerd, vermenigvuldigd,
opgeslagen in een elektronisch
gegevensbestand of openbaar
gemaakt in welke vorm of op welke
wijze dan ook – hetzij elektronisch,
mechanisch, door middel van
fotokopiëren, opname of op enige
andere wijze – zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de
uitgever.

ISBN: 978909042749

NUR: 700

